ACTA UNIVERSITATIS
DE CAROLO ESZTERHÁZY NOMINATAE

TOM. XLVIII.

SECTIO LINGUISTICA HUNGARICA

REDIGIT JUDIT TAKÁCS

EGER, 2023

Az „Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae” a IV. sorozata és folytatása az „Acta Academiae Paedagogicae Agriensis” (I. sorozat 1955–1962), az „Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Nova series” (II. sorozat 1963–2008), illetve az „Acta Academiae Agriensis. Nova series” (III. sorozat 2009–2017) tudományos közleményeinek.

AZ ESZTERHÁZY KÁROLY EGYETEM TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI

XLVIII. KÖTET

TANULMÁNYOK A MAGYAR NYELVTUDOMÁNY KÖRÉBŐL

SZERKESZTI
TAKÁCS JUDIT

EGER, 2023

ACTA UNIVERSITATIS
DE CAROLO ESZTERHÁZY NOMINATAE

TOM. XLVIII.

SECTIO LINGUISTICA HUNGARICA

REDIGIT
JUDIT TAKÁCS

EGER, 2023

Szerkesztőbizottság:
Havasiné Kovács Helga
Istók Béla
Jánk István
Márku Anita
Pethő József
Takács Judit

ISSN 2631-0198

A kiadásért felelős
az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem rektora
Megjelent az EKKE Líceum Kiadó gondozásában
Kiadóvezető: Nagy Andor
Felelős szerkesztő: Kusper Judit
Nyomdai előkészítés, borító: Csombó Bence

Megjelent: 2023-ban

Készült: az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem nyomdájában, Egerben
Felelős vezető: Kérészy László

LÍCEUM
KIADÓ

TARTALOMJEGYZÉK

Raátz Judit
A névválasztás és névadás jogi vonatkozásai 5

Kecskés Judit
Meddig terjedhet a diáknév határa? A selmeci hagyományokhoz kötődő diákragadványnevek nyelvi elemzése 21

Maria Sarhemaa
Keresztnevek köznevesülése a finn szlengben 35

Harsányi Mihály
A köznevesült utónevet tartalmazó szóösszetételek szemantikai sajátosságai a német és a magyar nyelvben.....47

Takács Judit
Eltűnt márkaneveink nyomában..... 67

Haindrich Helga Anna
A keresztnév mint az identitás szimbolikus jele kisebbségi környezetben ...79

Angyal László
Szlovákiai magyar gimnazisták és szakközépiskolások névtani ismeretei 99

Gonda Zsuzsa
Információfeldolgozás és tanulástámogatás az anyanyelvi órán online tanulási környezetben.....111

H. Kovács Helga
A munkamemóriával összefüggő vizsgálatok lehetőségeiről 131

ACTA Universitatis, Sectio Linguistica, Tom. XLVIII. *pp. 5–19*

RAÁTZ JUDIT

A NÉVVÁLASZTÁS ÉS NÉVADÁS JOGI VONATKOZÁSAI[1]

Nyelvtudományi Kutatóközpont, Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet

1. Bevezetés

A névadás, névválasztás az ember alapvető tevékenysége. Nevet adunk a közösség tagjainak, a körülöttünk lévő tárgyaknak, épületeknek, intézményeknek, helyeknek, megnevezzük az egyes földrajzi helyeket. A névadás attól függetlenül, hogy mit vagy kit nevezünk meg, valamilyen kialakult szokás, hagyomány vagy éppen szabályok szerint történik. A névadás lehet spontán, változó, a névadók kreativitásán alapuló, szabadon változtatható, módosítható, de lehet olyan típusa is, amely adott szabályok szerint, jogilag is meghatározott.

Jelen tanulmány a tulajdonnevek közül a személynévadás hivatalos, törvényileg szabályozott részét kívánja áttekinteni, valamint bemutatni e névtípusok jogi szabályozásának főbb vonulatát úgy, hogy főleg a jelenlegi jogszabályokra helyezi a hangsúlyt. A tanulmánynak nem célja a hivatalos névadás jogi szabályozását teljes mértékben, minden egyes részletre kiterjedve, kronologikusan is áttekinteni.

2. A személynevek típusai

A személynevek körében – a jogi szabályozást véve alapul – két nagy csoportot különíthetünk el: a nem hivatalos neveket, illetve a hivatalos neveket. A nem hivatalos nevek közé soroljuk azokat a személynévtípusokat, amelyek adását, választását semmiféle jogi előírás, törvény nem szabályozza. Egy adott közösség választja, használja. Ezek a névtípusok nem szerepelnek semmiféle hivatalos iratban sem, bármikor változhatnak, változtathatók, sőt egy személynek több is lehet belőle. Idesoroljuk a beceneveket, a gúnyneveket, a ragadványneveket, illetve a legújabb személynévtípust, az internet világában használt azonosítóneveket. Természetesen ezek a névtípusok is valamilyen leírható rendszerben, kimutatható szabályosság szerint alakulnak ki, változnak, sőt közülük a becenevek és a ragadványnevek akár hivatalos névelemmé is válhatnak (Rácz 1960, 1966, 1967, 1974; Raátz 1999; Fercsik–Raátz 2009; Bárczi 1956; Benkő 1949; Kertész 1909, 1933; Lőrincze 1951; Melich 1943; Mikesy 1959; Hajdú 1974, 2003, 2010).

[1] A tanulmány *A nevek határai – a névtan határai* című workshopon 2022. november 16-án elhangzott előadás írott változata.

https://doi.org/10.46437/ActaUnivEszterhazyLinguistica.2023.5

A személynevek másik nagy csoportja a hivatalos nevek. Idesoroljuk a család- és utóneveket, valamint a két névtípusból létrejött, főleg a hivatalos iratokban megtalálható, a névhasználat funkcióját is jelölő születési, illetve házassági nevet.

A hivatalos nevek két névtípusa: a család- és utónév, abban hasonlít, hogy minden ember rendelkezik ezekkel a névtípusokkal, és ezek szolgálják az egyén hivatalos azonosítását is. Ezeknek a neveknek a viselését, választását, megváltoztatását, írásmódját, számát stb. az adott nemzet valamilyen módon törvényileg szabályozza. Hazánkban e névtípus-kategóriának az elnevezése is többféle lehet. A családnév vagy a név helyére utaló vezetéknév egy család vagy egy ilyen névvel rendelkező családtag öröklődő tulajdonneve – pl. *Smith, Farkas, Neumann, Herrera* (Bölcskei et al. 2017: 105). A keresztnév vagy családnévhez viszonyított helyét is kifejező utónév az a névelem, amelyet egy személy születésekor, keresztelésekor vagy életének más jelentős eseménye során kap – pl. *Gyula, Csaba, Bence, Gyöngyvér* (Bölcskei et al. 2017: 105).

Érdemes megvizsgálnunk, hogy a hivatalos iratokban a hivatalos név két elemét hogyan nevezik meg. A családnevet a legtöbb hatósági okirat (személyi igazolvány, útlevél, jogosítvány, lakcímkártya, TAJ-kártya) családi név kifejezéssel jelöli. Az egyéb egészségügyi és más hivatalos iratban azonban inkább a vezetéknév kifejezés szerepel. A keresztnév terminust a hivatalos iratokban nem találjuk meg, ezt a névelemet az utónév terminus jelöli.

3. A hivatalos nevek szabályozásának kezdetei

A kereszténység felvétele után hazánkban elkezdődött az egyházi nevek használata. A keresztény nevek elterjesztése érdekében az 1279. évi budai zsinat már írásban rendelte el, hogy nevet csak pap adhat (Galambos 1942: 3). Természetesen ez a folyamat azért nem volt túl gyors, hiszen az egyház majdnem száz évvel a határozat meghozatala után tudta csak következetesen érvényesíteni az egyházi nevek elterjedését.

Azt, hogy ki milyen keresztnevet viselt, csupán a szokás határozta meg. A rendszeres anyakönyvezést 1563-ban a tridenti zsinaton rendelte el IV. Pius pápa. Hazánkban a római katolikus egyházban az ellenreformáció kezdetén tartott 1611. évi nagyszombati zsinat intézkedett az anyakönyvek vezetéséről. Szórványos anyakönyvezés itt-ott előfordult ez előtt is, de az igazi változás csak 1625-ben következett be, amikor Pázmány Péter esztergomi érsek az V. Pál pápa által kiadott Rituale Romanumot az egész országban kötelezővé tette, melynek része volt a keresztelési, házassági és halálozási anyakönyvek kötelező vezetése (Berkes 1999). Az anyakönyvekbe a keresztneveket a családi nevek mellett magyarul vagy latinul vezették be. Se a helyesírásukra, se a nevek számára vonatkozóan semmiféle szabályozó rendelet nem volt érvényben.

A névadás, névviselés hivatalos szabályozása nagyon sokáig csupán a családnevek viselésére vonatkozott, de az is igen hosszú idő alatt alakult ki. A XIV. században elkezdődött a kételemű névrendszer kialakulása, amely csak a következő

évszázadokban vált általánossá, és széles körben csupán a XVI. század végétől terjedt el. Ekkor már a különböző nyilvántartások pontos ellenőrzése érdekében, illetve az állami ellenőrzés miatt kötelezővé vált a családnév használata. Ennek ellenére a családnevek használatának jogi kötelezővé tételét hivatalosan először II. József rendelete el az 1787. július 23-án kelt névrendeletében, melynek értelmében 1788 januárjától kötelezően mindenkinek kételemű (családi és keresztnév) neveket kellett viselnie. A névviselés szabályozását I. Ferenc császár és magyar király folytatta. 1814 és 1817 között több rendeletet adott ki, amelyben a családnévviselést, illetve a névváltoztatást szabályozta. A keresztnevek választásával, viselésével kapcsolatosan szabályozás nem történt (Raátz 2012).

3.1. Az állami anyakönyvezés bevezetése

A névadás részletes szabályozása Magyarországon az 1894. évi XXXIII. törvénycikk megalkotása volt, mely 1895. október 1-jétől bevezette az állami anyakönyvek vezetését. A névadást az állami anyakönyvezés bevezetése alapjaiban nem befolyásolta.

A törvény meghatározta, hogy a törvényes házasságban született gyermek az apja, a házasságon kívül született az anyja családnevét viselte. Szabályozta a nők névviselését, a nemesi előnevek használatát, illetve a családnév-változtatást belügyminisztériumi engedélyhez kötötte (Ugróczky 1997). A törvény a keresztnevekkel kapcsolatosan meghatározta, hogy ki adhat a gyereknek nevet, milyen családnevet viselhet. Nem korlátozta a választható keresztneveket, azok számát (volt, hogy egy gyereknek 10–15 keresztnevet is bejegyeztek). Csupán annyi megszorítást tett, hogy a név ne ütközzék a közerkölccsel, és a gyermek utónevét az állam anyanyelvén, azaz magyar alakban kell anyakönyvezni (Szabó 2006). A nemzetiségi szülők kérhették, hogy gyermekük utóneve a magyarul bejegyzett névalak után zárójelben, nemzetiségi nyelven is beírassék, pl. *Mária* (*Mariutza*).

3.2. Az első jelentős szabályozások

A névviselés szabályozásában jelentős volt a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény, azaz a Családjogi törvény, amellyel egy időben lépett hatályba az 1952. évi 19. törvényerejű rendelet. A rendelet szabályozta a nőknek a házasságkötés utáni névviselését, akik már több névforma közül választhattak (pl. *Kovács Jánosné, Kovács Jánosné Nagy Irén*), vagy meg is tarthatták leánykori nevüket. Rendelkezett a gyermekek családnévviseléséről is. Ekkor lépett életbe az a törvény, amely már kettőben határozta meg az újszülöttnek hivatalosan adható keresztnevek számát. Újabb megszorítást fogalmazott meg az 1963. évi 33. tvr., amely ugyan még nem korlátozta az adható neveket, csupán javasolta, hogy az idegen hangzású és helyesírású nevek helyett magyar hangzású és írásmódú nevek kerüljenek anyakönyvezésre.

Az 1965-ben napvilágot látott jogszabálygyűjtemény (Bacsó–Szilágyi 1965) elviekben tovább pontosította az újszülöttek névadását. Eszerint a megszületett gyermek csak nemének megfelelő nevet kaphat. Nem lehet olyan idegen

nevet bejegyezni, amelynek van magyar megfelelője, s nem lehet egybeírt kettős utónevet (pl. *Annamária*) anyakönyvezni. Ez a segítség is kevésnek bizonyult, így az óvatosabb hivatalnokok sok esetben már a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetéhez irányították a szülőket, hogy állásfoglalást kérjenek egy-egy név bejegyezhetőségéről. Ennek következtében az intézethez havonta több tucat névkérelem érkezett. Ez a tény is sürgette, hogy megszülessen 1971-ben Ladó János szerkesztésében a Magyar utónévkönyv (Ladó 1971).

Érdekes, hogy a könyv, a névjegyzék hamarabb született meg, mint a használatát előíró jogszabály. Több mint 10 év telt el a névkönyv megjelenése után, amikor az 1983-as Anyakönyvi törvény (At) 17. törvényerejű rendelete kimondta, hogy csak azok a nevek anyakönyvezhetők, amelyek a Magyar utónévkönyvben megtalálhatók (Raátz 2012: 15).

4. A hivatalos nevek jogi szabályozása napjainkban

A tanulmánynak nem célja az 1983-as Anyakönyvi törvény utáni minden változást kronologikusan bemutatni. A továbbiakban elsődleges cél a napjainkban érvényben lévő jogszabályok, illetve azoknak a névhasználatban betöltött szerepének és hatásának a bemutatása.

4.1. A családnévhasználatra vonatkozó szabályok

A már említett II. József által 1787-ben kiadott rendelet óta hivatalosan is van mindenkinek családneve. A családnevek kapcsán elkülöníthetjük a családnév-választást, illetve a családnév-változtatást.

4.1.1. Családnévválasztás

A családnévválasztás alapjában az egyén születésekor történik, ugyanis ilyenkor a szüleitől, a szülők családi nevének/neveinek elemeiből, a szülők döntése alapján jön(nek) létre az illető születési nevének családi neve(i). Vizsgáljuk meg, hogy a jelenleg érvényben lévő jogszabály milyen lehetőségeket kínál!

A 2010. évi Anyakönyvi törvény 21. § (1-4) és 44. § (1-2) bekezdése kimondja: A gyermek – szüleinek megállapodása szerint – apjának vagy anyjának születési vagy házasságkötéssel szerzett családi nevét viseli. Ha a szülők nem kötöttek házasságot, a gyermek nem viselheti az anyja más személlyel kötött házassága folytán viselt nevét, ha azt az anya a házasságra utaló toldással viseli. A gyermek családi névként szüleinek összekapcsolt családi nevét is viselheti, akkor is, ha a szülők a házasságkötés után családi nevüket nem kapcsolták össze, vagy a szülők nem kötöttek házasságot. A gyermek családi neve legfeljebb kéttagú lehet. Az egy családban született gyerekek családi neve azonos (2010. At.). Ez a jogszabály számos variációt tesz lehetővé az újszülött családnevének megválasztásához. Az alábbiakban bemutatjuk, hogy hányféle családnév-variációból választhatnak a szülők újszülött *Ádám* fiuknak. A névválasztást befolyásolja az is, hogy a szülők születési nevében hány családnév szerepel (l. 1. táblázat).

	A szülők neve							
	Tóth Barnabás				**Kovács Anna**			
a)	*Tóth Ádám*		*Tóth-Kovács Ádám*		*Kovács Ádám*		*Kovács-Tóth Ádám*	
	Tóth-Kiss Barnabás				**Kovács-Horváth Anna**			
b)	*Kiss Ádám*	*Kiss-Kovács Ádám*	*Kiss-Horváth Ádám*	*Tóth-Horváth Ádám*	*Horváth Ádám*	*Kovács-Kiss Ádám*	*Horváth-Kiss Ádám*	*Horváth-Tóth Ádám*
	Tóth Barnabás				**Kovács-Nagy Anna** (Nagy Péter volt férj)			
c)	*Tóth-Nagy Ádám*	*Nagy-Tóth Ádám*			*Nagy Ádám*		*Kovács-Nagy Ádám*	

1. táblázat: Az újszülött családnév-variációi a szülők neve alapján

A névvariációkat megvizsgálva láthatjuk, hogyha mind a két szülőnek egy-egy családneve van, akkor a táblázat a) sorában levő négyféle családnévváltozatból választhatnak a szülők. Azonban ha mind a két szülőnek kettős családneve van, akkor ez a variáció már 12 lehet (vö. az a) és a b) sorok névváltozatait). Abban az esetben is több opció, összesen 8 lehetséges (lásd a) és c) sor), ha csak az egyik szülő visel kettős családnevet, illetve ha például az anya megtartotta az előző házasságában viselt kettős házassági nevét. Így jogilag az a névvariáció is előfordulhat, hogy az újszülött az édesanyja előző férjének a családnevét viseli (*Nagy Ádám*) vagy az ő családneve szerepel születési nevében (lásd c) sor névvariációi).

4.1.2. Családnév-változtatás

A születési családnév két esetben változhat meg: egyrészt ha valaki házasságot köt, és az adható házassági névformák valamelyikét fölveszi, illetve abban az esetben, ha hivatalosan kéri családnevének megváltoztatását. Nézzük meg, hogy ezekre az esetekre milyen jogszabályok vonatkoznak!

A) A házassági névről több jogszabály rendelkezik. Közülük a két legfontosabb a 2010. évi Anyakönyvi I. törvény 47. § (1-6) bekezdés, amely szerint „a házassági név a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) szabályai szerint képezhető. A házassági név családi nevekből képzett része egy- vagy kéttagú lehet. A kéttagú házassági név családi nevekből képzett tagjait kötőjel köti össze. Ha az egyik vagy mindkét házastárs születési családi neve vagy az előző házassági nevének a családi nevekből képzett része kéttagú, a házastársaknak nyilatkozniuk kell arról, hogy melyik két családi nevet kívánják összekapcsolt házassági névként viseli. Ha a feleség a házasságkötést megelőzően olyan

házassági nevet viselt, amelyet az újabb házasságkötést követően nem viselhet tovább és a házasság megkötéséig nem nyilatkozott a házasságkötés után viselni kívánt házassági nevéről, házassági névként a születési nevét kell bejegyezni.

Válás esetén, ha a bíróság a volt feleséget a házasságra utaló toldást tartalmazó házassági név viselésétől jogerős ítéletében eltiltotta, és a volt feleség nem nyilatkozott a viselni kívánt házassági névről, házassági névként a születési nevét kell bejegyezni" (2010. At.).

A Polgári Törvénykönyv (2013. IV. fejezet 4:27. § 1-6 bekezdés) az alábbi házassági névviselési formákat engedélyezi. (Ezek a névformák 2004-ben bővültek, az EU-s csatlakozás után, amikor a névviselés jogszabályait is igyekeztek az Európai Unió jogi kereteihez igazítani.)

1. A feleség a házasságkötés után, választása szerint viselheti:
   a) a születési nevét vagy a házasságkötés előtt közvetlenül viselt nevét;
   b) a férje teljes nevét a házasságra utaló toldással, amelyhez hozzákapcsolhatja a házasságkötés előtt közvetlenül viselt nevét;
   c) a férje családi nevét a házasságra utaló toldással, és ehhez a házasságkötés előtt közvetlenül viselt nevét hozzákapcsolja; vagy
   d) a férje családi nevét, hozzákapcsolva saját utónevét.
2. A férj a házasságkötés után, választása szerint viseli
   a) a születési nevét vagy a házasságkötés előtt közvetlenül viselt nevét; vagy
   b) a felesége családi nevét, hozzákapcsolva saját utónevét.
3. A férj, illetve a feleség a házasságkötés után házassági névként kettőjük családi nevét is összekapcsolhatja, hozzáfűzve a saját utónevét. Az összekapcsolt házassági név családi nevekből képzett része legfeljebb kéttagú lehet.
4. Az (1) bekezdés b)-d) pontjában, a (2) bekezdés b) pontjában, valamint a (3) bekezdésben meghatározott esetben a házastársak közös házassági nevet viselnek.
5. A (3) bekezdésben foglalt kivétellel csak az egyik házasuló veheti fel házassági névként a másik családi nevét.
6. A házasulók az (1)-(3) bekezdés szerinti névviselésről megegyezhetnek. Megegyezés hiányában a házastársak a házasságkötést megelőzően viselt nevet viselik tovább, kivéve, ha a feleség az (1) bekezdés b) vagy c) pontjában foglalt házassági nevet viseli.

Nézzük meg ezeket a névvariációkat (2. táblázat), amelyek igen változatosak lehetnek!

A feleség és a férj is csak egy családnevet visel	
	Feleség
Házasságkötés előtti név	*Kovács Anna*
Házassági név (1) a	*Kovács Anna*
(1) b	*Tóth Barnabásné / Tóth Barnabásné Kovács Anna*
(1) c	*Tóthné Kovács Anna*
(3)	*Tóth-Kovács Anna / Kovács-Tóth Anna*
	Férj
Házasságkötés előtti név	*Tóth Barnabás*
Házassági név (2) a	*Tóth Barnabás*
(2) b	*Kovács Barnabás*
(3)	*Tóth-Kovács Barnabás / Kovács-Tóth Barnabás*

2. táblázat: A lehetséges házassági névformák

Amennyiben a házasságot kötő felek valamelyike vagy mind a ketten két családnevet viselnek, akkor tovább bővülnek a választható közös házassági névformák. Ugyanis itt a két családnévből történő választás helyett három (ha csak az egyik félnek van kettős családneve: *Kovács-Nagy, Tóth*) vagy négy családnévből (ha mind a két félnek kettős családneve van: *Kovács-Nagy, Tóth-Varga*) kell kettőt összekapcsolni. Így a három családnév esetében 4-féle (*Kovács-Tóth, Tóth-Kovács, Nagy-Tóth, Tóth-Nagy*), míg a négy családnév esetében már 8-féle változat (*Kovács-Tóth, Tóth-Kovács, Nagy-Tóth, Tóth-Nagy, Kovács-Varga, Varga-Kovács, Nagy-Varga, Varga-Nagy*) alkotható meg.

A polgári törvénykönyv (2013. IV. fejezet 4:28. § 1-3. bekezdés) rendelkezik arról is, hogy a házastársak válása után mi vonatkozik a névviselésre: 4:28. § [Névviselés a házasság megszűnése vagy érvénytelenségének megállapítása után]

(1) A házasság megszűnése vagy érvénytelenségének megállapítása után a volt házastársak a házasság fennállása alatt viselt nevet viselik tovább. Ha ettől valamelyikük el kíván térni, a házasság felbontása vagy érvénytelenségének megállapítása után az anyakönyvvezetőnek bejelentheti. Ebben az esetben sem viselheti a volt feleség a volt férje nevét a házasságra utaló toldással, ha azt a házasság fennállása alatt nem viselte.

(2) A bíróság a volt férj kérelmére eltilthatja a volt feleséget a házasságra utaló toldást tartalmazó névviselésétől, ha a feleséget szándékos bűncselekmény miatt jogerősen szabadságvesztésre ítélték.

(3) Újabb házasságkötés esetén a feleség, illetve a férj a korábbi házasság alatt viselt közös házassági nevet tovább viselheti, azzal az eltéréssel, hogy a feleség a volt férje nevét a házasságra utaló toldással nem viselheti, és ez a joga akkor sem éled fel, ha újabb házassága megszűnt.

A jogszabály igen érdekes helyzetet is megenged; ha egy nő háromszor megy férjhez, akkor akár mind a három férje családnevét is viselheti egyszerre. Nézzük meg ezt a példát a 3. táblázat alapján!

Férj neve	**Feleség neve**	
	Születési név	**Házassági név**
Horváth István	*Kovács Anna*	*Horváth Anna*
Szabó Ádám		*Szabó-Horváth Anna*
Kiss Gábor		*Kissné Szabó-Horváth Anna*

3. táblázat: A házasságinév-viselés variációi több házasság esetén

Az első házasságkötéskor a feleség, *Kovács Anna* fölveszi férje, *Horváth István* családi nevét, és ahhoz kapcsolja a saját utónevét. Így a házassági neve *Horváth Anna* lesz, mely nevet a válás után is nyugodtan megtarthatja. Egy újabb házasságkötéskor a második férj családnevét hozzákapcsolhatja a meglévő családnévhez, így *Szabó Ádám* feleségeként viselheti a *Szabó-Horváth Anna* nevet. A második válás után egyetlen egy jogszabály sem írja elő, hogy nevet kellene változtatni, vagy vissza kellene vennie a születési nevét, sőt egy újabb, harmadik házasságkötéskor választhatja azt a névformát, hogy fölveszi harmadik férje, *Kiss Gábor* családi nevét úgy, hogy a vezetéknévhez a *-né* toldalékot kapcsolja. Így már nevében ott őrizheti mind a három férj családi nevét: *Kissné Szabó-Horváth Anna.*

B) A családnév-változtatást is a már említett és folyamatosan megújuló 2010-es Anyakönyvi törvény IV. törvény 49-51. §-a határozza meg.

A névváltoztatás kiterjed a születési, azaz a családi és/vagy utónév megváltoztatásra, valamint a házassági névváltoztatásra. Magyar állampolgár születési családi és/vagy utónevének megváltoztatását – kérelmére – az anyakönyvi szerv (Budapest Főváros Kormányhivatala) engedélyezheti. A születési név megváltoztatására irányuló eljárásban a kérelmező kizárólag a saját, a kiskorú gyermeke, a gondnokoltja vagy a gyámoltja születési nevének megváltoztatását kérelmezheti. A névváltoztatás hatálya az Anyakönyvi törvény alapján kiterjed a kérelmező nevét viselő házastárs házassági nevére is. A névváltoztatási kérelmet indokolni kell, azaz a névváltoztatási szándékot megalapozó okokat és körülményeket a kérelemben fel kell tárni.

Amennyiben valaki a családi és utónevét együttesen kívánja megváltoztatni, a kérelmet mind a két névelem vonatkozásában külön meg kell indokolni. A családnév-változtatáskor a törvény szabályozza, hogy a magyar hagyományoktól eltérő hangzású, magyartalanul képzett név, történelmi név, régies írásmóddal írott családi név felvételét – különös méltánylást érdemlő körülmények kivételével – nem lehet engedélyezni. Különös méltánylás alatt értendő, ha valaki egyenes ági felmenője által viselt családi nevet kíván fölvenni, és ezt

hiteles adatokkal, anyakönyvi kivonattal, bejegyzéssel, családfa-felállítással tudja bizonyítani. Fontos, hogy újabb névváltoztatás öt éven belül szintén csak különös méltánylást érdemlő okból engedélyezhető.

A születési név megváltoztatása illetékköteles (jelenleg 10 000 Ft), ezt az illetéket annyiszor kell megfizetni, ahány családtagra kiterjed a névváltoztatás. A névváltoztatási eljárásban meghozott döntés ellen fellebbezésnek nincs helye, a kérelmező a döntés ellen közigazgatási pert kezdeményezhet.

A jog ugyan szabályozza, de sok esetben nagyon nehéz megállapítani egy-egy családnévről, hogy az vajon mennyire illik a családneveink közé, mi az eredete, valóban eltér-e a magyar hangzástól stb., ezért nem egy esetben a családnév-változtatást engedélyező hatóság, Budapest Főváros Kormányhivatala a Nyelvtudományi Kutatóközponthoz fordul, hogy szakmai segítséget kérjen. Az elmúlt években egyre több kérés érkezett a kormányhivataltól. Ez érthető is, hiszen nehéz egy-egy névről pontos döntést hozni.

Az alábbiakban (4. táblázat) tekintsük át a 2022-es évben az Utónévbizottsághoz érkezett családnévkérelmeket! Ebben az évben összesen 40 esetben kértek az Utónévbizottságtól állásfoglalást. A bizottság 19 név esetében (47,5%) támogatta a név engedélyezését, 21 esetben (52,5%) nem. A bejegyzésre javasolt nevek között 3 olyan név volt, amely ugyan nem magyar eredetű, de már szerves része a magyar családneveknek, több előfordulásuk is megtalálható a családnév-statisztikákban. A 16 magyar eredetű családnév pedig inkább a ritka, de magyar eredetű nevek közé sorolhatók, pl. *Száz, Pinkasz, Ódri*. A bejegyzésre nem javasolt csoportban 9 név volt, amely idegen eredetű kifejezés, de nem családnév, 7 volt az idegen családnév, amely nem illeszkedik a magyar családnevek rendszerébe. De megtalálhatók az egyéni névalkotások is, amelyek semmiképpen nem tekinthetők családnévnek (*Libernyák, Kutato* stb.).

Bejegyzésre javasolt nevek		**Bejegyzésre nem javasolt nevek**		
Idegen eredetű	Magyar eredetű	Idegen eredetű	Idegen eredetű nem családnév	Egyéni névalkotás
3 név	16 név	7 név	9 név	5 név
Pitti, Kerkovics, Melis	*Pipacs, Zsálya, Vángor, Száz, Pinkasz, Ódri, Kocsmár, Doma, Bajnok, Milei, Kármán* stb.	*Novalis, Stan, Raveczki, Klauber* stb.	*Appel, Nerin, Nilla* stb.	*Mézmenta, Mészi, Kutato, Libernyák, Holdi*

4. táblázat: Családnév-változtatási kérések 2022-ben

4.2. Az utónévadás szabályai

A bevezetőben már több, az utónévadás szabályozására vonatkozó jogszabályról esett említés. Ebben a részben a jelenleg érvényes jogszabályról lesz szó. A már említett 2010-es Anyakönyvi törvény I. törvény 44. § 3-5. és 7. bekezdése határozza meg az utónévadást:

(3) Anyakönyvezni a szülők által meghatározott sorrendben legfeljebb két, a gyermekszületési nemének megfelelő utónevet lehet a Nyelvtudományi Kutatóközpont által összeállított utónévjegyzékből. Az utónévjegyzéket a Nyelvtudományi Kutatóközpont a honlapján teszi közzé.

(4) Ha a választott utónév nem szerepel az utónévjegyzékben, az érintett – jogszabályban meghatározott módon az anyakönyvi szerv közreműködésével – kérheti a Nyelvtudományi Kutatóközpont nyilatkozatát a kért utónév anyakönyvezhetőségéről. A Nyelvtudományi Kutatóközpont az anyakönyvi szerv megkeresésére harminc napon belül nyilatkozik, és ha a Nyelvtudományi Kutatóközpont nyilatkozata szerint az utónév anyakönyvezhető, azt az utónévjegyzékbe haladéktalanul felveszi.

(5) Az ugyanattól az anyától származó, ugyanazon a napon született gyermekek nem viselhetnek megegyező utónevet." (2010. At.)

A nem magyar állampolgárságú vagy kettős állampolgárságú szülő kérheti gyermeke nem magyar állampolgárság szerinti utónevének anyakönyvezését. Ezt nem kell igazolnia, ha az anyakönyvvezetőnek hivatalos tudomása van arról, hogy az adott külföldi országban bármilyen utónév anyakönyvezhető.

4.3. Az Utónévbizottság munkája

Az Anyakönyvi törvény kimondja, hogy utónevet csak a Nyelvtudományi Kutatóközpont honlapján található utónévjegyzékből lehet választani. Ez a lista 2009 óta minden hónapban frissül az előző hónapban elfogadott női és férfi utónevekkel.

Amennyiben a név nem található meg a listában, akkor az új név anyakönyvezhetőségét kérelmezni kell. A kérelmezés folyamata a következő: a nevet a Nyelvtudományi Kutatóközpont honlapjáról letölthető formanyomtatvány kitöltésével kell kérelmezni. Ezt a nyomtatványt postai úton vagy ímélen el kell küldeni Miniszterelnökség Hatósági Ügyekért Felelős Helyettes Államtitkári Titkárságra. Innen a kérelem a Nyelvtudományi Kutatóközpont Utónévbizottságához érkezik. Az Utónévbizottság az érvényben lévő jogszabályok (2010. At. I. törvény 44. § 3–5. bekezdések, valamint az anyakönyvezési feladatok ellátásának részletes szabályairól szóló 429/2017. [XII. 20.] Korm. rendelet 4. § [1] bekezdése, amely így rendelkezik: „Az anyakönyvezés – az anyakönyvi eljárásról szóló 2010. évi I. törvényben meghatározott kivételekkel – a magyar helyesírás szabályai szerint történik, a személynevek és a földrajzi nevek bejegyzése során csak a 44 betűs magyar ábécé betűit lehet használni") mellett figyelembe veszi az általa összeállított, a névkérelmezést és a döntését is segítő alapelveket.[2]

[2] http://www.nytud.mta.hu/oszt/nyelvmuvelo/utonevek/alapelvek.html

A kérelmezett névről az Utónévbizottság szakértői véleményt készít, amelyet visszaküld a Miniszterelnökségnek, akik értesítik a névkérelmezőt. Az Utónévbizottság pedig jogszabályi kötelezettségének eleget téve a bejegyzésre javasolt utónevet minden hónap elején fölteszi az adható nevek listájára. Ez a folyamat egyre több utónév kérvényezését teszi lehetővé.

Ha megvizsgáljuk az 1. diagramot, akkor látjuk, hogy az elmúlt 13 évben 1165 névvel bővült a névállományunk. Így 2022 decemberének végén összesen 4500 név adható, amelyből 1936 férfi- és 2564 női név.

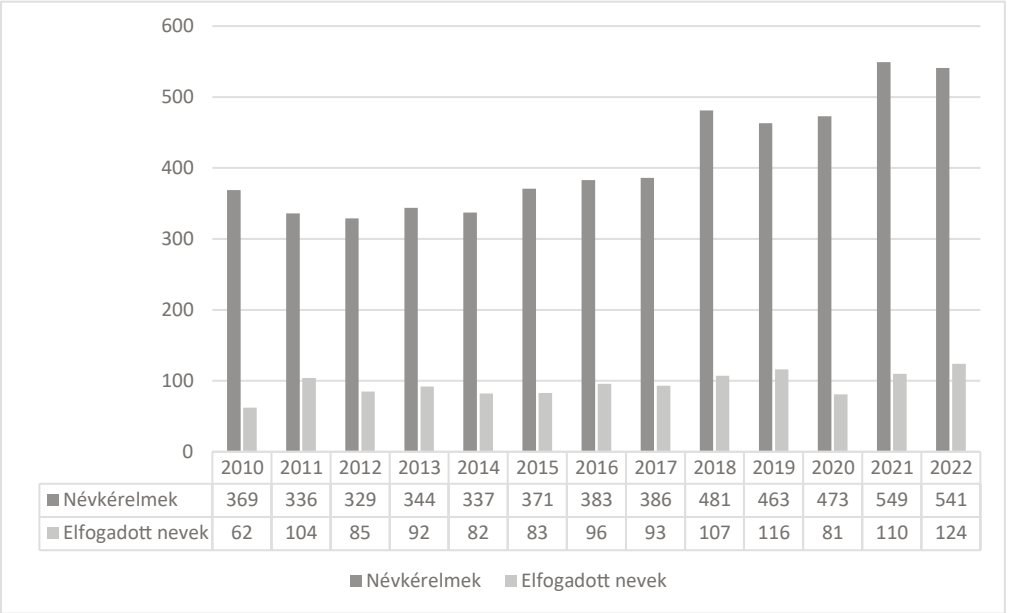

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Névkérelmek	369	336	329	344	337	371	383	386	481	463	473	549	541
Elfogadott nevek	62	104	85	92	82	83	96	93	107	116	81	110	124

1. diagram: A névkérelmek és az elfogadott nevek száma (2010–2022)

5. A magyarországi nemzetiségiek névválasztása

Feltétlen szólnunk kell a Magyarországon élő nemzetiségiek névadásáról. A nemzetiségiek névadásával, ha érintőlegesen, de szinte minden korban foglalkoztak a névszabályok (vö. 1894. évi XXXIII. törvénycikk). A legmegengedőbb az 1982-ben a nemzetiségiek névviselését szabályozó jogszabály (Nek. 12. §), amely alapján, ha valaki valamelyik nemzetiséghez tartozónak vallotta magát, akkor helyesírási megkötés nélkül bármilyen nevet bejegyeztethetett gyermekének. Ettől szigorúbb a már említett 2004-es szabályozás, amely engedélyezi, hogy „a nemzeti etnikai kisebbséghez tartozó személyek gyermeküknek nemzetiségüknek megfelelő utónevet is adhatnak, valamint kérhetik saját utónevüknek a megfelelő nemzetiségi utónévre történő javítását, továbbá joguk van családi és utónevüknek anyanyelvük szabályai szerinti anyakönyvezéséhez”.

De a hazánkban hivatalosan nyilvántartott tizenhárom nemzetiség (bolgár, cigány, görög, horvát, lengyel, német, örmény, román, ruszin, szerb, szlovák, szlovén, ukrán) valamelyikéhez tartozó is csak az érintett országos kisebbségi önkormányzatok által összeállított nemzetiségi utónévjegyzékből választhat nevet gyermekének. Az utónévjegyzékek 2004-ben egy kötetben, S. Dávid Emese által szerkesztett *Magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek utónévkönyve* című munkában jelentek meg. Ha a saját nemzetiségi névjegyzékében valaki nem talál gyermeke számára megfelelő nevet, akkor állásfoglalást kell kérnie a név anyakönyvezhetőségéről az illetékes kisebbségi önkormányzatától.

Ezt a már sokat idézett jelenleg érvényben lévő anyakönyvi eljárásról szóló 2010. évi I. törvény 46. §-a az alábbiak szerint szabályozza:

a) kérheti gyermeke családi nevének a nemzetiségi nyelv szabályainak megfelelő anyakönyvezését, és gyermekének az adott nemzetiségnek megfelelő utónevet adhat,
b) kérheti az anyakönyvezett utóneve helyett az annak megfelelő nemzetiségi utónév bejegyzését,
c) kérheti az anyakönyvezett családi neve helyett az adott nemzetiségi nyelv szabályai szerint képzett családi név bejegyzését, és
d) kérheti, hogy a családi és utónevét, illetve gyermeke családi és utónevét az adott nemzetiségi nyelven is bejegyezzék.

(2) A nemzetiségi utónév bejegyzésére irányuló kérelemben nyilatkozni kell arról, hogy a választott nevet mely nemzetiség használja.

(3) Nemzetiségi utónévként az érintett országos nemzetiségi önkormányzat által összeállított és közzétett nemzetiségi utónévjegyzékben szereplő utónév anyakönyvezhető. (A nemzetiségi névlisták az országos önkormányzatok honlapján elérhetők.)

(4) Nemzetiségi családi név, valamint a nemzetiségi utónévjegyzékben nem szereplő nemzetiségi utónév anyakönyvezhetőségéről az érintett országos nemzetiségi önkormányzat állásfoglalása az irányadó. A nemzetiségi utónévkönyvben nem szereplő nemzetiségi utónév tekintetében közvetlenül az érintett vagy az anyakönyvvezető, illetve az anyakönyvi szerv megkeresi az érintett országos nemzetiségi önkormányzatot, amely az állásfoglalását a megkereséstől számított 30 napon belül adja meg. Azt az utónevet, amelynek bejegyzését az érintett országos nemzetiségi önkormányzat jóváhagyta, azt az országos nemzetiségi önkormányzat az utónévjegyzékbe haladéktalanul felveszi.

(5) Az országos nemzetiségi önkormányzat az általa összeállított és vezetett nemzetiségi utónévjegyzéket a honlapján teszi közzé, amely tartalmazza

a) a magyar anyakönyvbe bejegyezhető nemzetiségi utónevet,
b) azt a tényt, hogy az adott nemzetiségi utónév női vagy férfinév,
c) a nemzetiségi utónevet a nemzetiségi nyelv betűivel,
d) ha a nemzetiségi utónév a magyar ábécében nem szereplő betűt tartalmaz, annak a magyar ábécé betűivel való átírását,
e) a nemzetiségi utónév magyar megfelelőjét – amennyiben van.

A nemzetiségi utónevek anyakönyvezhetőségével kapcsolatban a Nyelvtudományi Kutatóközpont nem jogosult nyilatkozni. A nemzetiség honlapján közzétett utónévjegyzékben nem szereplő utónévvel kapcsolatban az adott nemzetiség szerinti országos nemzetiségi önkormányzatot kell felkeresni. A születés anyakönyvezése során kell a szülőnek arról nyilatkoznia, hogy az utónevet mely nemzetiség használja. Az anyakönyvvezető a megjelölt nemzetiségi utónévjegyzék alapján ellenőrzi az utónév anyakönyvezhetőségét.

6. Összegzés

A névadás és annak szabályozása, szabályok általi befolyásolása már a kereszténység felvétele óta jelen van. Ugyan a kezdeti időszakban egy-egy szabály, rendelet bevezetése hosszú időt vett igénybe, az igény és a szándék mindig megvolt, hogy a hivatalos személynévadás igazodjon a kultúrához, a nemzeti és kulturális szokásokhoz. A későbbi évszázadokban is nyomon követhetjük, hogy a névválasztást a hatóságok igyekeztek mindig valamilyen formában szabályozni, meghatározni. Így természetes, hogy ezek a jogszabályok hol túl szigorúnak, hol esetleg enyhének tűntek, illetve éppen a pontatlan, nem teljesen körülírt és jól meghatározott leírás miatt több joghézagot adtak, nem voltak egyértelműek. A tanulmányban bemutatott, főleg a napjainkban is érvényben levő névadási jogszabályokat már, ha nem is minden területen, de befolyásolták az európai névadási szokások, szabályok. A tanulmány célja az volt, hogy a hivatalos személynevek választásának, illetve megváltoztatásának hazánkban használatos jogszabályait a kezdetektől napjainkig bemutassa. Felhívja a figyelmet néhány, a joggyakorlatban előforduló anomáliára. A jogi háttér mellett cél volt annak a bemutatása is, hogy a névadás szabályozása milyen módon része, hogyan kapcsolódik a nyelvészethez, azon belül is az onomasztikához.

Irodalom

Bacsó Jenő – Szilágyi László 1965. *Anyakönyvi ügyintézés.* Budapest. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó**.**

Bárczi Géza 1956. A magyar személynevek XVI. századi történetéhez. *Magyar Nyelv* 52: 144–157.

Benkő Loránd 1949. *A régi magyar személynévadás*. (Klny. a Magyar Népkutatás Kézikönyvéből.) Budapest. Néptudományi Intézet.

Berkes József 1999. *Családtörténeti tájékoztató*. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/genealogiai_tajekoztato Letöltés: 2022. december 20.

Bölcskei Andrea – Farkas Tamás – Slíz Mariann 2017. *Magyar és nemzetközi névtani terminológia. Hungarian and International Onomastic Terminology*. Uppsala – Budapest: International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság. https://doi.org/10.26546/5061110

Fercsik Erzsébet – Raátz Judit 2009. *Keresztnevek enciklopédiája*. *A leggyakoribb női és férfinevek*. A Magyar Nyelv Kézikönyvei 16. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
Galambos László 1942. *A szentírás eredetű személynevek a Váradi Regestrumban.* Palaestra Calasanctiana 38. Budapest.
Hajdú Mihály 1974. *Magyar becézőnevek 1770–1970*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
Hajdú Mihály 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek.* Budapest: Osiris Kiadó.
Hajdú Mihály 2010. *Családnevek enciklopédiája*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
Kertész Manó 1909. A magyar vezetéknevek eredetéhez. *Magyar Nyelv* 5: 81–82.
Kertész Manó 1933. A magyar vezetéknevek történetéhez. *Magyar Nyelvőr* 62: 72–74.
Ladó János 1971. *Magyar utónévkönyv*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
Lőrincze Lajos 1951. Szempontok és adatok személyneveink újabbkori történetéhez. *Magyar Nyelvjárások* I: 64–94.
Melich János 1943. Családneveinkről. *Magyar Nyelv* 39: 265–280.
Mikesy Sándor 1959. A vezetéknév születése. In: Bélley Pál (szerk.): *A nyelvek világában*. Budapest: Gondolat Kiadó. 68–73.
Raátz Judit 1999. Intern Otto, Angicica, Lütyő és a többiek, azaz a névválasztás a számítógépes csevegőcsatornán. *Névtani Értesítő* 21: 262–265.
Raátz Judit 2012. The Giving and Usage of First Names in Hungary. *Onoma* 47:13–34.
Rácz Endre 1960. Rövidüléssel alakult becéző nevek a XIV. században. *Néprajz és Nyelvtudomány* 3–4: 69–84.
Rácz Endre 1966. A névrövidüléses becézés újabb előfordulásairól. *Magyar Nyelv* 62: 408–420.
Rácz Endre 1967. Megjegyzések a magyar becézőnevek alakulásmódjairól. *Magyar Nyelv* 63: 292–297.
Rácz Endre 1974. *Magyar becenevek*. Budapest: TIT Nyelvi Ismeretterjesztés 2.
Szabó Zsuzsanna Katalin 2006. *A természetes személyek névjogának kérdései a 19–20. században*. Szakdolgozat. (Kézirat)
Ugróczky Mária 1997. *Új magyar utónévkönyv.* Budapest: BM Kiadó.

Jogszabályok

2010. évi Anyakönyvi törvény (https://njt.hu/jogszabaly/2010-1-00-00)
Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300005.TV)
Kormányrendelet az anyakönyvezési feladatok ellátásának részletes szabályairól szóló 429/2017. (XII. 20.) (https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1700429.kor)
1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól https://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/jog/1993_evi_lxxvii_tv.pdf

SUMMARY

Legal aspects of name choice and namegiving

This study presents the history of the legal regulation of the Hungarian personal naming system, including the family names and given names and birth names, as well as the legal regulation of marriage names, from the time of the adoption of Christianity to the present.

The legal rules that are in force at present on naming, choice of name and name changes are also discussed and analyzed. Some anomalies in the use of names stemming from the present legal practice are illustrated on some examples. In addition to the interpretation of the legal rules, the study also discusses the role of the Hungarian Research Centre for Linguistics in the assessment of new first names.

KECSKÉS JUDIT

MEDDIG TERJEDHET A DIÁKNÉV HATÁRA? A SELMECI HAGYOMÁNYOKHOZ KÖTŐDŐ DIÁKRAGADVÁNYNEVEK NYELVI ELEMZÉSE[1]

Miskolci Egyetem, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet

1. Bevezetés

A tanulmány a selmeci hagyományőrző közösségek által használt diáknevek, névtani szempontból *diákragadványnevek* terjedelmi korlátait kutatja. A diakrón elemzés a 19. századtól a 21. század első negyedéig terjedő névanyagra épül, felhasználja Boros Zsuzsanna (2004) A miskolci egyetemisták diáknevei, az úgynevezett *alias* nevek c. munkájában közölt 19. századi és 20. századi adatokat, valamint saját gyűjtésből származó (Kecskés 2020a, 2022) 19. és 21. századi forrásokat. A cikk kiinduló hipotézise, hogy a névterjedelem növekedése a névhasználó közösség kommunikációs igényeinek változásából és a névfajta névtani (kategorizációs) jellemzőinek együtteséből fakad. Ezért a cikk röviden bemutatja a 19. és 20. századi névhasználati szokásokat: a selmeci diákhagyományok eredetét, lokalizálja azon közösségeket, amelyek korábban használták vagy jelenleg is használják e neveket; a tanulmány második része pedig a tulajdonnév kategorizációs problémáira mutat rá. A továbbiakban arra a kérdésre keresi a választ, hogyan mérhető a nevek terjedelme, hogyan lehetséges az írásbeli és szóbeli kommunikációban a túlméretezett diákragadványnevek tényleges névként való használata. S végül a tanulmány a diákragadványnév és a nevet tartalmazó személyjelölő szerkezet összefüggéséből vonja le a következtetést, s ad egyfajta választ arra, meddig terjedhet a név határa.

A 20. századi miskolci diáknevek elemzése kapcsán korábban Boros is rámutatott arra, hogy „az alias nevek terjedelmessége már az első látásra szembetűnő" (Boros 2004: 10), e megállapítását azonban csak egy szinkrón metszetre, 20. századi anyagára (785 névre) vonatkoztatta. A terjedelem növekedésére még inkább rávilágít a diakrón áttekintésből származó példasor (l. 1. táblázat), amelybe Boros anyaga mellett Weigele Oszkár 19. századi emlékkönyvének adatai (Kecskés 2022) és saját 21. századi miskolci példák (Kecskés 2020a, 2021) is kerültek. A címbéli kérdésfelvetés a fenti példasorból indult ki.

[1] A tanulmány *A nevek határai – a névtan határai* című workshopon 2022. november 16-án elhangzott előadás írott változata.

https://doi.org/10.46437/ActaUnivEszterhazyLinguistica.2023.21

év	személyjelölő szerkezet	forrás
1852	*P. E. vulgo Krokodil*	Boros 2004: 27
1859	*I. N. vulgo Izé*	Kecskés 2022
1859	*F. L. vulgo Tordai malacz*	Boros 2004: 33, Kecskés 2022
1880	*G. J. vulgo Nota bene*	Boros 2004: 29
1983	*N. M. alias Big Mike*	Kecskés 2022
1999	*M. F. vulgo Csak Amerikában nem jártam még*	Boros 2004: 10
2004	*K. S. alias Sanyika! Mennyé aludni?!*	Kecskés 2020a: 304
2010	*O. Cs. G. alias JaPánk*	Kecskés 2020a: 304
2012	*D. A. vulgo Nazdarovje, avagy Hé Miszter Alkohol*	Kecskés 2021: 36
2015	*D. D. vulgo Mindenre igent mondó majdnem egri csillag, avagy csendes elhivatottság, akit még a Firmája részegen is felismer*	Kecskés 2021: 40
2016	*G. Zs. alias Édes élvezetek avagy a nem várt L'Oréal*	Kecskés 2020a: 304

1. táblázat: Diákragadványneves személyjelölő szerkezetek példasora

A példasor is mutatja, hogy nem lineárisan növekvő a diákragadványnevek terjedelme, mivel mindkét században vannak egy és két lexémából álló diáknevek, de jól szemlélteti, hogy a személyjelölő szerkezetekben egyre növekszik a diákragadványnév terjedelme.

2. A névterjedelem változásának mozgatórugói

2. 1. Névterjedelem és névközösség

A tulajdonnév egy közösség kommunikációjában funkcionál, így a névterjedelem megváltozását a névközösséget érintő extralingvális és nyelven belüli okok is indukálhatják. Ezért a cikk a következőkben a selmeci diákhagyományokat ápoló közösségeket és névadási szokásukat érintő – elsődlegesen külső okokkal magyarázható – fontosabb változásokat mutatja be.

Az 1735-ben Selmecbányán alapított Bergschola Európa első bányászati-kohászati felsőoktatási intézménye volt, amelyet 1762-ben Mária Terézia emelt akadémiai rangra. A selmeci akadémia köré épülő diákszervezetek alakították ki a diákhagyományokat, amelyeket a 21. században több magyarországi felsőoktatási intézmény diáktársaságai ápolnak. Ennek oka, hogy a Selmecbányáról az első világháború területi átrendeződése elől átmenekített akadémia 1919-ben Sopronba költözött. A Magyar Királyi Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola,

később egyetem 1949-ben azonban újból költözni kényszerült. A hazai nehézipar alapjainak lerakásához új típusú szakemberképzésre volt szükség, ezért került Sopronból Miskolcra a Bánya- és Kohómérnöki Kar, amelyhez az új helyszínen újabb kar (Gépészmérnöki Kar) csatlakozott, míg az Erdőmérnöki Kar Sopronban maradt. A két intézmény szétvált, s önálló fejlődését követően újabb és újabb székhelyeken nyitott előbb al-, később önálló intézményeket. A Miskolci Nehézipari Egyetemhez kötődött az 1969-ben létrehozott dunaújvárosi Kohó- és Fémipari Főiskola, amely 2001-ben önállósult; Sopronhoz kötődött az 1972-től Székesfehérváron működő Erdőmérnöki és Faipari Egyetem Földmérési és Földrendezői Főiskolai Kar, amely előbb a Nyugat-magyarországi Egyetem része volt, majd a Soproni Egyetemé (Daloskönyv 2019: 14–22).

A 21. században tehát a selmeci diákhagyományok névadási szokásait négy campuson (Dunaújvárosban, Miskolcon, Sopronban, Székesfehérváron) egymással kapcsolatban álló, de egymástól függetlenül működő diákközösségek tartják fenn. A selmeci diákhagyományok részét képező legtöbb elem írásban rögzített, egységes alapszabályok mentén funkcionál (diáktársaságok felépítése, diáknóták, szakest, szalamander, valétálás, viselet), a névadási szokások azonban nem kerültek be nevesítetten az UNESCO Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére 2014-ben felvételt nyert selmeci diákhagyományokba. S mivel a különböző közösségekben átörökített névadási szokásokból csupán az alábbi keresztelési formula rögzített: *„Balek, én téged megkeresztellek Bacchus, Ceres és a többi pogány istenek nevében. Legyen a te neved ezentúl…"* (vö. Boros 2004: 6), ezért a névközösségben használt személyjelölő szerkezetek, és annak elemeként a diákragadványnevek terjedelme a kommunikációs igényeknek megfelelően változhatott. Az egymástól különállóan működő névközösségekben feltehetően területi eltérések is kimutathatók, e cikk azonban a történeti adatokat csak a miskolci diákragadványnevek terjedelmi változásaival veti össze.

A selmeci akadémiához kötődő szervezett diákéletről szóló első írásos emlékek az 1820-as évekből származnak, azokból ismert a *Deutsche Gesellschaft in Scemnitz* nevű szervezet, amely az ifjúság egészét összefogta, s amelynek az első oktatási napokat megelőzően a tagjává kellett válni ahhoz, hogy valaki később hallgató lehessen (Daloskönyv 2019: 23). A taggá válás feltétele a beavatási szertartáson való részvétel, amely keretében a közösséghez való tartozás jeleként az új tag új nevet kapott. A diákragadványnév a hivatalos névhez Boros szerint az *alias* vagy *vulgo* szócskával kapcsolódott, pl. *Privitzcky Ede vulgo Krokodil* (Boros 2004: 27), az általam ismertetett (Kecskés 2022: megj. al.) 19. századi forrásokban azonban a *vulgo*-val kapcsolt diákragadványnevek domináltak, pl.

- *Illés Nándor vulgo Izé*
- *M. Raczkiewicz v. Schaufkaplan*
- *Zulcha Jonas v. Krivan*,
- *Bálás Emil vulgo Jean Petit*
- *Theodor Zippel v. Scandal II*.

Az akadémia hallgatói létszáma az 1830–40-es években elérte az 500 főt, s ahogyan nőtt a létszám, sorra alakultak a diákok származási helye és nyelve szerinti önképző és önsegélyező körök. Így az 1850-es éveket követően már egyetlen szervezet nem tudta összefogni a nagyszámú, multikulturális diákságot, jóllehet a társaságokat egységesítő szándékkal több egylet is fellépett. A különböző szervezetek létrejötte a hipotézisem szerint a névadásra is hatással volt. Ha feltételezzük, hogy egy diák a származási területek nyelvi kevertsége vagy az egyén multikulturális identitása miatt több szervezetnek is tagja lehetett, az eltérő társaságokban eltérő neveket kaphatott, amely kialakíthatta a hivatalos névhez egyidejűleg kapcsolt több diákragadványnevet. További kutatást igénylő hipotézisem szerint így jöhettek létre az alábbi névformák:

1958: *Báró Treville Richard v[ulgo] majomkirály alias Rosztopsini herceg*
1859: *Szontagh Josef v[ulgo] Rigo v[ulgo] Kis Czimko*

A Selmecről Sopronba költöző diákságot az Ifjúsági Kör újból tömörítette. A II. világháborút követően azonban az Ifjúsági Kör és a kommunista ifjúsági szervezetek ellentéte olyannyira kiéleződött, hogy 1948-ban, a belügyminiszteri döntést megelőzve a kör feloszlatta önmagát, s csak az 1989-es rendszerváltás után alakultak meg újra a szervezetek (Daloskönyv 2019: 30–31). A feloszlatást követően a hagyományok folytatását mutatja pl. az OMBKE[2] által szervezett 1969-es szakestély és a 80-as évekből származó nevek, pl. 1982: *M. I. alias Misi*, 1983: *N. M. alias Big Mike*, 1983: *P. T. alias Krapacsek* (l. még Boros 2004: 75).

Az 1989-től létrejövő, kari szinten szerveződő ifjúsági körök tartalmában megújították a beavatási szertartást, s bár megtartották a megkeresztelést, abban azonban már intézményen belül sincs egység, hogy a diákragadványnév hogyan kapcsolódik a hivatalos névhez. A Miskolci Egyetemen a megkeresztelést követően kapott név, amelyet az alsóbb évfolyamos hallgató (balek) visel, *vulgo*-val kapcsolódik, s jellemzően felváltja a felsőbb évfolyamos hallgatóként (Firmaként) kapott *alias*-szal kapcsolt név, pl. 2004: *T. N. vulgo Viszontlátásra* > *alias Gondold meg és igyál.* Az eltérő szerkezetek jelenleg tehát a fiatal és az öregdiák különbségét fejezik ki. Ugyanakkor az ME Jogi Karán nem használnak *vulgo*-val kapcsolt szerkezetet, a hallgatók megkeresztelésüket követően *alias*-szal kapcsolt nevet viselnek, pl. 2016: *Sz. Ö. P. alias Aurea Mediocritas*. Jelen kutatásban feltett kérdés szempontjából kiemelkedően fontos, hogy a névadásra vonatkozó íratlan szabályok csupán az *alias*-szal vagy *vulgo*-val kapcsolt személyjelölő szerkezetre vonatkoznak, a benne található diákragadványnévre nem, így annak terjedelme a névadás motivációja és a névadók kreativitása szerint alakítható.

2. 2. Névterjedelem és tulajdonnévi kategorizáció

A névadás és névhasználat kategorizáció alapján történik, így a prototípus-elméletet követve „egy nyelvi elemmel találkozva először a típusát kell megálla-

[2] Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület.

pítanunk, jelen esetben azt, hogy tulajdonnévvel van dolgunk" (Slíz 2012: 282). A tulajdonnévi kategorizáció azonban problémát vethet fel, ha a fenti diakrón példatár személyjelölő szerkezeteiből kiemeljük a diákragadványneveket, amelyeket a szerkezet ismerete nélkül nem tudnánk elkülöníteni a közszavaktól (pl. *majomkirály*), mivel formai szempontból a tulajdonnév határát nem jelöli nagy kezdőbetű. Nem lennének elkülöníthetők a köznévi szószerkezetektől (pl. *Nota bene)*, a mondatoktól (pl. *Sanyika! Mennyé aludni?!*), szövegegységektől (pl. *Mindenre igent mondó majdnem egri csillag, avagy csendes elhivatottság, akit még a Firmája részegen is felismer*), hiszen a tulajdonnevekre nem jellemző módon terjedelmesek, tagoltak, központozási elemeket tartalmaznak.

A típusspecifikáció, azaz annak eldöntése, hogy a tulajdonnéven belül személynévvel van dolgunk, szintén nehézségbe ütközik, főként, ha a kiemelt tulajdonneveket, pl. *Mercur* (1858), *Chimborasso* (1858), *Született Feleség* (2010), *Légy jó mindhalálig* (2017), elsődlegesen nem diákragadványnévként ismertük meg, hanem *teonima*ként, *toponima*ként vagy *cím*ként. A típusspecifikációt tehát az is befolyásolja, hogy a megismerés során a jelsort elsődlegesen hogyan kategorizáltuk. További jellemzőjük a diákragadványneveknek, hogy vannak köztük prototipikusak, egy szóból állók (pl. *Krokodil*), és nem prototipikusak, több szóból állók (pl. *Mindenre igent mondó majdnem egri csillag, avagy csendes elhivatottság, akit még a Firmája részegen is felismer*); prototipikusak, azaz nem átlátszók (pl. *Big Mike*), és nem prototipikusak, azaz átlátszók (pl. *Csak Amerikában nem jártam még*).

A névadás módja szerint egyaránt találunk példákat a jellemző tulajdonság alapján történő névadásra (pl. szavajárás > *Izé*) és a metaforikus névadásra is, amely valamivel/valakivel való hasonlóságon alapul (pl. *Krokodil*). De a névátvitel alapja sokszor bonyolult asszociációk sorozata, ahogyan a *Mindenre igent mondó majdnem egri csillag, avagy csendes elhivatottság, akit még a Firmája részegen is felismer* név esetében is, amely utal a névviselő tulajdonságaira: mindenre igent mond, elhivatott, csendes; utal a származási helyére, azaz Szomolyára: *majdnem egri*; miközben a szerkezet továbbépítése (*egri csillag*) metaforikusan utal a hallgató által végzett történelem szakra, illetve utal a Balek-Firma közti szoros kapcsolatra is (*akit még a Firmája részegen is felismer*). Mindezekből az következik, hogy e nevek kategorizációja csak a Slíz (2012: 284) által leírt skálafelfogásban határozható meg, azaz a prototipikus és nem prototipikus pólusok közti skála valamely pontján helyezkednek el (pl. *Édes élvezetek avagy a nem várt L'Oréal* – több szóból áll, átlátszó és nem átlátszó névelemeket kombinál, névadási motivációját asszociációs sor jellemzi); s összességében kevésbé prototipikus nevekként jellemezhetük őket.

A tulajdonnévként való értelmezésben nagy szerepe van a név ismertségének, konvencializálódásának, begyakorlottságának és hozzáférhetőségének (l. Slíz 2012: 288), e neveket azonban csak szűk diákkör ismeri, akiket a névadásban éppen a konvencionálistól való eltérés jellemez, ráadásul a nevek hozzáférhetősége is korlátozott, hiszen általában csak a diáktársaságok rendezvényein használatosak. Így az ilyen kevésbé prototipikus nevek értelmezésében, ahogy az ismeretlen nevekében is, főként a kontextus segít (Slíz 2012: 288, l. még Tolcsvai Nagy 2008). A kontextus, szorosabb értelemben a személyjelölő szerkezet, amely

egyértelműsíti, hogy az *alias* vagy *vulgo* szócskákat követő bármekkora terjedelmű jelsor tulajdonnévként, azon belül személynévként értelmezendő.

2.2.1. Az alkategorizáció: szlengnév, ragadványnév, diáknév, diákragadványnév

A tulajdonnév kategóriájának hierarchiájában a személynév alkategóriájának meghatározása is problémás. Boros (2004: 7) szocioonomasztikai szempontokból kiindulva szlengnevekként határozta meg e névtípust Kis Tamás definíciója alapján: *„szlengnevek*nek azokat a társadalmi kiscsoportokban megszülető és ott használt ragadványneveket nevezem, amelyek nyelvi síkon a szlenghez kapcsolódnak" (Kis 1996: 94). Kis a szlengnevek alfajtáiként tekintett a *diáknév*re, *iskolai ragadványnév*re, *katonai ragadványnév*re, *bűnözők álneve*ire, amely alkategóriák egyre bővültek, ahogyan az egyes alkategóriákról szerzett ismeretek is (pl. a szleng és az apellativizáció kapcsolatáról Takács 2018). Maria Sarhemaa a finn és magyar szlengnevek összehasonítása kapcsán tett megállapításai rámutatnak, hogy a helsinki és a magyar szlengben ugyanazon szemantikai központok mutathatók ki, pl. a gender, a szexualitás, a rendőrség, rossz és jó tulajdonságok (Sarhemaa 2017: 95–96). Ezek a fókuszpontok kirajzolódnak a történeti és jelenkori selmeci diákragadványnevekben is, pl. a genderjellemzőket képviseli a női név: *Benzintyúk*, férfi: *CsábÁsz*; az ivászathoz, alkoholhoz köthető jelentésűek, pl. *Krebentränken* (1858), *Alkoholista népvezér* (2005). A magyar rendőrség szlogenjét idézi a *Furikázunk és védünk* (2007), s negatív tulajdonságokra utal a *Patzer 'hülye'* (1859), míg pozitív és negatív tulajdonságokat vegyít az *Odaadó Pimaszság* (2014).

A *ragadványnév* alkategória definíciója viszont nem szocioonomasztikai alapokról indul ki, hanem a név történeti kialakulása és a névszerkezetben betöltött helye, szerepe szerinti azonosításból. *Ragadványnév*: „egy adott beszélőközösségtől származó személynevek, amelyek a teljes hivatalos név vagy annak valamelyik tagja (családnév, keresztnév) és változata (becenév) mellett, illetve azok helyett állnak" (Fehér 2004: 75). Ezen a kategorizáción belül is értelmezhető az *iskolai ragadványnév*, amely az iskolai közösségekben kialakult és használt ragadványnév, továbbá a *diáknév* is, amely az iskolai ragadványnév egyik altípusa, amelyet diákok adnak egymásnak (l. Mizser 1971).

Mivel a selmeci nevek tulajdonnévként való értelmezésében a személyjelölő szerkezetnek van domináns szerepe, ezért a kétféle megközelítés közül a történeti-szerkezeti jellemzőkre fókuszáló ragadványnév-definícióból kiindulva a *diákragadványnév* terminust alkalmazom Bauko (2009) felfogásában. A diákragadványnév a szlengnév alá foglalható, utal a nevet működtető speciális közösségre, elkülöníti e ragadványneveket a természetes közösségek ragadványneveitől, és egyben utal is szoros kapcsolatukra, mivel a természetes közösségek ragadványnevei, pl. 1680: *Georgius Palocz alias Medve* (Dr. Martos 1989: 58), 1750: *Georgius Szőcs alias Balog* (Szabó T. 1983: 13), ugyanazon latin szerkezetsablonnal jöttek létre, amelyet fenntartanak a selmeci névhagyományok, pl. 1859: *Sz. J. vulgo Rigo,* 2007: *S. A. alias Sasszem*, 2016: *G. Zs. alias Édes élvezetek avagy a nem várt L'Oréal.*

3. A diákragadványnév terjedelmének mérése

3.1. Névelemek szerinti vizsgálat

A diákragadványnevek terjedelmének vizsgálatát már Boros is elvégezte, mely „során derült ki, hogy 785 *alias* névből mindössze 287 egyelemű, és a névanyag 63,43%-a, vagyis több mint a fele tartozik a többeleműek közé" (Boros 2004: 10). A „névelemek száma szerinti megoszlást mutató diagramon" a legtöbb elemből álló a 15 elemű név: *Öregember nem vénember, a mérleg 3 kupak + 2 kalippó avagy hol van a katéterem* (Boros 2004: 11). A helynévkutatásban bevezetett és a ragadványnevek elemzésére is adaptált módszer szerint *névelem*nek a névalkotásban szerepet játszó szavakat és toldalékmorfémákat tekintjük (Hoffmann 1993: 55; Fehér 2002: 77). A példa azonban jól mutatja, hogy Boros eltért a hagyományos névelemfelfogástól, mivel a numerikus elemeket (számokat, relációjelet) és a nem lexéma értékű névelőt, tagadószót is elemként tekintette. Az összevethetőség miatt felfogását követi az 1. sz. diagram, amely Boros 19. és 20. századi adatait összeveti saját 21. századi gyűjtésemmel.

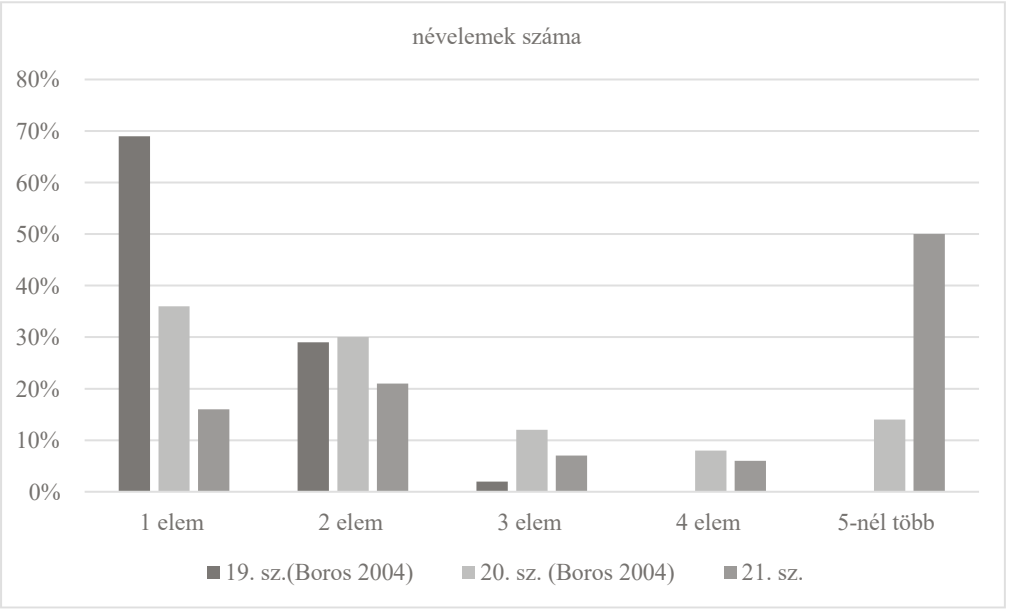

1. diagram: A névterjedelem megoszlása névelem szerint

A vizsgálat szerint a 19. századi adatok (összesen 309 diákragadványnév) 69%-a egyelemű, 29%-a kételemű, 2%-a háromelemű, és nincs ennél több elemből álló név. Ezzel szemben a 20. századi névanyag 785 diákragadványnevéből már csak 36% egyelemű, 20%-a kételemű, 12%-nyi a háromelemű név, 8%-a négyelemű, és 14%-ot tesznek ki az öt vagy annál több névelemből álló nevek. Utóbbiak közt a legterjedelmesebb a fentebb bemutatott 15 elemű diákragadványnév. A 21. századi saját gyűjtésem 269 diákragadványnevének már 50%-a

öt- vagy annál több elemű, s mindössze 16%-a az egy névelemű, 21%-a két névelemű, 7%-a három névelemű és 6%-nyi a négy névelemű diákragadványnév. A három évszázad alatt tehát minden évszázadban szinte megfeleződik az egy néveleműek aránya (69% > 36% > 16%), miközben ugrásszerűen növekszik az ötnél több elemből állók száma (0% > 14% > 50%). Bár ez utóbbi kategóriában nem mutatkozik nagy különbség, mivel a 20. század legterjedelmesebb neve 15 elemű, a 21. századi pedig 16 elemű.

Az egyelemű, háromelemű, négyelemű és ötnél több elemű kategóriákban tapasztalható nagyarányú változáshoz képest a 19. és 20. században szinte konstans, a 21. századra pedig csak enyhe csökkenést mutat a két néveleműek aránya (29% > 30% > 21%). A 19. századi *Tordai malacz,* Borosnál *Kis olasz, Kis büdös, Kis elefánt; Fütyis Jankó; Gróf Csáky, Tojka Deni* (Boros 2004: 24–26, 33) példákban még sikeresen értelmezhető a diákragadványnevek etimológiai jelentése, többségük szemantikailag átlátszó, a névadás motivációja tulajdonság vagy származás, pl. a *Kis olasz* diákragadványnevet a forrásokból adatolhatóan olasz származású diák viselte. Formailag a közszavakat tartalmazó szerkezeteknek csak az első lexémája nagy kezdőbetűs. Ugyanakkor a tulajdonnevet is tartalmazó szerkezetek (pl. *Gróf Csáky, Fütyis Jankó, Tojka Deni*) mindkét lexémája nagy kezdőbetűs. Formailag azonos jegyeket mutatnak a 20. századi nevek is, de bennük egyre nagyobb szerepet kap a szójáték, kétértelműség, pl. *Báj futballista, Barna maci, Beat rasta; Barátom Szókratész, Balhés Charlie* (Boros 2004: 38).

A 21. századi nevekben viszont dominánssá válik mindkét lexikális elem nagybetűs írása függetlenül attól, hogy tartalmaz-e tulajdonnévi elemet (pl. *Miss Tatabánya, Dance Hero, Panzer General, Remegő Daloló, Dessz Szperó, TirPunk Hableány*), s egyre csökken a szemantikailag átlátszó nevek aránya. Tolcsvai Nagy Gábor A tulajdonnév jelentéstanáról egy névcsoport kapcsán c. tanulmányában (1996: 319–320) olyan kétértelműségre épített tulajdonneveket mutat be (pl. *Központi bizottság, Kézi Chopin; Fekete Lyuk, Tilos az Á; Nappali Ház*), amelyek a posztmodern névadásra jellemző módon szakítanak a konvenciókkal, látszólagos értelmetlenségre épülnek, s a névadásban nagy szerepet kap a nyelvi játék. Ugyanez jellemzi a selmeci diákragadványneveket is, különböző értelmezési tartományokat hoznak működésbe, amit a következő példa szemléltet. A *TirPunk Hableány* diákragadványnév mozgósítja a punk szubkultúráról szerzett ismeretet, a hangzás *TirPunk* [ejtsd: tirpánk] utalhat a tirpák népcsoportra, földrajzi területre is; a hableány pedig több mese (Andersen-mese, Walt Disney-rajzfilm) figuráját idézi fel. Lényeges rávilágítani arra, hogy miközben a nyelvi játék által elszakad a név a szemantikai átlátszóságtól, fokozottan közelít a formális kételemű névhasználat[3] (családnév + keresztnév / keresztnév + családnév) sablonjához, amelyben a 20-21. században a nagy kezdőbetű jelzi a tulajdonnevek határát. A diákragadványnevekben e típus arányának viszonylagos állandóságát azzal magyarázom, hogy a névközösség formális névsablonjához közelít.

[3] A kételemű névhasználat alatt az egyelemű névhasználatot követően a második névelemmel létrejövő „két elemű személynév" Pais (1955) fogalma szerinti névhasználatot értem, amely nem azonos Hoffmann (1993) névelemfogalmával.

A különböző terjedelmű diákragadványnevekben egyre több nem lexikális vagy morfológiai elem kapott helyet, numerikus jelek a 19. századtól vannak jelen, pl. √ vagy Δ (Boros 2004: 20), központozási jelek, kötőszavak a 20. századtól (pl. *Sanyika! Mennyé aludni?!; Én vagyok a Dancing Kvíín, avagy www.kuuusssssch.com*.). S nem világos, milyen elemként határozható meg pl. a *www.kuuusssssch.com*. Az elemzéséből a névterjedelem növekedése mellett így az is leszűrhető, hogy a selmeci diákragadványnevek kevésbé mérhetőek a Hoffmann-féle névelem fogalma szerint, mivel a nevek alkotóelme lehet a lexémán, morfémán kívül szám, egyéb numerikus jel és központozási jel is.

3.2. Névrészek szerinti vizsgálat

A tulajdonnevek funkcionális szerkezeti elemzésének alapfogalma a *névrész*, amely a ragadványnév hangsorának olyan egysége, amely a névkeletkezés szituációjában a megjelölt denotátummal kapcsolatos szemantikai jegyet fejez ki (Fehér 2002: 76, l. még Hoffmann 1993, Fehér 2003). A névterjedelem mérésében azért kaphat szerepet e vizsgálat, mivel előfeltevésem szerint a terjedelem növekedése összefügg a névbe „bezsúfolt" egyre több szemantikai jeggyel. *Az egyrészes név* a név viselőjéről egyetlen információt (szemantikai jegyet) hordoz, állhat egy lexémából vagy szerves szószerkezetből, szervetlen szókapcsolatból. Történeti és jelenkori példái: *Krokodil, Izé*, *Nota bene; Oh tél-leg...; Zsugabubus, Mekk Mester.* Kétrészes vagy összetett név a viselőjéről több szemantikai jegyet fejez ki, pl. *Tordai malacz, Big Mike, Miss Tatabánya, Remegő Daloló*. Átmenetet képeznek a két típus között a kettős névelőzményű nevek, amelyekben az egyes névelőzmények nem szószerkezetek (Fehér 2003: 77), pl. *JaPánk*. A névviselő megadta a névadás motivációját, amelyből látszik, hogy rendkívül sok információ sűrűsödik össze e rövid terjedelmű névbe: „akkoriban a punk szubkultúra és a kortárs japán kultúra határozta meg érdeklődési köröm, jellemem, és a szóvicceket is szeretem" (adatközlő: *O. Cs. G alias JaPánk*). A nyelvi játékkal létrehozott nevekben vagy a történeti forrásokban, ahol nincs megjelölve a névadás motivációja, a denotátummal való kapcsolat meghatározása azonban nagyon nehéz vagy lehetetlen. További problémát jelent, hogy a nagy terjedelmű nevek jellemzően a funkcionális elemzés szerint kategorizálhatatlan csoportba tartoznak, mivel csak a szűkebb közösségen belül csak a névadó személy és névviselő ismeri fel a név és a denotátum közötti kapcsolatot, pl. *G. Zs. alias Édes élvezetek avagy a nem várt L'Oréal*. A névrészek szerinti elemzés problémája tehát kettős, egyfelől a nyelvi játékosságra, kétértelműségre való törekvés elhomályosítja a névrészek határát, másfelől a névadásra jellemző bonyolult asszociatív sorozatok lehetetlenné teszik a név és a denotátum kapcsolatának meghatározását.

A névelemek és a névrészek szerinti vizsgálatból együttesen az a következtetés vonható le, hogy a bár a gyakorlatban érzékelhető a diákragadványnevek terjedelmének növekedése, a nem tipikus névelemek használata, valamint a nyelvi játék, kétértelműség, az asszociatív névadás miatt nehezen határozható meg pontosan a név terjedelme.

4. A terjedelmes diákragadványnevek tényleges névként való használata, értelmezése

Felmerül a kérdés, hogy ha a kategorizáció és a névterjedelem meghatározása nehézségekbe ütközik, akkor hogyan használható a kommunikáció különböző színterein e diákragadványnév, különösen a terjedelmes nevek. A diákragadványnevek írásbeli és szóbeli használatát is ismerjük a 19. századtól fogva. Írásbeli dokumentumai a daloskönyvek, valéta ívek/könyvek aláírási formulái, a szakestek házirendje, amely az est szabályait, funkcionáriusait rögzíti. A szakest a diáktársaságok hivatalos összejövetele, amely a 19. század óta kialakult rendszabályok szerint működik. A szakesten főszabály szerint csak megkeresztelt diák, kizárólag diákragadványnévre szóló meghívóval vehet részt. E nevek szóbeli használata is elsődlegesen a szakestekre korlátozódik, illetve a hagyományápoló társaságok egyéb eseményeire, barátok, Firma-Balek egymás közötti megszólítására. Az írásbeli és szóbeli névhasználatot meghatározza a közös diskurzusvilág, azaz a selmeci hagyományok ismerete. A névként való értelmezést – különösen a terjedelmesebb nevekét – segíti, hogy a név „előre csomagolt nyelvi egységként általában főnévi szerepet tölt be a mondatban" (Tolcsvai Nagy 2008: 35). Az alábbi példák jó mutatják, hogy az írásbeliségben segíti a tulajdonnév határának felismerését a diáknevet indító nagy kezdőbetű (1. sz. példában), szóbeliségben pedig a grammatikai szerkezet ismerete (2. sz. példa: *kijelölöm* + *-t* tárgyrag), amelyben főnévként viselkedik a tulajdonnév. Továbbá írásban és szóban egyaránt segíti a névként való felismerést az a közös diskurzusvilágból származó tudás, hogy az *alias* vagy *vulgo* szócska diákragadványnevet vezet be:

1. *Legyen az elnök R. L. alias **Cs**ak egy sörre jöttem, tehát hajnalig maradok.*
2. *Major Dominának **kijelölöm** D. P alias Szendvicslány avagy Zsolca is the Best**et.***

A közös diskurzusvilág és a kontextus mellett a névhasználó közösség névkompetenciája, azaz a névmodell ismerete is egyértelműsíti a diákragadványnevet. S mivel a 19. század óta formailag nem változott a névsablon (hivatalos név + *alias* / *vulgo* + diákragadványnév), amely magába foglalja a diákragadványnevet, így a közösséghez lazábban kapcsolódó volt diákok (Veteránok), kutatók számára is hozzáférhetővé válik a név, lényegében a személyjelölő szerkezetből kinyerhető a diákragadványnév. Azonban a közösségen kívüli személyek vagy a közösség tagja számára eltérő tudásösszetevők mentén indul el az értelmezés. A *TirPunk Hableány* diákragadványnév – a korábban említettek szerint – a közösségen kívüliek számára is aktiválhatja a punk szubkultúrát, egy népcsoportot és valamely mesefilmfigurát, míg a közösség azonos szinkrón metszetében együtt élő tagjai számára a kezdőbetűk: *TH* [ejtsd: téhá] a névviselő becenevét idézik fel, aki régen punk volt, és úgy táncol, mint egy hableány (adatközlő: *M. E. N. alias TirPunk Hableány*).

5. Meddig terjedhet a diákragadványnév határa?

A kategorizációs és elemzési problémákat feltáró részek, valamint a névhasználatot röviden bemutató leírás is a diákragadványnév mellett a személyjelölő szerkezet szerepét is hangsúlyozzák, így a fenti kérdést a diákragadványnév és a személyjelölő szerkezet felől is meg kell vizsgálni.

A ragadványnév és ezen belül a diákragadványnév a *dinamikus névfajtába* tartozik, főként sajátosságjelölő és affektív nevek, amelyek bármikor hozzákapcsolódhatnak a személyhez, és a névviselővel együtt változhatnak (Hoffmann 2008: 17). Így a névfajta magában hordja a változás, a terjedelem növekedésének lehetőségét. A nevek nyelvi felépítését, funkcióját, identitásjelölő szerepét, a névadási szokásokat, a selmeci hagyományokról szóló balekokításon és az egyetemi évek alatt a közösség tagjaként egyfajta „szocializáció-kulturalizáció" során tanulja meg az egyén. A folyamat részeként épül ki az egyén névkompetenciája, amely a mentális lexikonban tárolt nevekből absztrahálható sémákon, a névmodellen alapul (Reszegi 2018: 14). E séma azonban nem önmagában a diákragadványnevek jellemzőiből jön létre**,** mivel a vizsgált anyagban e neveknek

- nem határozható meg (proto)tipikus névelemszámuk (jelenleg 1-től 16-ig terjednek),
- nincs jellemző névrészük (ellentétben más névfajtákkal),
- nem jellemzi őket az igei összetevő kerülése, pl. *Csak Amerikában nem jártam még; Mindent lazán bezsákolok; Sanyika! Mennyé aludni?!*,
- nem egy nyelv szókincséből építkeznek, pl. *Patzer; Big Mike, Nazdarovje, avagy Hé Miszter Alkohol; Édes élvezetek avagy a nem várt L'Oréal,*
- eltérhetnek saját koruk helyesírási normáitól, pl. *majomkirály; JaPánk, Én vagyok a Dancing Kvííín, avagy www.kuuusssssch.com.*

A névmodell inkább a 19. századi és a jelenkori személyjelölő szerkezetek ismeretéből jön létre, amelyek közös jegye, hogy a hivatalos névhez *vulgo* vagy *alias* szócskával a diákragadványnév kapcsolódik, pl. *P. E. vulgo Krokodil, G. Zs. alias Édes élvezetek avagy a nem várt L'Oréal.* Ebből következik**,** hogy bármeddig terjedhet a diákragadványnév határa, amíg a tipikus személyjelölő szerkezet kijelöli a szövegkörnyezetben, s abban főnévi szerepet betöltő előre csomagolt egységként működik.

Irodalom

Bauko János 2009. *Ragadványnév-vizsgálatok kétnyelvű környezetben.* Konstantin Filozófusegyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Nyelvtudományi Társaság. Nyitra–Budapest.

Boros Zsuzsanna 2004. *A miskolci egyetemisták diáknevei, az úgynevezett alias nevek.* Magyar Névtani Dolgozatok 192. ELTE Magyar Nyelvtudományi Intézet Névkutató Munkaközössége. Budapest.

Fehér Krisztina 2002. A ragadványnevek lexikális szerkezetéről. *Magyar Nyelvjárások* XL: 75–85.
Fehér Krisztina 2003. A ragadványnevek funkcionális szerkezetéről. *Magyar Nyelvjárások* XLI: 155–166.
Fehér Krisztina 2004. Névelméleti alapvetések a magyar ragadványnév-kutatás első korszakában (1872–1957). *Névtani Értesítő* 26: 73–89.
Hoffmann 1993. *Helynevek nyelvi elemzése*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 61. Debrecen.
Hoffmann István 2008. A személynévrendszerek leírásához. *Magyar Nyelvjárások* XLVI: 5–20.
Kecskés Judit 2020a. Az *alias*-os személyjelölő szerkezet történeti és jelenkori példáinak kapcsolata. *Szellem és Tudomány* 11: 295–304.
Kecskés Judit 2020b. A selmeci diákhagyományok leíró nevei. *Publicationes Universitatis Miskolcinensis Sectio Philosophica* 24: Fasc. 1, 253–266.
Kecskés Judit 2021. A nyelvi humor a 21. századi miskolci vulgókban és alias nevekben. In: Rási Szilvia – Domonkosi Ágnes – T. Litovkina Anna – Nemesi Attila László (szerk.): *A humor ösvényein.* Líceum Kiadó – Tinta Könyvkiadó. Eger–Budapest. 31–41.
Kecskés Judit 2022. Újabb adalékok a *vulgó*-val kapcsolt történeti diákragadványnevekhez. *Névtani Értesítő* 44: 35–48. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2022.3
Kis Tamás 1996. személynevek a szlengben. *Magyar Nyelvjárások* XXXIII: 93–104. https://mnytud.arts.unideb.hu/mnyj/33/szlnev.htm
Dr. Martos Gizella 1989. *Mezőkövesdi személynevek (1548–1683).* Magyar Személynévi Adattárak 90. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest.
Mizser Lajos 1971. A diáknevekről. *Magyar Nyelvőr* 95: 40–42.
Pais Dezső 1955. Egy tulajdonnévtani fogalom műszói megjelöléséhez. *Magyar Nyelv* 51: 222–223.
Reszegi Katalin 2018. A tulajdonnevek jelentéstani szerkezete funkcionális kognitív keretben. *Magyar Nyelvjárások* 56: 5–23. https://doi.org/10.30790/mnyj/2018/01
Sarhemaa, Maria 2017. Structures and meanings of Finnish and Hungarian appellativized slang compounds. *Onoma* 52: 87–106. https://doi.org/10.34158/ONOMA.52/2017/5
Slíz Mariann 2012. Tulajdonnév és kategorizáció. *Magyar Nyelv* 108: 282–291, 400–410.
Szabó T. Attila 1983. *Kolozsvár és Felek adóösszeírása 1750-ből.* Magyar Személynévi Adattárak 57. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest.
Takács Judit 2018. Egy szóalkotási módról magyar és finn szlengszavak kapcsán. *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominate: Sectio Linguistica Hungarica /*

Az Eszterházy Károly Egyetem tudományos Közleményei. Tanulmányok a Magyar Nyelvtudomány Köréből 44: 47–57.
Tolcsvai Nagy Gábor 1996. A tulajdonnév jelentéstanáról egy névcsoport kapcsán. *Magyar Nyelvőr* 120: 319–325.
Tolcsvai Nagy Gábor 2008. A tulajdonnév jelentése. In: Bölcskei Andrea – N. Császi Ildikó (szerk.): *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Budapest. 30–40.

Forrás:

Daloskönyv 2019. Bíbor Kiadó. Miskolc.

SUMMARY

How far can the limit of the student nickname extend? Linguistic analysis of student alias names related to traditions of the academy of selmec

The study investigates the scope (size/extension) limits of the student nicknames, used by student communities preserving the traditions of the Academy of Selmec (today: Banská Štiavnica, Slovakia) from the aspects of onomastic. The diachronic analysis is built on data from the 19th to the 21st centuries. The initial hypothesis of the study is that the increase in name range is due to the change in the communication needs of the community using these names and the combination of the naming (categorization) characteristics of the name variety. Therefore, it briefly presents the naming traditions of the 19th and 20th centuries: the origin of traditions, the communities that previously or currently still use these names and naming practice. The following sections point out the problems of categorizing proper name, and seek an answer to the question of how to measure the range of names, how it is possible to use oversized student nicknames as actual names in written and oral communication. And finally, the study draws the conclusion that the student names can extend as long as the special personal name marking structure connected to vulgo or alias designates it in the context.

MARIA SARHEMAA

KERESZTNEVEK KÖZNEVESÜLÉSE A FINN SZLENGBEN[1]

Helsinki Egyetem, Finnugor és Skandináv Intézet

1. Bevezetés

Tanulmányom témája a köznevesüléssel létrejött szlengszavak több szempontú vizsgálata a finn nyelvben. A köznevesülés (apellativizáció) az a nyelvi változás, melynek során egy tulajdonnévi elemet közszói jelentéssel is használni kezdenek (a köznevesülésről bővebben ld. Reszegi 2022: 57–70; Takács 2007: 11–43). A köznevesülés elvileg bármilyen névtípus esetében előfordulhat. Például a *mansikki* tehenet (< *Mansikki* tipikus tehénnév), a *kakola* pedig börtönt (< *Kakola* volt börtön) jelent a szlengben (Paunonen 2000). Természetesen a személynevek is köznevesülhetnek. A hétköznapi finn nyelvhasználatban 1930 óta létezik például a *muiluttaa* ige 'politikai okokból valakit elszállít más helyre vagy az ország határain túl', amelynek hátterében a *Muilu* családnév áll, ami onnan ered, hogy Jussi Muilu volt az első „elszállító" neve (Hämäläinen 1956: 203).

Tanulmányomban elsősorban a köznevesült keresztneveket vizsgálom. A finn köznevesülés kutatástörténetének áttekintése után három témát vizsgálok meg: a köznevesült elemet tartalmazó összetett szavakat, a 'hülyét' jelentő három kifejezést (*uuno*, *tauno*, *urpo*), valamint a *jonne* szót, amely egy viszonylag új kifejezés, ugyanis a 2000-es években az interneten köznevesült.

2. A köznevesülés kutatása Finnországban

Az első finn nyelvész, aki a köznevesülést kutatta, Simo Hämäläinen volt. Saját szavai szerint (Hämäläinen 1956: 205) nem törekedett alaposan megvizsgálni a köznevesülés jelenségét, inkább érdekes példákat igyekezett kiemelni. Hämäläinen után évtizedig nem kutatták a köznevesülést a fennisztikában, csak a 2000-es években megjelent két köznevesüléssel foglalkozó mesterszakos szakdolgozat (Puolakka 2003; Sarhemaa 2012).

A köznevesülés nyelvészeti szempontból figyelemre méltó téma. Először is azt kell meghatározni, milyen jelenségről van szó, ha a köznevesülésről beszélünk. Amennyiben jelentésváltozásnak tekintjük, akkor elfogadjuk, hogy

[1] A tanulmány *A nevek határai – a névtan határai* című workshopon 2022. november 16-án elhangzott előadás írott változata. A kutatás a Koneen Säätiö alapítvány támogatásával készült.

https://doi.org/10.46437/ActaUnivEszterhazyLinguistica.2023.35

a tulajdonnévnek van jelentése. A tulajdonnév jelentésének vizsgálata igen kutatott téma (ld. pl. Coates 2006; Sjöblom 2006; Van Langendonck 2007; Nyström 2016; Reszegi 2021, 2022; Khoa 2022). A köznevesülés kontrasztív szempontból is megközelíthető, hiszen két nyelv között sok hasonlóság, de eltérés is lehet. Magyarországon kontrasztív szempontból is vizsgálták a köznevesülést például a finn és a magyar nyelvben (pl. Takács 2010; Sarhemaa–Takács 2018), illetve a magyar és a német nyelvben (Harsányi 2023).

Mivel a köznevesülés egy rendkívül sok megközelítési lehetőséget nyújtó, de még nem igazán kutatott téma Finnországban, disszertációm témájául ezt választottam. Egyelőre a köznevesült összetett szavakat (Sarhemaa 2017, 2018), az *uuno*, *tauno* és *urpo* (Sarhemaa 2021; Sarhemaa 2023), illetve a *jonne* kifejezést vizsgáltam meg (Hämäläinen–Sarhemaa 2022; Sarhemaa–Hämäläinen 2022). Tanulmányomban ezeknek a kutatásoknak az eredményeit foglalom röviden össze, hogy a magyar kutatók számára is elérhetők legyenek.

3. Köznevesült elemet tartalmazó összetett szavak

Kutatásom első szempontja azoknak a finn összetett szlengszavaknak a vizsgálata, amelyeknek valamelyik tagja köznevesült keresztnév. Ilyenek például a *lappuliisa* 'parkolóőr' (szó szerint 'cédula' + *Liisa* női név), illetve az *oskarinkokoinen* 'alacsony ember' (szó szerint *Oskari* férfinév genitivusban + 'méretű'). Egyrészt azt vizsgáltam meg, hogy mit jelentenek a köznevesült elemet tartalmazó összetett szavak, tehát mik az attrakciós központok a kutatási anyagban, másrészt pedig azt, hogy mi a köznevesülés motivációja.

A kutatási anyagot Heikki Paunonen (2000) helsinki szlengszótárából gyűjtöttem. Bár az anyag egy helsinki szlengszótárból származik, ezek a szavak nemcsak a szlenget beszélők számára érthetők. Az anyag 145 szót tartalmaz, amelyekből 113-ban (78%) a köznevesült keresztnév utótagként szerepel, 31-ben (21%) előtagként és egy szóban mindkettőként. A szóösszetételek 75%-a (109 db) köznevesült férfinevet, 25%-a (36 db) pedig köznevesült női nevet tartalmaz. A tipikus tehát az utótagként valamilyen férfinevet tartalmazó összetétel.

3.1. A köznevesült elemet tartalmazó összetett szavak jelentése

Paunonen (2000: 32) alapján a helsinki szleng attrakciós központjai: lány vagy nő, férfi vagy fiú, buta, kedves (ember), szexualitás, alkohol és részegség, pénz, rendőr, vidéki/paraszt (ember). Ezek közül az attrakciós központok közül némelyik jelen van az anyagomban is, konkrétan lány vagy nő / férfi vagy fiú (6 db), rendőrség (6) és vidéki/paraszt (9). Ezeken kívül az anyagban egyéb attrakciós központok is találhatók: egyéb elfoglaltság (31), emberi tulajdonság (24), katona (8), nemzetiség (5), 'örömlány' (4) és gúnynév (4). Az alábbiakban mindegyik csoportból mutatok egy-egy példát, utána áttekintést nyújtok néhány különösen érdekes esetről:

- lány vagy nő / férfi vagy fiú: *rakoliisa* 'lány', szó szerint 'lyuk' (szlengben női nemi szervre utal) + *Liisa* (női név)

- rendőrség: *keppikalle* 'rendőr', szó szerint 'bot' + *Kalle* (férfinév)
- vidéki/paraszt: *maajussi* 'vidéki/paraszt', szó szerint 'föld' + *Jussi* (férfinév)
- egyéb elfoglaltság: *narikkamanu* 'portás', szó szerint 'ruhatár' + *Manu* (férfinév)
- emberi tulajdonság: *kuumakalle* 'könnyen felháborodó', szó szerint 'forró' + *Kalle* (férfinév)
- katona: *puskajussi* 'vadász (katona)', szó szerint 'bokor' + *Jussi* (férfinév)
- nemzetiség: *svedupetteri* 'svéd', szó szerint 'svéd' szleng forma + *Petteri* (férfinév)
- 'örömlány': *katulyyli* 'örömlány', szó szerint 'utca' + *Lyyli* (női név)
- gúnynév: *mulkkujoonas* férfi gúnynév, szó szerint 'férfi nemi szerv' megnevezése a szlengben + *Joonas* (férfinév)

Összetett szó utótagjaként leggyakrabban köznevesült név a *Mikko*, összesen 11 *-mikko* végű szó található az anyagban. A valamilyen katonát jelentő szavak fele (4) *-mikko* végű, ilyen például a *jodimikko* (szó szerint 'jód' + férfinév *Mikko*) 'egészségügyi altiszt'. A *Mikko* ugyanígy gyakori egyéb elfoglaltságot jelentő összetett szó utótagjaként is, mint pl. *ovimikko* (szó szerint 'ajtó' + *Mikko*) vagy *vahtimikko* (szó szerint 'őr' + *Mikko*), amelyek 'portást' jelentenek.

A köznevesült utótagot tartalmazó összetett szavak előtagja például helyet vagy feladatot fejezhet ki, tehát az *ovimikko* előtagja arra utal, hogy az ajtónál dolgozik, a *vahtimikko* előtagja pedig arra, hogy őrzés a feladata. A *mikko* tehát általában 'valamilyen foglalkozású embert' jelent, elvileg ki lehetne cserélni például a *mies* 'férfi' szóra. Az *ovimies* a köznyelvben valóban ugyanazt jelenti, mint *ovimikko* a szlengben, de például a *vahtimies* szó nem létezik.

Sokszor az utótagként köznevesült keresztnév jelentése akár semlegesnek ítélhető. Így tehát nincs nyilvánvaló oka annak, hogy pont a *mulkkujoonas*-t használják gúnynévként, és nem például a *mulkkumatti*-t vagy *mulkkuheikki*-t. Ha a köznevesült keresztnév összetett szó előtagjaként szerepel, akkor viszont azt általában nem lehet mással pótolni. Például az *aataminaikainen* 'ősrégi' (szó szerint *Aatami* férfinév genitivusban + 'idejű') vagy a *marttaikäinen* 'középkorú' (szó szerint *Martta* női név + 'korú') összetett szavak előtagjának fontos szemantikai szerepe van. *Aatami* a bibliai Ádámra utal, a *martta* pedig a *Marttaliitto*-ra, amely egy finn háztartási tanácsadó egyesület, amelynek tagjait a szlenghasználók valószínűleg középkorúaknak tartják. Az említett előtagokat hasonló jelentésben nem lehet más köznevesült keresztnévvel kicserélni.

3.2. A köznevesült összetett szavak motivációja

Nem mindig könnyű meghatározni, mi a motivációja egy név köznevesülésének, csak néha átlátszó a motiváció, pl. ha egy valós személyről származik az elnevezés. Ilyen szó például a *tomppamesta* 'melegek által kedvelt hely', amely hátterében *Tom of Finland* művésznevű finn homoszexuális művész áll, aki az utóbbi évtizedekben világhírű lett. A *Tomppa* a *Tom* beceneve, a *mesta* szó pedig a helyet jelenti a helsinki szlengben.

A metaforikus vagy metonimikus használat is motiválhatja a köznevesülést. Metafora, konkrétabban megszemélyesítés segítségével született a *rosvoroope* szó, amely jelentése 'olyan ATM, ami nem adja vissza a bankkártyát' (*Roope* egy finn férfinév, a *rosvo* pedig 'rablót' jelent). Így az ATM-et gyakorlatilag megszemélyesítjük a *rosvoroope* kinevezést használva. Metonímia áll a *nahkajussi* 'újonc' szó hátterében, amelynek az utótagja a *Jussi* férfinév köznevesült formája, és az előtagja 'bőrt' jelent, az újonc kopasz fejbőrére utalva.

A hangzás hasonlósága sokszor áll a szóösszetételekben köznevesült keresztnevek hátterében. Jó példa erre a *parkkipirkko* 'parkolóőr' kifejezés (szó szerint 'parkolás' + női név *Pirkko*), amely utótagja nagy valószínűséggel azért lett *pirkko*, mert a hangzása hasonlít a *parkki* szó hangzására (a hasonló kezdés és a *-rkk* mássalhangzókapcsolat miatt). Ugyanígy az előbb említett *rosvoroope* utótagja valószínűleg azért lett *roope*, mert alliterál a *rosvo* előtaggal.

Talán a legnehezebben meghatározható motiváció a köznevesülés mögött a konnotáció, hiszen nagyon nehéz biztosan meghatározni, hogy egy bizonyos név köznevesülését a konnotatív jelentés okozta. Mégis lehetséges, hogy például a 'vidéki/paraszt embert' jelentő *talikkotaavetti* (szó szerint 'vasvilla' + férfinév *Taavetti*) és *junttieinari* (szó szerint 'paraszt' + Einari férfinév) kifejezések mögött a keresztnév negatív konnotatív jelentése áll. Meglehet, hogy a *Taavetti* és *Einari* olyan neveknek számítanak, amelyeknek „parasztos" konnotációjuk, többletjelentésük van, de ezt nemigen lehet bizonyítani.

Bár nem mindig lehet a köznevesülés motivációját megállapítani, de elmondható, hogy a köznevesült szóösszetételek legalább egy része szerkezetként elemezhető, amelyek részben sematikusak, hiszen sokszor az előtag változhat, de az utótag lexikalizált, és e séma alapján új szavakat is lehet formálni. Ilyen séma lehetne például [[főnév]+[mikko]], amely alapján olyan szavakat lehet létrehozni, mint például *tallimikko* 'lovardai kisegítő' vagy *koulumikko* 'iskolai portás'. Ezek a szavak tudtommal nem léteznek, tehát nem élő példák, de megfelelő kontextusban feltehetőleg érthetők lennének egy anyanyelvi beszélő számára.

4. *Uuno*, *tauno* és *urpo*

Az *uuno*, *tauno* és *urpo* köznevesült finn férfinevek, amelyek köznévi jelentése többek között 'hülye', 'buta' (Paunonen 2000; KS), tehát látszólag szinonimák. Kiindulási pontom azonban a kognitív szemantika gondolata, amely szerint a jelentés változik, ha a forma változik (Langacker 1988: 10–11; ld. Haiman 1985: 21–22). Úgy vélem, hogy ez a három kifejezés nem szinonima, hanem jelentésbeli különbségek vannak köztük. Emiatt a következő kérdésekre keresem a választ: milyen jelentésekben használják az *uuno*-t, a *tauno*-t és az *urpo*-t? Milyen személyben használják őket? Melyik a legpejoratívabb kifejezés?

4.1. Az Uuno, Tauno és Urpo keresztnevek és a köznevesülésük

Az *Uuno* keresztnév eredete az olasz és spanyol *uno*, illetve a latin *unus* szó, amelyek jelentése 'egy'. Keresztnévként az *Uno*-t és *Uuno*-t azonban legfőképpen a skandináv országokban (Finnországot is beleértve), illetve Észtországban használják (Vilkuna 2005). Az *Uuno* az 1900-as évek első évtizedekben nagyon gyakori névnek számított, és még 1927-ben több mint 100 fiú kapta az *Uuno* nevet, de ez után csökkent a gyakorisága. Manapság még mindig nem számít gyakori névnek, bár a 2010-es években lassan kezdett megint egy kicsit gyakoribbá válni. Ennek oka a névdivat egyik tendenciája lehet, mely szerint Finnországban egy korábban gyakori név általában 80–100 év múlva újra divatos lesz (Kiviniemi 2006: 177–180).

Az *Uuno* gyakoriságára jellemző csökkenés egyik oka a köznevesülése lehet. Paunonen (2000) adatai alapján az *uuno* első köznévi adatai 1910-es évekről származnak. Az 1920-as években főleg a katonai szlengben volt gyakori, és az 1950-es években már olyan közismert volt a 'hülye' jelentése, hogy alig volt, aki ezt a nevet adta volna a gyermekének (Hämäläinen 1956: 207–208). Az *Uuno* köznevesülésének okát nem lehet biztosan tudni, de Heikki Paunonen[2] úgy véli, hogy az egyik oka Uno Cygnaeus (1810–1888), a „finn népiskola atyja" lehet. Meglehet, hogy az iskolások, akiknek nem tetszett az iskola, a tanárokra és az egész iskolaintézményre az alapítója nevét gúnynévként kezdték el használni.

A *Tauno* keresztnév eredete valószínűleg a karéliai *tauno* tájszó, amely jelentése 'békés', 'szelíd' (Vilkuna 2005). Így a 'hülye' jelentésűvé vált *tauno* eredete elvileg szintén ez a kareliai szó lehetne, de ezt nem tartom valószínűnek. Paunonen (2000) alapján a *Tauno* beceneve már az 1910-es években is a *Taukka* volt, amely az 1940-es években a 'hülye' jelentést kapta. A *Tauno*-nak ugyanez a jelentése a következő évtizedben alakult ki. Ezenkívül a *taukki*, *taulapää*, *tauhki*, *tauhka* szavak szintén ezzel a jelentéssel bírnak. A hasonló hangzású szavak indíthatták el tehát a *Tauno* köznevesülését.[3] A *Tauno* keresztnév gyakorisága az 1910–30-as években volt a legnagyobb, tehát a köznevesülése idejében már nem számított divatos névnek, hanem jellemzően középkorúak neve volt. Ennek is lehetett hatása a köznevesülésére.

Az *Urpo* eredete a latin *Urbanus* név (Vilkuna 2005). Soha nem volt különösen gyakori név, és manapság kifejezetten ritkán adják ezt a nevet, valószínűleg a pejoratív köznévi jelentése miatt. Paunonen (2000) adatai alapján az 1970-es években köznevesült, de a köznevesülés okát nem lehet pontosan tudni. A hátterében az affektív *urputtaa* 'panaszkodik', 'akadékoskodik' ige lehet,[4] de a hangzásának (*-rp-*) is hatása lehet a köznevesülésre. Az *-rp-* fonesztémának számít, amely a morfémánál kisebb nyelvi elem, amelyhez bizonyos jelentés kapcsolódik (Bolinger 1950: 130; Hinton–Nichols–Ohala 1994: 5), és több finn affektív szóban is megtalálható.

---

[2] Heikki Paunonen írásbeli közlése alapján (2018. 02. 02.).

[3] Heikki Paunonen írásbeli közlése alapján (2018. 02. 02.).

[4] Heikki Paunonen írásbeli közlése alapján (2018. 02. 02.).

4.2. Kutatási anyag

Hogy a lehető legpontosabb választ kapjak a kutatási kérdéseimre, kétfajta anyagot is használtam. Finnországban a Kielipankki („nyelvbank", www.kielipankki.fi) tartalmazza a nyelvi korpuszokat, amelyek a nyelv különböző regisztereit képviselik, tehát megtalálhatók benne például régi irodalmi nyelvi, újságnyelvi és internetes nyelvhasználathoz kötődő anyagok is. A korpuszok annotáltak, így a kifejezések és szerkezetek könnyen kereshetők. Mivel az *uuno*, *tauno* és *urpo* kifejezéseket inkább hétköznapi beszédnyelvben használják, megfelelő adatokat biztosít a Suomi24 korpusz (City Digital Group 2021), amely a Suomi24 internetes fórum beszélgetéseit tartalmazza, az anyaggyűjtés idejében a 2001–2016 évről. A Suomi24 az egyik legnagyobb finn közösségimédia-tér, ahol a beszélt nyelvhez hasonló írott nyelvet használnak. A Suomi24 korpuszból 500–500 példamondatot emeltem ki, és ezeket elsősorban kvalitatív szempontból elemeztem.

Mivel a korpusz anyagában néha nehéz volt meghatározni, mit is jelent pontosan a köznevesült szó, a korpusz segítségével főleg azt vizsgálom, hogy hogyan használják a kifejezéseket, tehát kire utalnak vele, és melyik személyben használják. Hogy minél teljesebb képet kapjak a szavak jelentéséről is, készítettem egy online kérdőívet is, melyre 542 választ kaptam, de miután a nem anyanyelvi válaszolók és a kiskorúak válaszait eltávolítottam, 531 válasz maradt meg az anyagban.

4.3. Miben különbözik a három kifejezés?

A három köznevesült kifejezést részben szinonimaként használják, tehát mindegyiknek 'hülye', 'buta', 'ostoba', 'tudatlan' jelentése van (Paunonen 2000; KS), azonban léteznek különbségek is. Egyes szám első személyben leginkább az *uuno*-t használják, ami arra utal, hogy leginkább az *uuno* használandó az egymás közti feszültség enyhítésére. A *tauno* jelentése viszont sokszor 'átlagember', így nincs mindig pejoratív többletjelentése. Az *urpo*-t legtöbbször vagy általában 'hülye' jelentésben vagy gúnynévként használják, így meghatározható, hogy a konfrontációt fejezi ki a kommunikációban. A kérdőív válaszai alapján az *urpo* hülye viselkedése szándékos, de az *uuno* és a *tauno* hülye viselkedése inkább a tehetetlenségből adódik. A vizsgált kifejezések közül az *urpo* kétségtelenül a legpejoratívabb, ezt követi az *uuno* és a *tauno*.

5. Jonne

A *jonne* a vizsgált kifejezések közül a legfiatalabb, hiszen a 2000-es években köznevesült. A *Jonne* a skandináv *Jon* névből származik, mely pedig a *Johannes* néven alapul **(**Vilkuna 2005). Az 1800-as évektől kezdve ritkán fordul elő, de az 1980-as években gyakoribb lett. 2005-ben az 53. leggyakrabban adott finn férfinévvolt, a 2010-es évek óta viszont drasztikusan csökkent a gyakorisága, tehát soha nem tartozott a leggyakoribb férfinevek közé, és jellemzően egy korosztályhoz (az 1985–2010 között születettekhez) kapcsolódó név.

A Kielitoimiston sanakirja (KS) értelmező szótár szerint a *jonne* köznév tréfás kifejezés, amelyet a gyerekesen, ostobán viselkedő kamaszra, különösen fiúra használnak. A kutatásom szempontjából a *jonne* különösen érdekes kifejezés, mert meglehetősen pontosan nyomon lehet követni a köznevesülése folyamatát. Sokat írtak a *jonne*-ról különböző kontextusokban, például közmédiában, szakdolgozatokban és nyelvészek ismeretterjesztő írásaiban is. Ezekben az írásokban két téma, a köznevesült kifejezés eredete és jelentése gyakran ismétlődik: hogyan és miért lett a *jonne* bizonyos tulajdonságú kamaszfiút jelentő köznév? Milyen tulajdonságok tesznek valakit *jonne*-vé? A továbbiakban ezek az én kutatási kérdéseim is.[5]

5.1. Kutatási anyag

Sokszor említik, hogy a *jonne* a Kuvalaután köznevesült, amely egy finn anonim képfórum volt, és 2008–2010 között működött. A Kuvalauta már nem érhető el az interneten, de az Internet Archive-ban[6] a Kuvalauta beszélgetéseinek egy része megmaradt, és ezek között 444 találat utal a *jonne* köznévi használatára. Ezek alapján jól meg lehet a *jonne* köznevesülésének folyamatát világítani.

A *jonne* jelentésének meghatározásakor a Suomi24 korpusz hasznos forrásnak minősült. Az anyaggyűjtés idejében a korpusz a Suomi24 2001–2020-as évekről származó beszélgetéseit tartalmazta. Mivel a finn *jonne* szó nemcsak a *Jonne* köznevesült formája, hanem egy adverbium is ('amerre', 'ahova'), a homonímia miatt lehetetlen lenne egyes szám nominativusban keresni a korpuszban, így többes szám nominativus formát (*jonnet*), illetve *jonne* végű összetett szavakat kerestem. *Jonnet* kulcsszóval 2100 olyan mondatot találtam, amelyekben a köznevesült *jonne*-t használják, *jonne* végű összetett szót tartalmazó mondatból pedig 603-at.

5.2. Jonne köznevesülésének folyamata

2008 augusztusában egy Jonneweb nevű weboldal a Kuvalautát reklámozta a főoldalán, aminek következtében sok új felhasználó a Jonnewebről a Kuvalautára ment át. Az új felhasználók vélhetően fiatalabbak voltak, mint a Kuvalauta régi felhasználói, és gyerekesebben viselkedtek, ami nem tetszett a régi kuvalautásoknak, akik gúnyolni kezdték az új felhasználókat. (Hämäläinen–Sarhemaa 2022: 260–281.)

Az Internet Archive-ról származó adatok alapján úgy tűnik, hogy a gúnyolódásra először hosszabb formákat használtak, pl. *jonnewebiläinen* ('jonneweb-i') és *jonnewebteini* ('jonneweb-kamasz'), viszont 2009 nyarán a képzett formák és szóösszetételek helyett már a rövid *jonne* formát kezdték el használni. Arra, hogy miért történt egy jelentős változás a szóhasználatban, nem lehet teljesen biztos

[5] A *jonne*-val foglalkozó kutatást Lasse Hämäläinennel együtt végeztem (ld. Hämäläinen–Sarhemaa 2022; Sarhemaa – Hämäläinen 2022).

[6] https://archive.org/

választ kapni, de valószínűleg a *jonnen neuvo* ('jonne tanácsa') nevű mém[7] miatt gyakorivá vált a rövid *jonne*. A mémen kék háttérben egy kamasz fiú arca van általában kamaszokra vonatkozó szöveggel.

Ezután a *jonne* gyorsan gyakori kifejezéssé vált a Kuvalaután kívül is. A Suomi24 korpuszban az első adatai 2009 szeptemberéből vannak, és 2011-től már gyakorinak mondható. Ekkor már egyáltalán nem jelent semmi Jonnewebbel kapcsolatost, hanem már egy bizonyos fajta kamaszra használják.

5.3. Milyen egy jonne?

A *jonne*-val kapcsolatban az életkora és a neme az egyik legjellemzőbb tulajdonság, de a szó jelentésének kiderítése szempontjából az is fontos, hogy mit csinál és hogyan viselkedik egy tipikus *jonne*. Természetesen nem mindig említik a *jonne* életkorát, de a Kuvalauta-anyagban 21, a Suomi24-ből származó anyagban 202 említés van a *jonne* életkorával kapcsolatban. Ezek alapján meghatározható, hogy egy *jonne* átlagosan 13-14 éves. A nem nehezebben kideríthető, mivel a fórumokon nem szokták azt kifejezni, hogy egy fiúra gondolnak-e, vagy *jonne* akár egy lány is lehet-e. Viszont a kutatott korpuszban sok példa van arról, hogy a *jonne* női párját említik. Ilyenkor a *jonnet* formával együtt egy lányra utaló forma szintén többes szám nominativusban jelentkezik. Ilyen lehet például egy köznevesült lánynév (*jonnat* < női név *Jonna*; *lissut* < női becenév *Lissu*), a *jonne*-ból képzett női alak **(***jonnettaret* < *jonne* + *tar* női képző) vagy más lányra utaló kifejezés **(***pissikset*, amely egy kamasz lányra hivatkozó pejoratív szó).

A *-jonne* végű összetett szavak előtagjai alapján kideríthető, tipikusan mit csinál és hogyan viselkedik egy *jonne*. A leggyakoribb előtagok a *mopo* 'motor' és az *ES,* amely egy olcsó energiaital-márka. Ezek alapján egy *jonne* legjellemzőbb tulajdonságai a motorozás és az olcsó energiaital fogyasztása. Ezeken kívül az előtagok alapján az is meghatározható, hogy egy tipikus *jonne* sok időt tölt az interneten, videójátékokat játszik, szakközépiskolába jár (annak ellenére, hogy Finnországban a 13-14 évesek még nem járnak középiskolába!), és baseballsapkát visel.

A *jonne* megnevezést általában vagy második, vagy harmadik személyben használják, tehát nem első személyben, ami arra utal, hogy általában az ember nem akar *jonne* lenni, nem vallja be, hogy az lenne. Gúnynévként is használják sokszor.

6. Összegzés

Tanulmányomban a köznevesülést mutattam be a finn szlengben három témára koncentrálva. Ezek alapján megállapítható, hogy a köznevesülés a finn szlengben – és nemcsak a szlengben, hanem egyéb hétköznapi vagy beszélt nyelvben is – produktív jelenség. Azon nevek köznevesülési folyamata és eredete, amelyek már régebben köznevesültek, nehezebben kutatható, a *jonne* szót megvizsgálva viszont megtudtuk, hogy az internetről származó korpuszok segítségével kide-

[7] Itt látható egy példa erről a mémről: https://meemi.info/w/Jonnen_neuvo

ríthetők olyan nevek köznevesülési folyamatai is, amelyeknek apellativizációja az interneten megtörtént.

Tanulmányom áttekintést nyújt a finn nevek köznevesüléséről, de marad még sok kutatnivaló ezen a területen. Érdekes téma lehet annak vizsgálata is, milyen hatása van a névviselőre annak, ha a keresztneve pejoratív jelentést kap. Például az *Urpo* és *Jonne* ritka nevek lettek a köznevesülésük után, de sok névviselő van, aki ezt a nevét már a változás előtt kapta. Ezenkívül a köznevesült nevek jellemző szerkezeti sajátságainak vizsgálata egy széles és sokoldalú kutatási téma, amelyet a konstrukciós nyelvtan vagy a kognitív szemantika keretében lehetne megközelíteni.

Források

City Digital Group 2021. Suomi24 virkkeet -korpus 2001–2020, Korp-versio [tekstikorpus]. Kielipankki. http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2021101525

Irodalom

Bolinger, Dwight L. 1950. Rime, assonance, and morpheme analysis. *WORD* 6(2): 117–136. https://doi.org/10.1080/00437956.1950.11659374

Coates, Richard 2006. Properhood. *Language* 82(2): 356–382. https://doi.org/10.1353/lan.2006.0084

Harsányi Mihály 2023. A köznevesült utónevet tartalmazó szóösszetételek szemantikai sajátosságai a német és a magyar nyelvben. In: Takács Judit (szerk.): *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány köréből.* (Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Tudományos közleményei 48). Líceum Kiadó. Eger. 47–66.

Haiman, John 1985. *Natural Syntax. Cambridge Studies in Linguistics* 44. Cambridge University Press. Cambridge.

Hinton, Leanne – Nichols, Johanna – Ohala, John. 1994. Introduction: Sound-symbolic processes. In: Hinton, Leanne – Nichols, Johanna – Ohala, John (ed.), *Sound symbolism*. Cambridge University Press. Cambridge. 1–12. https://doi.org/10.1017/CBO9780511751806.001

Hämäläinen, Simo 1956. Kynttilä otti uunon vihtorin. Erisnimien käytöstä yleisniminä. *Virittäjä* 60(3): 202–227.

Hämäläinen, Lasse – Sarhemaa, Maria 2022. Jonnen jäljillä. Appellatiivisen jonnen alkuvaiheet verkkokeskusteluaineistojen valossa. *Sananjalka* 64: 255–269. https://doi.org/10.30673/sja.114194

Khoa, Nguyen Viet 2022. Revisiting Semantic Issues of Proper Names: A Vietnamese Perspective. *Names* 70(1): 41–49. https://doi.org/10.5195/names.2022.2378

Kiviniemi, Eero 2006. *Suomalaisten etunimet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

KS = *Kielitoimiston sanakirja* 2021. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus, online publication 35. URN:NBN:fi:kotus-201433. This publication is updated regularly. Last update 11. November 2021. (https://www.kielitoimistonsanakirja.fi) (Utolsó letöltés: 2022-02-22.)

Langacker, Ronald W. 1988. An Overview of Cognitive Grammar. Brygida Rudzka-Ostyn (ed.), *Topics in Cognitive Linguistics*: 3–48. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam. https://doi.org/10.1075/cilt.50.03lan

Nyström, Staffan 2016. Names and Meaning. In: Hough, Carole (ed.), *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford University Press. Oxford. Online edition. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.001.0001

Paunonen, Heikki 2000. *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. WSOY. Helsinki.

Puolakka, Suvi 2003. *„Kuka uuno tän on duunannu?" Suomalaisten etunimien appellatiivistuminen slangisanastossa.* Szakdolgozat. Turun yliopisto. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.

Reszegi Katalin 2021. The mental and neural representation of names: A cognitive and economic point of view. In: Leibring, Katharina – Mattfolk, Leila – Neumüller, Kristina – Nyström, Staffan – Pihl, Elin (ed.): *The Economy in Names: Values, Branding and Globalization*. Department of Archives and Research, Institute for Language and Folklore. Uppsala. 119–132

Reszegi Katalin 2022. *Kognitív szemléletű névtudományi vizsgálatok*. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen.

Sarhemaa, Maria 2012. *Oskarinkokoinen ovimikko. Etunimien appellatiivistuminen suomen ja unkarin slangiyhdyssanoissa*. Szakdolgozat. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.

Sarhemaa, Maria 2017. Structures and meanings of Finnish and Hungarian appellativized slang compounds. *Onoma* 52: 87–106. https://doi.org/10.34158/ONOMA.52/2017/5

Sarhemaa, Maria 2018. Motivation for appellativized given names in Finnish and Hungarian slang compounds. *Onomastica Uralica* 13: 291–302.

Sarhemaa, Maria 2021. Tavan tauno uunoilee urpokaupungissa: Nimien Uuno, Tauno ja Urpo appellatiivistuminen ja appellatiivien käyttö Suomi24-keskustelupalstalla. *Sananjalka* 63: 103–129. https://doi.org/10.30673/sja.107278

Sarhemaa, Maria 2023. Appellativized first names as terms of abuse: The case of the three pejorative Finnish expressions *uuno*, *tauno*, and *urpo*. *Nordic Journal of Socio-Onomastics* 3: 131–154. https://doi.org/10.59589/noso.32023.14416

Sarhemaa, Maria – Hämäläinen, Lasse 2022. Jonnet ei muista ES-jonnea: Appellatiivisen jonnen merkitys Suomi24-keskustelufoorumilla. *Folia Uralica Debreceniensia* 29: 155–173.

Sarhemaa, Maria – Takács Judit 2018. 'Ember' jelentésű köznevesült keresztnevek a finn és a magyar szlengben. *Folia Uralica Debreceniensia* 25: 199–213.

Sjöblom, Paula 2006. A cognitive approach to the semantics of proper names. *Onoma* 41: 63–82.

Takács Judit 2007. *Keresztnevek jelentésváltozása. Egy tulajdonnévtípus közszóvá válásának modellje*. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 86. Debrecen.
Takács Judit 2010. Kontrastiivinen katsaus yleisnimistymiseen suomen ja unkarin kielessä. *Folia Uralica Debreceniensia* 17: 159–165.
Van Langendonck, Willy 2007. *Theory and Typology of Proper Names*. Mouton de Gruyter. Berlin. https://doi.org/10.1515/9783110197853
Vilkuna Kustaa 2005 [1976]. *Etunimet*. 4., javított kiadás. Otava. Helsinki.

SUMMARY

Appellativization of first names in the Finnish slang

This article explores appellativization of first names in colloquial Finnish through the analysis of three subthemes. First, Finnish slang compounds which include an appellativized homonym of a first name either as a head or a modifier are analysed, e.g., *baarimikko* 'bartender' (literally 'bar' + male name *Mikko*). It is shown that such compounds often refer to an occupation or a feature of a person, and that the motivation of the appellativization varies. Secondly, in the focus are three appellativized expressions, *uuno*, *tauno*, and *urpo*. They all mean 'stupid' and are used as terms of abuse, but they also have their own meanings and usages. Thirdly, the appellativized male name *jonne* is discussed. This expression refers to a certain kind of teenage boy and has been appellativized quite recently. The analysis illustrates that the appellativization of first names is a productive phenomenon in the colloquial Finnish.

HARSÁNYI MIHÁLY

A KÖZNEVESÜLT UTÓNEVET TARTALMAZÓ SZÓÖSSZETÉTELEK SZEMANTIKAI SAJÁTOSSÁGAI A NÉMET ÉS A MAGYAR NYELVBEN[1]

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Germanisztika Tanszék

1. Bevezetés

Vizsgálatom tárgyát a *-fritze* és *-liese* utótagokkal alkotott német szóösszetételek (pl. *Werbefritze*, *Meckerliese*), valamint olyan magyar összetett szavak képezik, melyek utótagja férfi vagy női utónév közszói származéka (*fajankó*, *szélkata* stb.).

A német nyelvben számos szóösszetétel utótagjaként jelennek meg köznevesült utónevek vagy azok becézett alakjai, pl.:

- *-august*, pl. *Grüßaugust* 'recepciós a vendéglátó-, ill. szállodaiparban' vagy 'tisztán reprezentatív, hatáskörök nélküli tisztséget betöltő személy'[2] (Wik.);
- *-fritze* (< Friedrich), pl. *Quasselfritze* 'fecsegő, locsogó ember' (DSW.);
- *-hans,* pl. *Prahlhans* 'hencegő férfi' (DSW.);
- *-heini* (< Heinrich), pl. *Bücherheini* 'könyvárus' vagy 'könyvmoly' (DBW.);
- *-jan* (< Johannes), pl. *Dummerjan* 'ostoba, együgyű ember' (DUW.);
- *-kasper* (< Kasper/Kaspar), pl. *Suppenkasper* 'gyermek, aki nem akarja megenni a levest' (LDaF.);
- *-maxe* (< Max), pl. *Bratwurstmaxe* 'kolbászárus' (DeReKo.);
- *-michel* (< Michael), pl. *Steuermichel* 'a német adófizető' (DeReKo.);
- *-nickel* (< Nicholas), pl. *Neidnickel* 'irigy, fukar ember' (DeReKo.);
- *-peter*, pl. *Schusselpeter* 'szórakozott, figyelmetlen ember' (Beier: 2017);
- *-philipp*, pl. *Zappelphilipp* 'nyughatatlan, izgő-mozgó gyermek' (LDaF.);
- *-juste* (< Auguste), pl. *Jammerjuste* 'siránkozó nő' (Beier: 2017);
- *-liese* (< Elisabeth), pl. *Zimperliese* 'finnyás, kényes nő' (DWDS.);
- *-lotte* (< Charlotte), pl. *Flüsterlotte* 'suttogva beszélő nő' (Beier: 2017);
- *-suse* (< Susanna/Susanne), pl. *Labersuse* 'szószátyár nő' (Beier: 2017);
- *-trine* (< Katharina), pl. *Heultrine* 'sírós nő vagy (ritkábban) férfi' (Beier: 2017).

[1] Jelen tanulmány *A nevek határai – a névtan határai* című workshopon 2022. november 16-án elhangzott előadás és Harsányi (2022) átdolgozott, magyar nyelvű változata. A magyar példák helyesírásával kapcsolatos tanácsaiért köszönetet mondok Batári Antalnak, az egri Dobó István Gimnázium nyugalmazott tanárának.

[2] A német nyelvű adatok magyar nyelvű megfelelői – ha másként nem jelöljük – jelen tanulmány szerzőjétől származnak.

https://doi.org/10.46437/ActaUnivEszterhazyLinguistica.2023.47

A szakirodalomban fellelhető információk alapján a magyar nyelvben jóval több utónév vesz részt utótagként az apellativizáció folyamatában: Sarhemaa és Takács magyar korpusza (vö. Sarhemaa–Takács 2018: 205) például 81 férfi és 66 női köznevesült utónevet vagy utónévváltozatot tartalmaz.

Elsőként nézzük meg, hogy a mai német nyelv legismertebb nyomtatott szótárai az utónévi eredetű szókinccsel kapcsolatban milyen információkat tartalmaznak.

Az LDaF. szerint a *Fritze* becenévvel alkotott szóösszetételek elsősorban a szóbeli kommunikációban használatosak és pejoratív értelműek. Olyan embert jelölnek, aki a) valamivel hivatásszerűen foglalkozik, pl. *Filmfritze* ('filmes, a filmnél dolgozó [személy]' – HFU.), *Immobilienfritze* ('ingatlanos'), *Versicherungsfritze* ('biztosítási szakember'), *Zeitungsfritze* ('újságos'), vagy b) aki gyakran csinál valamit, pl. *Meckerfritze* ('nyavalygós, savanyú János' – HFU), *Nörgelfritze* ('akadékoskodó, gáncsoskodó, kákán csomót kereső ember' – HFU.), *Quasselfritze* ('fecsegő, locsogó ember').

A DUW.-ban ez a lista kiegészül a *Werbefritze* ('reklámszakember') és a *Heulliese* ('sokat síró lány, bőgőmasina') alakokkal.

A DBW. szerint a *Fritze* becenév köszói származékai köznyelvi alakok és főnévi előtag esetén olyan férfit jelölnek, aki valamivel hivatásszerűen foglalkozik, ill. valaminek az értékesítésében vesz részt. A szótár *-liese* utótaggal alkotott összetett szavakat nem tartalmaz.

A fent tárgyalt egynyelvű német szótárakban tehát mindösszesen kilenc köznevesült utónév szerepel, amelyek közül nyolc a *Fritze* és egy a *Liese* becenév köszói származéka. A Német–Magyar Nagyszótárban (HFU.) a vizsgált köznevesült utónevek közül mindössze négy jelenik meg, nevezetesen a *Filmfritze* ('filmes, a filmnél dolgozó [személy]'), a *Meckerfritze* ('nyavalygós, savanyú János'), a *Nörgelfritze* ('akadékoskodó, gáncsoskodó, kákán csomót kereső ember') és a *Heulsuse* ('bőgőmasina').

2. A vizsgálat céljai

Miután megállapítást nyert, hogy az egy- és kétnyelvű szótárakban a német köznevesült utóneveket tartalmazó szóösszetételek a magyar nyelvű adatokhoz képest sokkal ritkábban jelennek meg, kézenfekvő célként fogalmazhatjuk meg azok összegyűjtését és listázását. Kontrasztív elemzésünk célja továbbá a példaanyagot képező szavak szerkezetének vizsgálata a német és a magyar nyelvben. Szemantikai szempontból a tanulmány fő kérdése, hogy az adott nyelvi közösség tagjai kreatív szóalkotási folyamataikban milyen belső és külső emberi tulajdonságokat, jellemzőket jelenítenek meg. Ehhez kapcsolódóan szeretnénk választ kapni arra, hogy az elő- és utótagok egymáshoz való rendelése teljesen önkényes módon történik-e, vagy valamilyen tényező motiválja azt. Célunk továbbá, hogy a német–magyar kontrasztív összehasonlítás kultúraspecifikus betekintést nyújtson a nyelvhasználók gondolkodásmódjába.

3. A vizsgálat módszere

Kutatási céljaink megvalósítása érdekében a korpuszelemzés módszerét alkalmaztuk. Az első lépés a vizsgálandó szóanyag számbavétele volt, ami ahhoz a megállapításhoz vezetett, hogy a német nyelvben a köznevesült alakok jóval produktívabbak, mint a magyarban – bár az érintett utónevek száma előbbiben lényegesen kisebb. Az arányosság szempontjainak figyelembevételével a vizsgálatot két kiválasztott német utótagra, nevezetesen a *-liese* és a *-fritze* alakokra korlátoztuk, míg a magyarban a szakirodalomban föllelhető teljes köznevesült utónévi szókincset bevontuk az elemzésbe.

Német példaanyagunkat a mannheimi Leibniz Institut für Deutsche Sprache korpusza, a Deutsches Referenzkorpus (DeReKo) segítségével állítottunk össze.[3] A korpuszvizsgálat alapjául szolgáló keresőkérdések **fritze+* és **liese+* voltak, amelyekben az első logikai operátor (*) nulla, ill. tetszőleges számú, a második (+) pedig – a többes számú alakokra gondolva – legfeljebb egy betűt jelölt. A kombinált keresés segítségével sikerült megtalálnunk és exportálnunk az összes olyan karakterláncot, amely megfelelt a kritériumainknak.

Az első, ideiglenes találati listánk a *-fritze* esetében 840, míg a *-liese* esetében 2209 szóalakot tartalmazott. A vizsgálatunk szempontjából irreleváns vagy hibás találatokat, mint a tulajdonneveket (pl. *Fritze*, *Fritzer*, *Neher-Fritzen* vagy *Liese*, *Hanneliese*, *Pugliese*), a helynevekből képzett derivátumokat (*Irnfritzer*, *Großgöttfritzer*, *Molfritzer*) és az egyéb okokból hibás találatokat (pl. *Hufritze*, *Schaumstoffritze*, *aufritzen* vagy *Fliesen*, *wegbliesen*, *vorliesen*, *Strickliese, Blechliese* stb.) manuálisan távolítottuk el a listáról, amely így jelentősen, 509 *-fritze* és 79 *-liese* utótagú szóösszetételre szűkült.

A következő lépésben a német szóanyag előtagjait a Dornseiff-féle onomasziológiai szótár (2020)[4] jelentéscsoportjaihoz rendeltük hozzá. Amennyiben a Dornseiff nem tartalmazott egy bizonyos lexémát, a hozzárendelést a szótárban fellelhető szinonim szókincs alapján végeztük el.

A magyar szólista abból a 266 utónévi eredetű köznevesült alakot tartalmazó szóösszetételből állt össze, amelyet a témához kapcsolódó szakirodalomban találtunk. A magyar szavakat lexikai jelentésük alapján ugyanúgy hozzárendeltük a Dornseiff-féle jelentéstani csoportokhoz.

[3] A DeReKo a világ jelenleg legnagyobb elektronikus nyelvi korpusza, amely 53 milliárd szövegszót foglal magában (2022. 03. 08.), és tartalmazza a jelenkor és a közelmúlt német nyelvű írott szövegeit, többek közt újságcikkeket, szépirodalmi, valamint tudományos és ismeretterjesztő szövegeket.

[4] Franz Dornseiff et al. onomasziológiai szótára a német szókincset jelentéstani szempontok alapján 22 fő- és 970 alcsoportba sorolja.

4. Eredmények

4.1 Statisztikai eredmények

A korpuszvizsgálat eredményeképpen a kontrasztív egybevetés céljaira egy 509 *-fritze* és -79 *liese* utótagú német szóanyag állt rendelkezésre. A meglévő 266 magyar adat közül 157 férfi, 109 pedig női utónév közszói származéka. A férfi utónevek közül a *János*, *István*, *Pál*, *Mátyás*, *Ferenc*, *Péter*, *György* és *József*, illetve ezek becézett változatai voltak a leggyakoribbak, míg a női utónevek csoportjában a *Katalin*, *Mária*, *Borbála*, *Sarolta*, *Margit*, *Judit*, *Anna* és *Éva* előfordulási gyakorisága volt a legnagyobb.

4.2 A szóösszetételek szerkezeti tulajdonságai

A vizsgált szóanyag a magyar és a német nyelvben azonos szerkezetű alárendelő főnévi szóösszetételekből állt. Az utótagban szereplő köznevesült utónév (pl. *Presse**fritze***, *Trödel**liese***, *süsü**bence***, *lusta**kati***)[5] funkciója, hogy (az esetek többségében) kifejezi a jelölt személy természetes nemét, és meghatározza az összetett szó morfológiai jellemzőit. A német és a magyar nyelvben is az alaptagot toldalékoljuk.

Az előtag (pl. ***Mecker****fritze*, ***Lach****liese* vagy ***vézna****géza*, ***husi****nusi*) általában valamilyen tulajdonságot, tevékenységet vagy foglalkozást jelöl, és a szóalakok közötti szemantikai reláció szempontjából meghatározó szereppel bír.

Az elő- és az utótag a legtöbb német példában kötőelem nélkül áll (pl. *Bierfritze*, *Zopfliese*), de számos esetben van példa kötőelem előfordulására is (pl. *Hund**e**fritze*, *Flasche**n**fritze*, *Verlag**s**fritze, Brille**n**liese*, *Durchschnitt**s**liese*). A magyar példákban az elő- és az utótag mindig kötőelem nélkül kapcsolódik egymáshoz (pl. *szélpál*, *emberveron*).

A magyar utótagok jellegzetessége, hogy derivációs bázisként is szolgálhatnak (pl. *intimpistás/intimpistáskodik*, *háryjánoskodik* vagy *báresztiskedik*, *hisztikrisztizik*, *kézimarcsázik*, *kíváncsifáncsiskodik*, *marokmarcsázik*), míg a *-fritze* és *-liese* utótagokhoz nem járulhatnak képzők.

A vizsgált német utótagok kapcsolódhatnak főnevekhez (pl. ***Fußball****fritze*, ***Neid****liese*), igetövekhez (***Sammel****fritze*, ***Bastel****liese*), melléknevekhez (***Schlau****fritze*), konfixumokhoz[6] (***Palä****ofritze*) vagy szintaktikailag összetartozó szócsoportokhoz (***Deutsche-Welle****-Fritze*) (vö. Harsányi 2020).

A magyar köznevesült utótagok is különböző szófajú előtagokkal kombinálhatók: főnevekkel (pl. ***ceruza****jancsi*, ***mázsa****manci*), igékkel (***fordít****spista*, ***veszem****kata*), melléknevekkel (***bócértos****vica*), melléknévi igenevekkel (***kenő****jenő*), névmásokkal (***senki****pál*), határozószókkal (***mindenütt****istók*, ***hova****julis*), ill. mondatokkal (***maga-jött****jános*) is.

---

[5] A továbbiakban a nyelvi példákban félkövér kiemeléssel jelölöm azt a szóalakot vagy kötőelemet, amelyre az adott megállapítás vonatkozik.

[6] A konfixumok a német nyelvben olyan, főként idegen eredetű morfémák (pl. *aero-, agro-, astro-, -gen, -graf, -lekt*), amelyek egyszerre hordozzák a szabad lexikai és a kötött grammatikai morfémák tulajdonságait. A szabad morfémákkal a lexikális jelentésen osztoznak, a kötött morfémákkal rokon tulajdonságuk pedig, hogy nem fordulhatnak elő önállóan.

A szóösszetételt alkotó szóalakok mindkét nyelvben szintaktikailag kötöttek, az alaptag és a bővítmény sorrendje nem cserélhető meg.

4.3 A szemantikai vizsgálat eredményei

Az onomasziológiai szótár (Dornseiff 2020) osztályozási elveit és sorszámozását követve a magyar és a német nyelvű szóanyagot összesen 21 kategóriába és 258 jelentéscsoportba soroltuk, melynek köszönhetően valós információkhoz jutottunk az elő- és utótagok közötti szemantikai relációkról. Mindkét nyelvet a többszörös hozzárendelés jellemezte, azaz egy szót több kategória, ill. jelentéscsoport alá is be lehetett sorolni. A szemantikai vizsgálat részletes eredményei a mellékletben találhatók.

A legnagyobb létszámú kategóriák összeségében az alábbiak voltak: *gazdaság, pénzügyek* (406), *érzések, indulatok, jellemvonások* (170), *akarat és cselekvés* (138), *gondolkodás* (98), *emberi együttélés* (85), *jel*, *kommunikáció*, *nyelv* (65), *méret*, *mennyiség*, *szám*, *fok* (62) és *élet* (58).

Az egyetlen kategória, amelyhez nem lehetett előtagokat rendelni, a vizsgálatunk tárgyából adódóan (embereket jelölő szóösszetételek) a *természet és környezet* volt.

Az egyes kategóriákon belül a következő szemantikai csoportok képviseltetik magukat nagy számban: *foglalkozások* (379), *buta* (34), *visszatetsző, csúnya* (31), *csevegés* (29), *tétlenség* (24), *ügyetlen* (23), *piszkos* (19), *testrészek* (19), *ízléstelen* (18), *kövér* (17), *ruházat* (17), *elégedetlenség* (15), *érzékiség* (14), *ismeret* (13), *szegénység* (12), *művészet és kultúra* (12), *erkölcstelen* (12), *túl kevés* (12), *elmarasztalás, roszszallás* (11), *bolond/megszállott* (11), *nézet* (10), *bűnös szenvedély* (10), *lustaság* (9) és *hanyagság* (8).

A foglalkozást jelölő szavak túlnyomó részét (kb. 96%-át) a német nyelvű *-fritze* alakok teszik ki. A német köznyelvben a szóalkotásnak ez a formája igencsak produktív, gyakorlatilag bármely foglalkozást jelölő szó megjelenhet a *-fritze* előtagjaként. Ily módon nem meglepő, hogy ezek között számos alkalmi szóösszetételt is találunk, mint pl. *Kara-Möbelfritze* ('a Kara bútorgyártó cég alkalmazottja'), *Kultur-Info-Fritze* ('a kulturális hírekért felelős munkatárs') vagy *Trolleybus-Magazine-Fritze* ('a Trolleybus Magazine című folyóirat szerkesztője').

Míg a *-liese* utótagú szóösszetételek között nem találunk foglalkozást jelölő főneveket, a magyar nyelvű példákban mindkét nemre vonatkozó adatok előfordulnak (pl. *hekusdönci*, *botoslujza*).

Az alábbiakban a vizsgált szókincsben fellelhető nyelvspecifikus eltérésekről ejtünk szót, amelyek leginkább kulturális különbségekre vezethetők vissza.

A *buta* (34), *kövér* (17), *érzékiség* (14), *bolond/megszállott* (10), *vékony* (9), *erő* (8), *betegség* (8), *túl sok* (8), *élvezetfüggőség* (7) és *gyengén látás, látáshibák* (6) jelentéscsoportokban kizárólag magyar szavak jelennek meg.

A *szegénység, lustaság, ízléstelen, visszatetsző, csúnya, testrészek, élvezetet okoz, hanyagság, ügyetlen, piszkos, tétlenség, erkölcstelen* és *túl kevés* kategóriákban is a magyar szókincs túlsúlyáról beszélhetünk. Ezekben a nyelvhasználók az érintett személy deviáns életmódját, alakját, passzivitását, frizuráját, ruházatát,

tisztaságának hiányát, testi vagy szellemi fogyatékosságát, deviáns szexuális szokásait stb. állítják pellengérre.

A német szóösszetételek egyeduralkodók az *ismeret* (13), *nézet* (10), *párt* (10), *hang* (8), *leleplez* (7), *ellenszegülés* (7), *vágy* (7), *panasz* (6), *politika* (6) és *veszekedés* (6) kategóriákban, amelyekben pl. a titoktartás hiányát, a jelölt személy hangját, politikai hozzáállását, ellenséges viselkedését vagy nem megfelelő erkölcsi magatartását illeti kritika.

Ha figyelmen kívül hagyjuk a vizsgált szókincs nyelvi hovatartozását, és nemek szerinti összehasonlítást végzünk, a következő sajátosságok tűnnek fel: a férfi utónevek közszói származékai elsősorban a *becsület és dicsőség, buzgalom, bűnözés, érthetetlen, pimaszság, tréfa, túl kevés* (pl. karcsú alak) és *ügyesség* kategóriákban gyakoriak, míg női változataik az *erkölcstelen, harag, ingerlékeny, kommunikáció, piszkos, rendetlen/rendezetlen* és *túl sok* (pl. telt alak) csoportokban dominálnak.

A vizsgált köznevesült szóösszetételek jelentése szempontjából az előtag jelentése bizonyult mérvadónak.[7] Ezt mindkét nyelvben olyan példák bizonyítják, amelyekben az utótagok kicserélhetők másik, az adott nemet jelölő utótagra, anélkül hogy az összetett szó jelentése megváltozna, vö. pl. *Heulliese – Heulsuse – Heultrine – Heuljuste* (Beier 2017) 'női, ritkábban férfi személy, aki könnyen sírni kezd, gyakran sír' (DUW.), *Filmheini – Filmfritze* 'filmes, a filmnél dolgozó (személy)' (HFU.), *cifrajutka – cifrakata – cifrapanni* 'feltűnő' vagy *bolondjancsi – bolondistók – bolondjankó – bolondpéter* 'bolond'.

Vizsgálataink alapján megállapítható, hogy az előtag nem nemspecifikus. A korpusz ugyanis számos példát tartalmaz arra, hogy ugyanaz az előtag hímnemű és nőnemű utótaghoz is kapcsolódhat, vö. *Bettelfritze – Bettelliese, Heulfritze – Heulsuse, Jammerfritze – Jammerliese, Kicherfritze – Kicherliese, Kleckerfritze – Kleckerliese, Laberfritze – Laberliese, Mäkelfritze – Mäkelliese, Meckerfritze – Meckerliese, Nörgelfritze – Nörgelliese, Pingelfritze – Pingelliese, Plapperfritze – Plapperliese, Zappelfritze – Zappelliese*, ill. *bolondjankó/boldondpéter – bolondkata, cigánypéter – cigánymari, farokbálint/farokfrici – farokmarcsa, kakamatyi – kakazsuzsi, kudariferkó/kudaripéter – kudaribari, nullagyula – nullajuli, pacuhagyuri – pacuhamaris, szélpál/szélpali – szélborka.*

Az előtagnak egy adott utótaghoz való hozzárendelését az alliteráció vagy a szóalakok eufóniája is motiválhatja. A következő példákban az egyes összetevők kezdő mássalhangzói alliterálnak: *Fahrradfritze, Faxenfritze, Fifa-Fritze, Finanzfritze, Fischfritze, Flaschenfritze, Fremdenverkehrsfritze, Fußballfritze; Laberliese, Lachliese, Lockenliese, Lotterliese, Lumpenliese,* ill. *bénabéla, bölcsészbéla, bunyóberci, farokfrici, kamukázmér, kukucskarcsi, vandálvendel; bölcsészbarbi, galambgertrúd, marokmarcsa, tenyértercsi.*

A szóalakok ismétlődő hangsorai elősegíthetik az olyan szóösszetételek létrejöttét, mint a *Schwitzefritze; Kniesliese; frankójankó, habisztiguszti, menőjenő, nyalipali, piktorviktor; benyalijuli, cicijuci, debellaella, falufarkakati, házirézi, hisztikriszti, husinusi, kíváncsifáncsi, kóboribori, oroszlánjolán, puncimanci* és *tehénhelén.*

[7] Hasonló megállapításra jut Sarhemaa (2023) is finn szlengből származó adatai kapcsán.

5. Összegzés

Jelen tanulmány a köznevesült utónevet tartalmazó szóösszetételeket vizsgálta német–magyar összehasonlításban.

A magyar nyelvű szakirodalomra támaszkodva és egy német korpuszelemzés eredményeképpen bizonyítást nyert, hogy a magyar nyelvben jóval több köznevesült utónév szerepel utótagként, mint a németben. Másrészt már két német utótag vizsgálata alapján is megállapíthattuk, hogy az előtagok a német nyelvben nagyobb gazdagságot és változatosságot mutatnak, és az adatok közt számos alkalmi szóösszetétel is található.

A német és magyar nyelvű korpuszban szereplő összetett szavak szerkezeti tulajdonságaiban számos hasonlóságra és különbségre derült fény.

A vizsgálat fő céljaként egy német onomasziológiai szótár osztályozási elveire alapozva sikerült meghatároznunk a leggyakoribb jelentéscsoportokat, utalva a magyar és a német nyelv közötti, valamint a nemek viszonylatában mutatkozó hasonlóságokra és különbségekre is.

Végül megvizsgáltuk, hogy az előtagnak egy adott utótaghoz való hozzárendelését a két nyelvben mely tényezők motiválhatják.

A fenti kérdésekre eddig sem a német, sem a magyar nyelvű szakirodalomban nem irányult kellő figyelem. Eredményeink azonban amellett szólnak, hogy a téma kontrasztív vizsgálata jelentős nyelvészeti relevanciával bír, ezért a jövőben ajánlatos lenne a kutatások kiterjesztése az eddig nem vizsgált német köznevesült személynevekre is.

Források

DeReKo – Das Deutsche Referenzkorpus. Leibniz-Institut für Deutsche Sprache. https://www1.ids-mannheim.de/kl/projekte/korpora.html (2020. 03. 31.)

Előry Vilma 2007 (szerk.): Értelmező szótár +. Értelmezések, példamondatok, szinonimák, ellentétek, szólások, közmondások, etimológiák, nyelvhasználati tanácsok és fogalomköri csoportok. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Fercsik Erzsébet – Raátz Judit 2009. *Keresztnevek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfinevek* (A magyar nyelv kézikönyvei XVI.). Tinta Kiadó. Budapest.

Hoffmann Ottó 1996. *Mini-tini-szótár. A mai magyar diáknyelv szinonimaszótára.* JPTE. Pécs.

Hoffmann Ottó 1997. Szóalkotási módok a 10–14 évesek ifjúsági nyelvében II. *Magyar Nyelvőr* 121: 290−309.

Hogymondom – szlengszótár. https://hogymondom.hu (2020. 03. 31.)

Kis Tamás 2008. *A magyar katonai szleng szótára.* Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen.

Kis Tamás 2015. *Sittesduma. Magyar börtönszlengszótár* (Szlengkutatás 9.). Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen.

Kövecses Zoltán 2009. *Magyar szlengszótár.* Akadémiai Kiadó. Budapest.

B. Lőrinczy Éva 1979–1992 (szerk.): *Új magyar tájszótár I–III.* Akadémiai Kiadó. Budapest.
Parapatics Andrea 2008. S*zlengszótár. A mai magyar szleng 2000 szava és kifejezése fogalomköri szinonimamutatóval* (Az Ékesszólás Kiskönyvtára 6.). Tinta Könyvkiadó. Budapest.
Pusztai Ferenc (szerk.) 2003. *Magyar értelmező kéziszótár.* Akadémiai Kiadó. Budapest.
Szabó József 1985. Keresztnévi eredetű közszavak Nagykónyi nyelvjárásában. In: Békési Imre (szerk.): *Név és névkutatás* (Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 170.) 159–164.
Szűts László 2008. *Diáksóder 2.* Napkút Kiadó Kft. Budapest.
Timár György – Fazekas István 2003. *Szleng-szó-szedet.* Fekete Sas Kiadó. Budapest.
DBW. = *Duden Bedeutungswörterbuch*. Dudenverlag. Mannheim. 2010.
DO. = *Duden-online*. https://www.duden.de/ (2020. 03. 31.).
Dornseiff, Franz – Quasthoff, Uwe – Wiegand, Herbert E. 1933–1934[1], 2020[9]. *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen. Mit einer lexikographisch-historischen Einführung und einer ausführlichen Bibliographie zur Lexikographie und Onomasiologie*. De Gruyter. Berlin.
DR. = *Duden. Die deutsche Rechtschreibung*. Dudenverlag. Berlin. 2017.
DSW. = *Duden. Das Synonymwörterbuch*. Dudenverlag. Mannheim. 2014.
DUW. = *Duden Universalwörterbuch*. Dudenverlag. Berlin. 2019.
HFU. = Halász Előd – Földes Csaba – Uzonyi Pál 2004. *Német–magyar nagyszótár.* Akadémiai Kiadó. Budapest.
Küpper, Heinz 2000. *Wörterbuch der deutschen Umgangssprache* (= Digitale Bibliothek 36.). Directmedia Publishing. Berlin.
LDaF. = *Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Langenscheidt. Berlin. 2019.
Wik. = *Wiktionary. Das freie Wörterbuch*. https://de.wiktionary.org (2020. 03. 31.).

Irodalom

Beier, Ulf 2017. *Rufnamen in Redewendungen, Sprichwörtern, Zitaten, feststehenden Bezeichnungen und Wortbildern (Metaphern) (einschließlich Pflanzen-, Tier- und Fabelnamen).* https://epub.uni-regensburg.de/36663/ (2020. 03. 31.).
Harsányi Mihály 2020. Deonymische Wortbildungskonstruktionen auf *fritze* im Deutschen Referenzkorpus. In: Harsányi Mihály (Hg.): *Germanistische Studien* XII. Líceum Kiadó. Eger. 131–155. https://doi.org/10.46434/ActaUnivEszterhazyGerman.2020.131
Harsányi Mihály 2022. Zur Semantik von deonymischen Wortbildungskonstruktionen mit Vornamen als Letztglied im Deutschen und Ungarischen. In: Kegyes Szekeres Erika – Zipser, Katharina (Hg.): *Kontrastive Studien zum Sprachpaar Deutsch–Ungarisch. Linguistische Betrachtungen ausgewählter systemlinguistischer*

und sprachkultureller Phänomene. (Schriften zur Vergleichenden Sprachwissenschaft 35.). Verlag Dr. Kovac. Hamburg. 155–184.
Sarhemaa, Maria – Takács Judit 2018. 'Ember' jelentésű köznevesült keresztnevek a finn és a magyar szlengben. *Folia Uralica Debreceniensia* 25: 199–213.
Sarhemaa, Maria 2023. Keresztnevek k*öznevesülé*se a finn nyelvben. In: Takács Judit (szerk.): *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány köréből.* (Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Tudományos közleményei 48). Líceum Kiadó. Eger. 35–45.
Takács Judit 2007. *Keresztnevek jelentésváltozása. Egy tulajdonnévtípus közszóvá válásának modellje* (A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 86.). Vider Plusz Bt. Debrecen.
Takács Judit 2018. Egy szóalkotási módról magyar és finn szlengszavak kapcsán. In: Domonkosi Ágnes (szerk.): *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány köréből* (Az Eszterházy Károly Egyetem Tudományos közleményei 44.) Líceum Kiadó. Eger. 47–57.

SUMMARY

Semantic characteristics of compound nouns containing appellativised first names in german and hungarian languages

This paper discusses deonymic word formations with first names as the last component in terms of their lexical meaning comparing German and Hungarian. The source material for the present analysis is provided by synchronic corpus examinations. The lexical meaning of the examined lexemes is composed of a bundle of semantic features, which are identified and listed with the help of an onomasiological dictionary. The onomasiological groups obtained in this way not only enable us to compare between German and Hungarian, but also to identify sex-specific differences in each of the two languages.

Melléklet

A szemantikai vizsgálat eredményeinek részletes bemutatásakor az alábbi logikát követjük:

a) német szóösszetétel *-fritze* utótaggal;
b) német szóösszetétel *-liese* utótaggal;
c) magyar szóösszetétel, melynek utótagja köznevesült férfi utónév;
d) magyar szóösszetétel, melynek utótagja köznevesült női utónév.

Az egyes csoportok után zárójelben szerepel az adott kategóriához vagy jelentéscsoporthoz tartozó lexémák száma. A felsorolásban csak azokat a csoportokat tüntettük fel, amelyek adatot tartalmaznak.

2. Élet (58)
2.11 Vadászat (1):
a. *Angelfritze*.
2.15 Gyermekkor, fiatalság (3):
c. *lurkópisti*, *fososjóska*;
d. *lyukaskati*.
2.17 Időskor (1):
c. *kakamatyi*.
2.19 Alvás (1):
b. *Schlummerliese*.
2.24 Testrészek (19):
a. *Fusselbartfritze*;
b. *Lockenliese*, *Zopfliese*, *Zottelliese*;
c. *bajuszmarci*, *gégegyurka*;
d. *boglyaskati*, *bojszikata*, *bolyhoskata*, *borzaskata*, *borzaskati*, *borzaskató*, *bögyösmaca*, *cicijuci*, *csitribora*, *csöcsösmaca*, *csöcsösmanci*, *csöcsösjanka*, *dudásica*.
2.25 Szaporodás (1):
b. *Fickliese*
2.26 Érzékiség (14):
c. *rejszmanfréd*, *rejszmatyi*, *szerelmespista*;
d. *bögyösmaca, cicijuci, címerrozi, csöcsösmaca, csöcsösmanci, csöcsösjanka, dudásica, farokmarcsa, kézimarcsa, marokmarcsa, tenyértercsi.*
2.29 Emésztés, kiválasztás (3):
a. *Schwitzefritze*;
b. *Hustenliese*, *Stinkerliese*.
2.33 Betegség (8):
c. *vakpéter, vaklaci, vakmarci, vakpali, vakvilmos*;
d. *hisztikriszti, sántakata, sárgyókavica.*
2.35 Kezelés, gyógyítás (2):
a. *Paläo-Diät-Fritze, Paläofritze.*
2.37 Részegség (2):
a. *Champagnerfritze, Tranfritze.*
2.39 Kábítószerek, dopping, függőség (2):
b. *Putzliese*;
c. *narkóiván*.
2.41 Gyilkosság (1):
a. *Vergasungsfritze*.

3. Tér, helyzet, alak (16)
3.14 Keresztez (1):
b. *Strickliese*.
3.19 Fedett (1):
c. *nagymiklós*.
3.21 Fedetlen (2):
c. *kopaszberci*;
d. *csórépanna*.
3.23 Körülvett (1):
a. *Szenefritze*.
3.36 Rend (1):
a. *Law-andorder-Fritze* (sic!).
3.37 Rendetlen/rendezetlen (9):
a. *Krawall-Fritze*;
b. *Lotterliese*, *Schlenkerliese*;

d. *csajlasári*, *csigerezsuzsi*, *keszőcevica*, *reflebari*, *reflevica*, *szutyokbari*.
3.39 Durva, súrlódás (1):
a. *Fusselbartfritze*.

4. Méret, mennyiség, szám, fok (62)
4.2 Nagy méret (1):
c. *bajuszmarci*.
4.4 Kicsi (3):
c. *aprószemjankó*, *valaganáci*;
d. *nullajuli*.
4.5 Fogyás (2):
a. *Paläo-Diät-Fritze, Paläofritze.*
4.10 Kövér (17):
c. *szalámigyuri, szalámigyurka, hurkagéza;*
d. *debellaella, ducijuci, dupósári, farosilona, galambgertrúd, hájasmaca, husinusi, lólujza, mázsamanci, oroszlánjolán, pocakvica, tankaranka, tevelenke, tonnalujza.*
4.11 Vékony (9):
c. *cérnagéza, ceruzajancsi, langalópali, lécferkó, lécmiki, lécpepi, mécsbélgergő, pilláncspali, véznagéza.*
4.12 Magas (1):
c. *langalópali*.
4.13 Alacsony (1):
c. *valaganáci*.
4.22 Túl sok (8):
d. *bögyösmaca, bugybori, cicijuci, csöcsösmaca, csöcsösmanci, csöcsösjanka, dudásica, péntőkata.*
4.25 Túl kevés (12):
a. *Paläo-Diät-Fritze, Paläofritze;*
c. *cérnagéza, ceruzajancsi, földnélkülijános, lécferkó, lécmiki, lécpepi, mécsbélgergő, olcsójános, pilláncspali, véznagéza.*
4.26 Semmi, nulla (3):
c. *pityipalkó, senkipál, tyúkverőmátyás.*
4.33 Összekötés/kötődés (2):
a. *Templerfritze, Verschwörungsfritze.*
4.36 Egy (1):
c. *magajöttjános*.
4.41 Összesség/teljesség (2):
c. *pityipalkó, tyúkverőmátyás.*

5. Emberi természet, kapcsolat, történés (33)
5.15 Identitás (5):
c. *katicamiska*;
d. *emberkata, emberveron, faszkati, kanjuli.*
5.18 Utánzás (1):
a. *Plagifritze*.
5.25 Változó (2):
c. *bolondpéter, fordítspista.*
5.27 Hirtelen változás (2):
c. *bolondpéter, hűbelebalázs.*
5.35 Erő (8):
c. *deltamatyi, muszklimiska;*
d. *emberkata, emberveron, faszkati, futrikata, futrikati, kanjuli.*
5.36 Vadság (1):
c. *hűbelebalázs*.
5.37 Gyengeség (6):
c. *nyúlbéla, puliszkajancsi, puliszkajankó, paszulyjankó;*
d. *sántakata, sárgyókavica.*
5.38 Mérsékletesség (2):
a. *Mährfritze*;
b. *Mährliese*.
5.39 Alkotás (3):
a. *Geschenkpapier-Bastelfritze;*
b. *Bastelliese, Mal-Liese.*
5.41 Eredet (1):
b. *Bauernliese*.
5.42 Pusztítás (1):
c. *vandálvendel*.
5.43 Megőrzés (1):
a. *Grün-Fritze.*

6. Idő (7)
6.7 Időtartam, állandóság (1):
a. *Ausdauerfritze*.
6.19 Távoli múlt (2):
a. *Paläo-Diät-Fritze, Paläofritze.*

6.24 Idős (1):
c. *kakamatyi*.
6.33 Késés (2):
b. *Bummelliese*, *Trödelliese*.
6.35 Nem megfelelő időben, túl korán, túl későn (1):
c. *hűbelebalázs*.

7. Láthatóság, fény, szín, hang, hőmérséklet, súly, halmazállapotok (34)
7.11 Látás (2):
c. *kandipál*, *lesipéter*.
7.12 Optikai eszközök (2):
a. *Monokelfritze*;
b. *Brillenliese*.
7.13 Gyengén látás, látáshibák (6):
c. *vakpéter, vaklaci, vakmarci, vakpali, vakvilmos;*
d. *vakkádi*.
7.17 Fehér/halvány (1):
d. *sárgyókavica*.
7.18 Fekete (1):
c. *boxosbence*.
7.30 Erős zaj (4):
a. *Knallfritze, Rummelfritze, Spektakelfritze, Terrornoise-Fritze.*
7.31 Halk (2):
a. *Kicherfritze*;
b. *Kicherliese*.
7.32 Hangtalan (3):
c. *kakukkferkó, kukaferkó;*
d. *kakazsuzsi*.
7.33 Durranás (1):
a. *Knallfritze*.
7.34 Hosszantartó és ismétlődő hangok (1):
a. *Rummelfritze*.
7.38 Hang (8):
a. *Jammerfritze, Jodelfritze, Kicherfritze;*
b. *Jammerliese, Kicherliese, Lachliese, Piensliese, Stöhn-Liese.*
7.43 Tűz (1):
a. *Zündelfritze*.
7.67 Gázneműség, párolgás (1):
b. *Hustenliese*.
7.47 Fázás (1):
b. *Frierliese*.

8. Hely, helyváltoztatás (37)
8.3 Mozgás (1):
a. *Kletterfritze*.
8.5 Közlekedés (3):
a. *E-Roller-Fritze, Heinkel-Fritze, SUV-Fritze.*
8.6 Szárazföldi utazás (5):
a. *E-Roller-Fritze, Heinkel-Fritze, SUV-Fritze, Verkehrsfritze, Wanderfritze.*
8.9 Utca (4):
a. *E-Roller-Fritze, Heinkel-Fritze, SUV-Fritze, Wanderfritze.*
8.10 Autó, utazás (5):
a. *E-Roller-Fritze, Heinkel-Fritze, MiniFritze (sic!), Moped-Fritze, SUV-Fritze.*
8.20 Lassú (7):
a. *Mährfritze*;
b. *Mährliese*;
c. *naplesijankó, pipajani, tohonyaberci;*
d. *lustakati, sántakata.*
8.21 Hajtás, hajtóerő, lökés (4):
a. *Drängelfritze*;
d. *futrikata, futrikati, futrinkata.*
8.40 Fel (1):
a. *Kletterfritze*.
8.45 Ide-oda (6):
a. *Rubbelfritze, Wuselfritze, Zappelfritze;*
b. *Hampelliese, Volkstanz-Liese, Zappelliese.*
8.46 Szabálytalan mozgás (1):
a. *Strampelfritze*.

9. Akarat és cselekvés (138)
9.6 Határozott (1):
a. *Entscheidungsfritze*.

9.8 Állhatatos (2):
a. *Käferfritze*;
b. *Zickenliese*.
9.9 Szeszélyes (2):
c. *bolondpéter, fordítspista.*
9.10 Hangulat (7):
a. *Stimmungsfritze*;
c. *bolondpéter, süsübence;*
d. *hisztikriszti, satrakata, sedrekata, szélborka.*
9.12 Indíték, mozgatórugó (1):
a. *Zündelfritze*.
9.15 Terv (1):
a. *Verschwörungsfritze*.
9.19 Tétlenség (24):
a. *Mährfritze;*
b. *Bummelliese, Mährliese, Träumeliese, Trödelliese;*
c. *kadariferkó, kadaripéter, naplesijankó, őgyelgőpista, parlagpéter, pipajani, röstferkó, szarjankó, tohonyaberci, totyapali, utcapista;*
d. *falufarkakata, falufarkakati, falukata, falukati, hovajulis, kóboribori, kószajutka, lustakati.*
9.22 Munka (1):
a. *Macherfritze*.
9.24 Előkészítés (1):
a. *Reformfritze*.
9.25 Felkészületlen (1):
c. *parlagijancsi*.
9.34 Pihenés (1):
b. *Schlummerliese*.
9.35 Tetterő (5):
c. *katicamiska*;
d. *emberkata, emberveron, faszkati, kanjuli.*
9.36 Buzgalom (4):
a. *Reformfritze*, *Macherfritze*;
c. *igyekezetpista*, *nyalipali*.
9.37 Sietség (2):
d. *heterepanna*, *szédűdbari*.
9.39 Lustaság (9):
a. *Mährfritze*;
b. *Mährliese*;
c. *naplesijankó, parlagpéter, pipajani, tohonyaberci, totyapali;*
d. *csigerezsuzsi, keszőcevica.*
9.40 Gondosság (1):
a. *Grün-Fritze.*
9.41 Hanyagság (8):
b. *Lotterliese, Schlenkerliese, Schlumpelliese;*
c. *pacuhagyuri, süsübence;*
d. *pacuhamaris, reflebari, reflevica.*
9.43 Jelentéktelen (4):
b. *Durchschnittsliese*;
c. *macskajancsi, nullagyula;*
d. *nullajuli*.
9.44 Hasznos (1):
c. *igyekezetpista*.
9.47 Haszontalan (1):
c. *szarjankó*.
9.50 Ügyesség (7):
a. *Google-Fritze, Käferfritze, Tabellenfritze, Technikfritze, Routine-Fritze, Schlaufritze;*
c. *igyekezetpista*.
9.51 Ügyetlen (23):
a. *Kleckerfritze*;
b. *Kleckerliese*, *Träumerliese*;
c. *ángyánferkó, balfaszgyurka, balfaszjankó, balfaszmatyi, bénabéla, bolondjankó, csacsimatyi, farokfrici, faszalibenedek, gangajános, lükematyi, maflajankó, maflapetkó, máléjankó, papjancsi, paszulyjankó, rontópál, senyepál;*
d. *együgyűbari(ska), kudaribari.*
9.55 Javít (1):
a. *Reformfritze*.
9.57 Középszerű (2):
b. *Durchschnittsliese*;
c. *olcsójános*.
9.58 Alsóbbrendű (1):
d. *nullajuli*.
9.64 Tiszta (1):
b. *Putzliese*.

9.65 Piszkos (19):
a. *Jauche-Fritze*;
b. *Kleckerliese, Schmuddel-Liese, Schmutzliese, Struwwelliese;*
c. *cigánypéter, fikamatyi, szutyokmatyi;*
d. *bócértosvica, boglyaskati, bojszikata, bolyhoskata, borzaskata, borzaskati, borzaskató, csigerezsuzsi, csitribora, keszőcevica, szutyokbari.*
9.66 Együttműködés (1):
a. *Verbindungsfritze*.
9.67 Közreműködés (1):
a. *EP-Fritze.*
9.75 Siker (3):
a. *Olympia-Fritze, Routine-Fritze.*
b. *Karriereliese*.
9.76 Kudarc (1):
c. *bukfencjancsi.*
9.83 Visszaélés (1):
d. *veszemkata*.

10. Érzések, indulatok, jellemvonások (170)
10.2 Karakter (3):
a. *Ökofritze, Multikulti-Fritze, Verkehrsfritze.*
10.3 Lelkiállapot (1):
a. *Stimmungsfritze*.
10.5 Izgatott (1):
d. *hisztikriszti*.
10.7 Érzékenység (3):
a. *Pingelfritze*;
b. *Pingelliese*;
d. *pityeresári*.
10.9 Öröm (1):
a. *Jubelfritze*.
10.10 Élvezet okozása (8):
b. *Leckerliese*;
c. *rejszmanfréd*, *rejszmatyi*;
d. *címerrozi*, *forokmarcsa*, *kézimarcsa*, *marokmarcsa*, *tenyértercsi*.
10.11 Élvezetfüggőség (7):
c. *narkóiván*;
d. *bakasári, címerrozi, forokmarcsa, kézimarcsa, marokmarcsa, tenyértercsi.*
10.12 Mértékletesség (3):
a. *Ökofritze, Paläo-Diät-Fritze, Paläofritze.*
10.13 Kedvetlenség érzése (1):
b. *Frustliese*.
10.14 Kedvetlenség okozása (6):
b. *Gramliese*;
c. *cigánypéter, fikamatyi, savanyújóska, szutyokmatyi;*
d. *banyamari*.
10.18 Válogatós (1):
b. *Mäkelliese*.
10.20 Vidám (6):
a. *Feierfritze*, *Jubelfritze*;
b. *Lachliese*, *Schäkerliese*;
c. *szélpál*, *szélpali*.
10.21 Öröm, nevetés (7):
a. *Jubelfritze, Kicherfritze, Lächelfritze;*
b. *Kicherliese, Lachliese;*
c. *szélpál, szélpali.*
10.22 Tréfa (7):
a. *Faxenfritze*, *Witzhemdchenfritze*;
c. *mókamisi*, *papjancsi*, *paprikajancsi*, *poénjani*;
d. *tréfamanci.*
10.23 Nevetséges (1):
a. *Witzhemdchenfritze*.
10.26 Elégedetlenség (15):
a. *Meckerfritze, Nörgelfritze, Mäkelfritze, Pöbelfritze;*
b. *Frustliese, Katastrophenliese, Mäkelliese, Meckerliese, Neidliese, Nörgelliese, Schmoll-Liese;*
c. *okosjános, okostóni, savanyújóska;*
d. *okostoncsi*.
10.27 Visszatetsző, csúnya (31):
a. *Jauchefritze*
b. *Kleckerliese, Lotterliese, Lumpenliese, Schlenkerliese, Schmuddel-Liese, Schmutzliese, Stinkerliese, Struwwelliese;*
c. *becádám, cigánypéter, fikamatyi, kopaszberci, macskajancsi, nullagyula,*

ruhagyuri, szutyokmatyi;
d. *banyamari, bócértosvica, boglyaskati, bojszikata, bolyhoskata, borzaskata, borzaskati, borzaskató, csitribora, nullajuli, pacuhamaris, reflebari, reflevica, vakkádi.*
10.28 Ízléstelen (18):
b. *Lotterliese, Lumpenliese, Struwwelliese;*
c. *cigánypéter, farokbálint, fikamatyi, szutyokmatyi;*
d. *boglyaskati, bócértosvica, bojszikata, bolyhoskata, borzaskata, borzaskati, borzaskató, csitribora, pacuhamaris, reflebari, reflevica.*
10.29 Csodálkozás (1):
c. *sunferi*.
10.30 Harag (3):
b. *Keifliese, Schmoll-Liese;*
d. *hisztikriszti*.
10.31 Mélabú (4):
b. *Gramliese, Katastrophenliese, Schmoll-Liese;*
c. *savanyújóska*.
10.32 Panasz (6):
a. *Heulfritze, Jammerfritze;*
b. *Heulliese, Jammerliese, Piensliese, Stöhn-Liese.*
10.34 Remény (1):
c. *keljfeljancsi*.
10.35 Vágy (7):
a. *Gierfritze, MiniFritze (sic!), Moped-Fritze, Schnapsfritze, Schrottfritze, Sammelfritze;*
b. *Putzliese*.
10.38 Vakmerő (3):
c. *hűbelebalázs*;
d. *heterepanna, szédűdbari.*
10.40 Borúlátás (1):
b. *Katastrophenliese*.
10.41 Félelem, rémület (6):
a. *Horrorfritze, Panikfritze;*
b. *Zitterliese*;
c. *kakukkferkó*, *kukamatyi*;
d. *kakazsuzsi*.
10.42 Gyávaság (3):
a. *Panikfritze*;
c. *nyúlbéla*;
d. *kakazsuzsi*.
10.44 Hiúság (3):
a. *Schickimicki-Fritze*;
c. *zsúrpali*;
d. *báreszti*.
10.48 Szégyen (1):
b. *Zimperliese*;
10.52 Szerelem (4):
b. *Fickliese*;
c. *fiúpista, kandúrbandi, szerelmespista.*
10.54 Hálátlanság, féltékenység, irigység (1):
b. *Neidliese*.
10.55 Ingerlékeny (3):
b. *Zickenliese*, *Zimperliese*;
d. *hisztikriszti*.
10.57 Rosszindulat (3):
a. *Randalefritze*;
b. *Neidliese, Triezliese.*

11. Gondolkodás (98)
11.6 Kíváncsiság (4):
c. *kandipál, kukucskarcsi, lesipéter;*
d. *kíváncsifáncsi*.
11.8 Figyelmetlen (1)
b. *Träumerliese*.
11.10 Megkülönböztet (1):
a. *Entscheidungsfritze*.
11.11 Mérés, számítás (1):
c. *átlagjózsi*.
11.17 Logikátlanság (2):
c. *bohómisi*, *habrinkagyuri*.
11.20 Nézet (10):
a. *Feng-Shui-Fritze, Nazi-Fritze, NPD-Fritze, NS-Fritze, Multikulti-Fritze, Ökofritze, Pegida-Fritze, Piratenfritze, SD-Fritze, Sekten-Fritze.*
11.21 Bizonytalanság, bizalmatlanság (1):

b. *Katastrophenliese*.
11.26 Képzelődés, rögeszme (2):
a. *Fiction-Fritze*;
b. *Träumeliese*;
11.30 Ismeret (13):
a. *Feng-Shui-Fritze, Google-Fritze, Käferfritze, Mallorca-Fritze, MiniFritze (sic!), Moped-Fritze, Routine-Fritze, Sammelfritze, Schnapsfritze, Schrottfritze, Tabellenfritze, Technikfritze, UFO-Fritze.*
11.31 Tanítás (1):
a. *Feng-Shui-Fritze.*
11.32 Félreművel (1):
a. *Selbstdarstellungsfritze*.
11.33 Tanul (3):
c. *bölcsészbéla, bukfencjancsi;*
d. *bölcsészbarbi*.
11.34 Iskola (3):
c. *bölcsészbéla, bukfencjancsi;*
d. *bölcsészbarbi*.
11.36 Tudatlanság (3):
c. *parlagijancsi, venyigejani;*
d. *szélborka*.
11.42 Jóslat (1):
a. *Esoterikfritze.*
11.48 Ítélet, értékelés (1):
a. *Entscheidungsfritze*.
11.51 Okos (2):
a. *Mallorca-Fritze, Rackerfritze.*
11.52 Ravasz (1):
a. *Schlaufritze*.
11.54 Szűkelméjű (3):
a. *Pingelfritze*;
b. *Pingelliese*, *Zickenliese*.
11.55 Buta (34):
c. *ángyánferkó, balfaszgyurka, balfaszjankó, balfaszmatyi, blődjános, bohómisi, bolondjancsi, bolondistók, bolondjankó, cigánypista, csacsimatyi, eszetlenjóska, fajankó, faszjankó, faszalibenedek, fűzfajankó, gangajános, hetedfélbalázs, kukaberci, kukaferkó, lükeferkó, lükematyi, maflajankó, maflapetkó, máléjankó, mindenüttistók, süsübence;*
d. *bolondkata, együgyűbari(ska), nullajuli, sedrekata, szédűdbari, szélborka, szélkata.*
11.56 Bolond/megszállott (10):
c. *bolondpéter, bölcsészbéla, lukácsjóska, lükeferkó, süsübence;*
d. *bolondkata, bölcsészbarbi, satrakata, sedrekata, szélborka.*

12. Jel, kommunikáció, nyelv (65)
12.2 Kommunikáció (3):
b. *Petzeliese*, *Petzliese*;
d. *benyalijuli*.
12.4 Titoktartás (1):
a. *Esoterikfritze.*
12.5 Leleplez (7):
a. *Plapperfritze*, *Plauderfritze*;
b. *Klatschliese, Petzeliese, Petzliese, Plapperliese, Quatschliese.*
12.14 Beszédhibák (4):
a. *Stotterfritze*;
b. *Nuschel-Liese*;
d. *csergesári*, *hadarapanna*.
12.21 Beszéd (1):
c. *papjancsi*.
12.22 Csevegés (29):
a. *Babbelfritze, Laberfritze, Pommesbuden-Laberfritze, Plapperfritze, Plauderfritze, Sabbelfritze, Schwafelfritze;*
b. *Dorftratschliese, Gackerliese, Klatschliese, Laberliese, Plapperliese, Quatschliese, Schnäbbelliese, Schnatterliese, Schwatzliese, Schwätzliese, Sky-Schnatterliese, Tratschliese;*
c. *dumafranci, habrinkagyuri, intimpista, lebetyepéter;*
d. *beszédeskata, csatarapanna, csergesári, csetrekata, dumavera, hadarapanna.*
12.23 Hallgatás (5):

c. *kakukkferkó, kukaberci, kukaferkó, kukamatyi;*
d. *kakazsuzsi*.
12.25 Kérdés (1):
a. *Rätselfritze*.
12.27 Monológ (1):
b. *Träumeliese*.
12.28 Állít, igenel (1):
a. *EP-Fritze*.
12.30 Beszélgetés (7):
a. *Laberfritze, Pommesbuden-Laberfritze, Sabbelfritze, Schwafelfritze;*
b. *Laberliese, Schnatterliese, Tratschliese*.
12.35 Érthetetlen (2):
a. *Esoterikfritze*;
c. *habrinkagyuri*.
12.50 Valótlanság, hazugság, fikció (3):
b. *Prahlliese*;
c. *kamukázmér, háryjános.*

13. Tudomány (2)
13.1 Felsőfokú tanulmányok (2):
a. *AStA-Fritze, Ex-AStA-Fritze.*

14. Művészet és kultúra (12)
14.7 Díszítés (5):
d. *cifrajuci, cifrajutka, cifrakata, cifrapanni, pávajuci.*
14.11 Zene (1):
a. *Terrornoise-Fritze*.
14.13 Ének (1):
a. *Jodelfritze*.
14.14 Együttes (2):
a. *Flötenfritze, Hardcore-Fritze.*
14.17 Tánc (2):
a. *Ländlerfritze*;
b. *Volkstanz-Liese*.
14.18 Szórakoztató zene (1):
a. *Rockfritze*.

15. Emberi együttélés (85)
15.2 Lakó (4):
a. *Dorffritze, Halbstadtfritze, Ostfritze;*
b. *Bauernliese.*
15.4 Család, rokoni kapcsolatok (1):
b. *Bauernliese*.
15.7 Egyedülálló (1):
c. *magajöttjános*.
15.10 Csoport (2):
a. *Sekten-Fritze, new-age-fritze* (sic!).
15.11 Egyesülés (3):
a. *FDGB-Fritze, Klüngel-Fritze, Verschwörungsfritze.*
15.12 Kérés, követelés (2):
a. *Bettelfritze*;
b. *Bettelliese*.
15.22 Tisztelet (1):
c. *menőjenő*.
15.24 Hízelgés (1):
c. *nyalipali*.
15.25 Elmarasztalás, rosszallás (11):
a. *Meckerfritze, Nörgelfritze, Mäkelfritze, Pöbelfritze;*
b. *Keifliese, Mäkelliese, Meckerliese, Nörgelliese;*
c. *okosjános*, *okostóni*;
d. *okostoncsi*.
15.29 Átkozódás, szidás (1):
b. *Keifliese*.
15.36 Erkölcstelen (12):
b. *Fickliese, Pimperliese, Zwitscherliese;*
c. *csipkejózsika*;
d. *címerrozi, figuramanci, hánábori, kancasári, katonasári, kufircmanci, puncimanci, verbungbora.*
15.43 Társaságot kerülő (1):
c. *magajöttjános*.
15.44 Udvariatlan (8):
b. *Frustliese, Schmoll-Liese, Zickenliese;*
c. *bunkófred, ekeferkó, farokbálint, lőcsgéza, venyigejani.*
15.46 Ellenszegülés (7):
a. *Meckerfritze, Krawall-Fritze, Nörgelfritze, Mäkelfritze, Pöbelfritze, Verschwörungsfritze;*
b. *Meckerliese*.

15.48 Veszekedés (6):
a. *Spektakelfritze, Stänkerfritze;*
b. *Kniesliese, Schmoll-Liese, Streitliese;*
d. *cigánymari*.
15.51 Harc (2):
a. *Krawall-Fritze*;
b. *Keifliese*.
15.53 Megtévesztés (2):
b. *Schummelliese*;
c. *kamukázmér*.
15.54 Verés (2):
c. *bunyóberci*, *vandálvendel*.
15.55 Kínzás (1):
b. *Triezliese*.
15.58 Erőszak (1):
a. *Vergasungsfritze*.
15.62 Becsület, dicsőség (4):
a. *Hollywood-Nightclubfritze, Olympia-Fritze, Sensationsfritze;*
c. *menőjenő*.
15.64 Tisztelgés (1):
a. *Lamettafritze*.
15.66 Dicsekvés (3):
b. *Prahlliese*;
c. *habisztiguszti*, *háryjános*.
15.67 Pimaszság (5):
c. *bunkófred, ekeferkó, habisztiguszti, lőcsgéza, venyigejani.*
15.70 Befolyás (1):
b. *Karriereliese*.
15.71 Réteg (2):
a. *Jetset-Fritze, Upperclass-Fritze.*

16. Evés és ivás (9)
16.5 Ételek, étkezések (1):
b. *Leckerliese*.
16.8 Alkoholmentes italok fogyasztása (1):
a. *Flaschenfritze*.
16.9 Alkoholfogyasztás (3):
a. *Champagnerfritze*, *Tranfritze*;
b. *Zwitscherliese*.
16.10 Főzés, sütés (1):
d. *kudaribari*.
16.12 Ízlés (1):
b. *Leckerliese*.
16.17 Jó íz (1):
b. *Leckerliese*.
16.18 Rossz íz (1):
b. *Mäkelliese*.

17. Sport és szabadidő (16)
17.6 Bajnokság, rekord (1):
a. *Olympia-Fritze*.
17.24 Játékok (3):
a. *Lotto-Fritze, Lotto-Toto-Fritze, Toto-Fritze.*
17.25 Ünnep (1):
a. *Faschingsfritze*.
17.26 Szórakozás, kedvtelés (3):
a. *Gesellschaftsfritze*;
b. *Schäkerliese*;
c. *nagymiklós*.
17.27 Társas élet, vendégszeretet (8):
a. *Feierfritze, Gesellschaftsfritze, Nightclubfritze, Tranfritze;*
c. *fiúpista*, *kandúrbandi*;
d. *bakasári*, *katonasári*.

18. Társadalom (36)
18.3 Nemzet (2):
a. *Preußen-Fritze, Wessi-Fritze.*
18.4 Politika (6)
a. *Nazi-Fritze, NPD-Fritze, NS-Fritze, Pegida-Fritze, Piratenfritze, SD-Fritze.*
18.7 Párt (10):
a. *AfD-Fritze, CDU-Fritze, FDP-Fritze, Nazi-Fritze, NPD-Fritze, NS-Fritze, Pegida-Fritze, Piratenfritze, SD-Fritze, SED-Fritze.*
18.14 Érdekképviselet (1):
a. *Feuerfritze*.
18.16 Parancs (1):
a. *Feng-Shui-Fritze.*
18.21 Szolgalelkűség (3):
a. *Bettelfritze*;
b. *Karriereliese*;
c. *nyalipali*.

18.22 Engedetlenség, lázadás (9):
a. *Krawall-Fritze, Meckerfritze, Nörgelfritze, Mäkelfritze, Pöbelfritze,*
b. *Meckerliese, Nörgelliese, Zickenliese;*
d. *benyalijuli*.
18.25 Szabadság (3):
d. *futrikata, futrikati, futrinkata.*
18.28 Egyenlőség (1):
a. *Genderfritze*.

19. Eszközök, technika (23):
19.1 Lakás, ház (1):
a. *Ferienwohnung-Fritze*.
19.7 Ruházat (17):
a. *Anzugfritze, Anzug-und-Krawatte-Fritze, Gugelfritze, Manschetten-Fritze, Stöcklschuhfritze, Witzhemdchenfritze;*
b. *Filzliese*, *Lumpenliese*;
c. *pacuhagyuri*;
d. *bugybori, cifrajuci, cifrajutka, cifrakata, cifrapanni, pacuhamaris, pávajuci, péntőkata.*
19.8 Szövetek (2):
b. *Strickliese, Filzliese.*
19.9 Dísz, ék (3):
a. *Fusselbartfritze, Lamettafritze;*
b. *Zopfliese*.

20. Gazdaság, pénzügyek (406)
20.1 Foglalkozások (379):
a. Válogatás az összesen 363 német nyelvű példaanyagból
Egyszerű, foglalkozást jelölő összetétel: *Klempner-Fritze;*
'Szakértő, specialista': *Chemiefritze, Dürer-Fritze, Fahrradfritze, Fernsehfritze, Finanzfritze, Marketingfritze, PR-Fritze, Waschmaschinenfritze;*
'Kereskedő': *Autofritze, Fischfritze, Gemüsefritze, Getränkefritze, Pfefferfritze;*
'Gyártó': *Biofritze, Käsefritze, Kräuterfritze, Müsli-Fritze, Parfümfritze, Teerfritze;*
Egy cég, vállalkozás stb. munkatársa: *Hotelfritze, Modefritze, Pressefritze, Sparkassen-Fritze, Staatsschutzfritze, Verlagsfritze, ZDF-Frühstücksfernsehfritze;*
'Eladó': *Pizzafritze, Rosenfritze, Schuhfritze, Wurstfritze, Zigarrenfritze;*
c. *buktajani*, *cukorpalkó*, *fülespéter*, *gácsérpista*, *gyohaberci*, *hekusdönci*, *kenőjenő*, *krumplijancsi*, *lóbaszóelemér*, *máléjános*, *piktorviktor*;
d. *botoslujza*, *házirézi*, *milimári*, *spirálmanci*, *szőrmanci*.
20.3 Tulajdon (1):
a. *Hundefritze*.
20.6 Szegénység (12):
a. *Bettelfritze*;
c. *becádám, földnélkülijános, őgyelgőpista, utcapista;*
d. *falufarkakata, falufarkakati, falukata, falukati, hovajulis, kóboribori, kószajutka.*
20.9 Mohóság (1):
a. *Gierfritze*.
20.10 Csalás (1):
b. *Schummelliese*;
20.11 Lopás (1):
c. *bugajakab*.
20.16 Pazarlás (1):
d. *veszemkata*.
20.17 Veszteség (2):
c. *földnélkülijános*;
d. *veszemkata*.
20.27 Olcsó (1):
c. *olcsójános*.
20.49 Divat (7):
a. *Schickimicki-Fritze*;
c. *zsúrpali*;
d. *cifrajuci, cifrajutka, cifrakata, cifrapanni, pávajuci.*

21. Jog, etika (25)
21.1 Becsületes (1):

c. *frankójankó*.
21.3 Erény (1):
c. *frankójankó*.
21.8 Tisztességtelen (2):
b. *Schummelliese*;
d. *benyalijuli*.
21.9 Vétek (4):
a. *Störenfritze, Zündelfritze;*
c. *vandálvendel*;
d. *benyalijuli*.
21.10 Bűnös szenvedély (10):
b. *Pimperliese, Zwitscherliese;*
d. *csigerezsuzsi, figuramanci, hánábori, kancasári, katonasári, kufircmanci, puncimanci, verbungbora.*
21.12 Vád (2):
b. *Petzeliese*, *Petzliese*.
21.14 Szerződés (1):
b. *Quotenliese*.
21.18 Jog, igazságosság (2):
a. *Moralfritze, Law-andorder-Fritze* (sic!).
21.19 Törvény (1):
a. *Law-andorder-Fritze* (sic!).
21.35 Szabadságbüntetés, börtön (1):
c. *csipkejózsika*.

22. Vallás, természetfölötti (8):
22.1 Vallásosság, hit (2):
c. *bagópista*, *bakpista*.
22.11 Babona, varázslat (1):
a. *Esoterikfritze*.
22.15 Kultusz (1)
a. *Anti-Kult-Fritze*.
22.16 Pap (1):
c. *fülespéter.*
21.24 Kötelesség (1):
a. *Ethikfritze*.
21.27 Bűnözés (2):
a. *Vergasungsfritze*.
c. *bugajakab*

TAKÁCS JUDIT

ELTŰNT MÁRKANEVEINK NYOMÁBAN[1]

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék

1. Bevezetés

Névtani szakirodalmunkat áttekintve joggal állapíthatjuk meg, hogy a magyar onomasztikában a márkanévkutatás gyermekcipőben jár. Annak dacára is igaz ez a megállapítás, hogy az elmúlt években a névtípusról monografikus terjedelmű, két kiadásban is megjelent feldolgozás is készült (Kovács 2019), melynek szerzője témájához alkalmazott nyelvészeti irányból, többek között névtudományi szempontokból is közelít.

A 21. század első évei a magyar névtani kutatásokban szakaszhatárt jelölnek ki (Hoffmann 2021: 386). Ezekről az elmúlt két évtizedhez kapcsolható névtani kutatásokról a személynevek és helynevek kapcsán Hoffmann István készített áttekintést (2021), az általa részletesebben nem érintett alkalmazott névtani témájú vizsgálatokról pedig összefoglalóan először Raátz Judit (2015), később Farkas Tamás (2021) szólt. Mivel azonban ezekben az áttekintésekben a márkanevek jelenkori vizsgálatáról áttételesen vagy csak néhány szempontot felvillantva esett szó, tanulmányomban a magyar márkanévkutatás legfontosabb vizsgálati lehetőségeinek bemutatására törekszem, kiemelve a fajtanévvé válás vizsgálatát, azt a területet, melyet az alkalmazott névtani vizsgálatok számára mind névelméleti, mint pedig oktatásmódszertani szempontból közelítve a legproduktívabbnak, legtöbb eredménnyel járónak vélek.

A magyar névtani kutatások egészére jellemző, 21. század elején kitapintható szakaszhatárt a magyar márkanévkutatásra is jellemzőnek tarthatjuk, ettől kezdve ugyanis a márkaneveket érintő kutatásoknak nemcsak az intenzitása nőtt, de új szempontjai és irányai is megjelentek. Az eltűnés, melyre tanulmányom címében utalok, a márkanevek tulajdonnévi rendszerből való eltűnésére, közszóvá válására vonatkozik, a *márkanév* terminust pedig Fábiánt (1981), Fercsiket (2007) és Kovácsot (2019) követve összefoglaló elnevezésként használom.

[1] A tanulmány *A nevek határai – a névtan határai* című workshopon 2022. november 16-án elhangzott előadás írott változata.

https://doi.org/10.46437/ActaUnivEszterhazyLinguistica.2023.67

2. A márkanévkutatás a magyar alkalmazott névtani kutatások témái között

A márkanevek nyelvészeti szempontú vizsgálata nemcsak erős gyakorlatiasságot, de inter- és multidiszciplináris megközelítési módokat is igényel, mindazon jellegzetességeket, melyekkel az alkalmazott névtani kutatások is jellemezhetők. Az alkalmazott névtan a névtudomány felől közelítve az onomasztika közérdekű, gyakorlati kérdéseit felvető és megválaszoló vetületeként értelmezhető (Farkas 2021: 10), ha pedig segédtudományként tekintünk rá, akkor eredményeit vagy – Benkő szavaival (1997: 6–7) – „szolgáltató funkcióját", azaz ismeretanyagának hasznosíthatóságát tekintve kiemelkedik a névtani részdiszciplínák közül.

Összegzésében Raátz Judit nemcsak az alkalmazott névtan fogalmának megjelenését tekintette át a magyar szakirodalomban (2015: 228–230), de részletesen bemutatta e kutatások jellemző témáit is (2015: 230–239). Az alkalmazott névtan egyik jól körülhatárolható területének nevezi a név és a jog összefüggésének vizsgálatát, vagyis a névválasztás, névadás, névmódosítás és a névhasználat jogi keretek közötti szabályozásának kérdéseit (2015: 232). A kereskedelmi név és jog összefüggései kapcsán (2015: 233–234) a márkanevek, a védjegyek és a cégnevek használatával, a cégnévadás jellegzetességeivel és (elsősorban a jogi szabályozás és gyakorlat irányából közelítő) védjegyekkel foglalkozó tanulmányokat (Kegyes 2012; Szalai 2011) említ. Bár áttekintése 2015-ben készült, sokkal több magyar nyelvű publikációt e témában 7 év után sem tudunk felsorolni: ma is igaz Raátz Judit megjegyzése (2015: 233), hogy a kereskedelmi név és jog összefüggéseiről alig olvashatunk.

Farkas (2021: 12) az alkalmazott névtan két jellemző témaköreként említi a tulajdonnevek, illetve használatuk kérdését (ilyen pl. a nevek szótári feldolgozása, helyesírásának szabályozása, fordíthatósága), illetve annak vizsgálatát, amikor a tulajdonnevek egy alapvetően nem nyelvi jellegű probléma megoldásának lehetséges (segéd)eszközeiként használhatók fel (pl. a geneológia, illetve a történeti tájrekonstrukció esetén). A márkanevek témakörét azonban az alkalmazott névtan jellemző kutatási területeinek bemutatásakor csupán a márkázás (branding) kapcsán említi röviden, hangsúlyozva, hogy maga a márkázás fogalma sem csak ezzel a tulajdonnévfajtával hozható összefüggésbe, hanem többek között a helynevekkel, intézménynevekkel és személynevekkel is (2021: 23).

Az áru- és márkanév vizsgálata tehát a magyar alkalmazott névtan kevéssé kutatott területe. A nemzetközi szakirodalomban a kereskedelmi nevek iránti élénk érdeklődés a magyar névtani kutatásokra nem jellemző, egyelőre nem beszélhetünk sem a kereskedelmi nevek, sem pedig ezek egyes típusait, pl. az áru- és márkaneveket érintő szisztematikus névtani szempontú magyar vizsgálatokról (Kovács 2019: 48).

Áttekintve a névtípus magyar kutatástörténetét (l. Takács 2023) azt láthatjuk, hogy az egységes és hasonló szempontokat felmutató korai vizsgálatok időszaka J. Soltész (1959) és Bárczi (1960) tanulmányaival indul, és Fercsik Erzsébetnek (2007) a márkaneveket több szempontból, köztük a nevek funkcióit, illetve

a névadás motivációit is vizsgáló elemzésével zárul a szakaszhatárként is értelmezhető 21. század elején.

A 2000-es évek elejéig zajló korai márkanevet érintő vizsgálatoknak 3 jellegzetessége állapítható meg. A szerzők az áru- és márkanevet általában átmeneti kategóriának tartották a tulajdonnév és a köznév között (pl. J. Soltész 1959; Bárczi 1960; Mikó 1971), a legfiatalabb magyar tulajdonnévfajtánknak tartották (pl. Mikó 1971; J. Soltész 1959, 1979, 1981; Király 1991; Bozsik 2003; Fercsik 2007), illetve elsősorban helyesírási, alaktani (pl. toldalékolását érintő) vagy (idegen eredetű nevek kapcsán) azok kiejtési, toldalékolási sajátságait vizsgálták – sok esetben nyelvhelyességi szempontokat is felvetve (pl. J. Soltész 1979; Fábián 1981; Huszár 1985; Süle 1987; Kemény 1994; Bozsik 1996; Zimányi 1998, 2006; Fercsik 2001a, 2001b, 2001c, 2005).

Az áru- és márkanevet az 1958-as I. névtudományi konferencián Huismanra hivatkozva Bárczi Géza (1960: 15) az *áruk kereskedelmi neve* terminust használva helyezte a tulajdonnevek és köznevek közötti átmeneti sávba, ahova az áruk kereskedelmi nevei az intézménynevek, tárgyak, társaságok nevei mellett tartoznak.

A névtípus tulajdonnévi megítélése szempontjából igen fontos Fábián Pálnak az MTA Helyesírási Bizottságának márkanevekkel kapcsolatos döntéséről is tudósító tanulmánya (1981). A terminológiai és névelméleti szempontokat is felvető írás azzal az állásfoglalással zárul, hogy a „bizottság 1979. december 17-i ülésén – saját tájékozódása alapján és az elméleti szakirodalom ismeretében – úgy foglalt állást, hogy a márkanevek tulajdonneveknek tekintendők, s ezért nagy kezdőbetűvel való írásuk a helyes" (1981: 158). Az ülés kéziratos jegyzőkönyve (HBJ) alapján a döntést megelőző, a márkanév meghatározásának elvi kérdéseit és a fajtajelölő alakok helyesírásának szabályozására vonatkozó műhelymunkát érintő eszmecserébe is bepillanthatunk.

A következő bő két évtized kutatása továbbra is elsősorban alaki szerkezete és helyesírása irányából közelít a márkanévhez. Fercsik Erzsébet azonban összegző és kitekintésre is lehetőséget nyújtó tanulmányában (2007) ezeken a „hagyományos" témákon és megközelítéseken túl kitér motivációjuk, keletkezési módjuk és funkciójuk kérdéseire is, melyek eddig a magyar névtanban kevés figyelmet kaptak. E névtípus kapcsán hasonló vizsgálati szempontok újbóli megjelenésére egy évtizedet kellett várni.

3. Egy lehetséges márkanévkutatási irány: a fajtanévvé válás vizsgálata

3.1. Apellativizáció a márkanevek körében

A márkanévvel kapcsolatban kezdetben nyelvészeink érdeklődését azok névtipológiai és helyesírási kérdései keltették fel. Helyesírási vonatkozásai miatt vizsgálták a márkanév → fajtanév változást is, szabályozni kívánták ugyanis azoknak a márkanévi eredetű közszói alakoknak a helyesírását, melyek már nem egy-egy termékpéldányt neveznek meg, hanem egy termékfajta általános használatú elnevezésévé váltak.

Az apellativizációt – ahova a márkanevek jelentésváltozását is soroljuk – manapság leginkább általános jellegzetességei kapcsán (Reszegi 2022) és a személynevek körében vizsgálták (a legújabb vizsgálatok között l. a magyarra vonatkozóan Takács 2020, a németre Harsányi 2023, a finnre Sarhemaa 2023). Úgy vélem azonban, hogy ez a változás kifejezetten gyakori a márkanevek között, sőt Hajdú épp a márkanevet tartja a leggyakoribb tulajdonnévfajtának, amelyből gyorsan lesz közszó (2003: 77), s erre utal Reszegi (2022: 70) márkanevek jelentésszerkezetének más tulajdonnevekétől eltérő jellegére vonatkozó megjegyzése is.

A kifejezetten a márkanevek körében történő apellativizációt fajtanévvé válásnak is nevezzünk. A jelenségre az angolszász szakirodalomban elterjedt *generalizáció* (*genericization*) terminusnak – bár a jelenségmonográfia szerzője ezt használja (Clankie 2002) – a magyar szakirodalomban kevés példa kivételével (Takács 2022b) egyelőre nincs hagyománya.

A jelentésváltozás eredményeként az áru- és márkanév köznévként már nem egyetlen termékpéldányt, hanem típust vagy kategóriát nevez meg. A fajtanévvé válás során lexikalizáció történik, a névhez általános, a terméktípust megnevező jelentés kapcsolódik, pl. *Cola* 'üdítőital márkaneve' > *kóla* 'koffeintartalmú szénsavas üdítő' (ÉrtSz.+), 'üdítő' (ESz.), *Aspirin* 'acetil-szalicilsav hatóanyagú fájdalom- és lázcsillapító gyógyszer neve' > *aszpirin* 'fájdalomcsillapító' (ÉrtSz.).

A fajtanévvé válás mint nyelvi változás hamar kutatóink látókörébe került. Már Bárczi Géza (1960: 15) is kiemelte a márkanevekről beszélve ezt a változást, s éppen azzal indokolta az áruk kereskedelmi neveinek átmeneti jellegét, hogy az áruelnevezések könnyen válnak köznévvé. Közszóvá vált márkanévi példája a ma már kevéssé ismert *szidol* 'fémtisztító' (< *Sidol*) és a '(jó minőségű) babkávé' jelentést felvevő *frankkávé* (< *Franck* kávé). Hangsúlyozta, hogy a kereskedelmi árucikkek nevének köznévvé válását sem külföldön, sem nálunk nem vizsgálták még, holott mind e változás lefolyásának vizsgálatát, mind pedig a hatásos kereskedelmi elnevezés létrehozása mögött álló motivációkat is fontos vizsgálati szempontnak tartotta.

J. Soltész (1959: 467–468) a közszói jelentés lexikalizálódásának jeleként tekint a márkanévi eredetű elem kisbetűs és magyaros helyesírást követő lejegyzésére, illetve képzős használatára. Példái a köznevesülésre a szivarfajták neveként megjelenő *havanna* és *virzsínia*, az *aszpirin* 'fájdalomcsillapító' jelentéssel, a *Sidol* márkanévhez kapcsolódó *kiszidoloz* 'tisztít, fényesít' jelentésű ige, illetve a sajtónyelvből idézett 'fényesíthető' jelentésű *brunolinozható* (< *Brunolin*). Ezek a közszavak azonban megítélése szerint még csak egy bizonyos szivarfajtát, gyógyszerféleséget, tisztítószert jelentenek, lezajlott változásra utaló, fajtajelölő márkanévi eredetű alakra példái a *zsilett*, a *magnetofon* és a *termosz*. Későbbi írásában is a köznevesülés „külső jeleként" említi a helyesírás megváltozását, a kisbetűs, illetve fonetikus írásmódot, de hogy ez pontosan mikor következik be, annak a kritériumai véleménye szerint „nincsenek eléggé tisztázva" (1979: 104).

Ezt a tisztázást kívánta az MTA Helyesírási Bizottsága Fábián Pál vezetésével elvégezni (1981). E vizsgálat részletes bemutatását több okból is fontosnak vélem. Egyrészt ilyen nagyságrendű márkanévi anyagon azóta sem vizsgálták

a fajtanévvé válás jelenségét, s ez még akkor is figyelemre méltó, ha a vizsgált 300 név csak 4 termékfajtához (gyógyszerek, textilfajták, növényvédőszerek és műtrágyák nevei) kapcsolódik. Másrészt a vizsgálat túllép a márkanevek helyesírási szempontú vizsgálatán, hiszen Fábián szerint a márkanevek nagy kezdőbetűvel való írásmódja nem pusztán ortográfiai kérdés: a kis- és nagybetűs kezdéssel ugyanis nem csupán a márkanév tulajdonnévi vagy közszói jellege mellett döntünk, hanem a kisbetűs kezdéssel (pl. a *konyak, röntgen, aszpirin* esetében) a márkanév fajtanévi használatára is utalhatunk (1981: 157).

Az MTA Helyesírási Bizottságának tagjai listát (HBM) állítottak össze azokból a „kereskedelmi elnevezésekből", melyeknek köznevesülése véleményük szerint elindult vagy már be is következett, és javaslatot tettek írásmódjukra is (az aktuális szabályozás és az írásgyakorlat figyelembevételével). A feldolgozás során azt tekintették köznevesült márkanévnek, melynek írását a megkérdezettek (a Helyesírási Bizottság tagjai, 15 megkérdezett nyelvészszakértő és 30 egyetemista) 70%-a kisbetűvel, fonetikusan írva javasolta (1981: 157–158). A bizottság az adatok birtokában tehát nem elvi állásfoglalást kívánt tenni, inkább az egyes nevek esetében a meglévő írásgyakorlatot kívánták megállapítani.

A dokumentumban (az 1978-ban) közismertnek számító gyógyszernevek, textilnevek, műtrágyák és növényvédőszerek márkanevei közül válogattak, de közülük csak annak közszói alakját adják meg, melyet a bizottság közkeletűként ítélt meg, olyan elemként, melynek közszói használatát gyakorinak tartják. A vizsgált 191 gyógyszernévből 129-et javasoltak köznévi formában való átírásra, ebből a felmérés szerint 41 köznevesült, a 94 textilnév közül pedig 49 (1981: 158). A felmérés alapján a bizottság megállapította, hogy a vizsgált márkanevek között elsősorban a gyógyszernevek (pl. *nikotin, algopirin, aszpirin, éter, fenolftalein, folsav, dedalon, inzulin, kinin, maripén, morfin, lidokain*) és a textilanyagnevek (*akril, ballon, damaszt, flanell, farmer, kasmír, kord, lóden, muszlin, nejlon, orkán, puplin, sifon, szatén, teflon, terilén, velúr*) köznevesülése a legjelentősebb.[2]

Míg J. Soltész (1979: 104) a fonetikus és a magyar helyesíráshoz alkalmazkodó írásmódot tartja a fajtanévvé válás legfőbb jelének, addig az idegen eredetű márkanevek helyesírása kapcsán Süle (1987: 12) azt jegyzi meg, hogy ugyan ritkán, de az írásmód „magyarosodásával" találkozhatunk abban az esetben, ha a márkanév köznevesül. Erre példája *Sidol* > *szidoloz, Gesarol* > *gezaroloz* és a *Ducco* festékmárka neve, melynek a magyarban *dukkópisztoly, dukkózás* származékai alakultak ki.

Ahogy látható, nemcsak a példák ismétlődnek a fajtanévvé válást vizsgáló tanulmányokban, de a helyesírás-központú személet is azonos. Más szempontból, jogi vonatkozásai kapcsán vizsgálja viszont Szalai Péter a változást (2010, 2011), melyre a névtanban megszokottól eltérő terminushasználatával (*védjegy*) is utal.

[2] Példákat a tanulmány (Fábián 1981) nem említ, a felsorolt adatok a mellékletből származnak. A tanulmány szerint a vizsgált műtrágyák és növényvédőszerek csoportjából gyakorlatilag egy sem köznevesült (1981: 158), de a melléklet ezek közül is tartalmaz néhány példát: közszóvá vált műtrágyamárkanév a *pétisó, szupernit* vagy a *vuxal*, növényvédőszer márkaneve a *cinkgálic* és a *káliszappan*.

A szerző a korábbi szakirodalomban szereplőkhöz képest gazdag és friss példaanyag alapján, továbbá az angolszász márkanévhasználat és fajtanévvé válás jellegzetességeire is kitekintve írja le (2011) a márkanév közszóvá válásának J. Soltész (1979: 104) összegzésén alapuló modelljét. Eszerint az árunév mellett gyakran használjuk az árufajtát, tehát a fajtafogalmat jelölő köznevet (pl. *Salamander* cipő). Közismert és elterjedt árucikkek neve mellett azonban a fajtafogalom megnevezése (gyakorlatilag feleslegessé válva) gyakran elmarad, ekkor a márkanévi elemet már közszói értelemben használjuk. A közszóvá válásnak tehát véleménye szerint is a márkanév ismertsége (közismert volta) az egyik előfeltétele, és a változást az anyagnévi kategóriában (pl. *teflon, nejlon*) és a gyógyszerek között (pl. *aszpirin, veronál, heroin*) tartja különösen gyakorinak (2011: 159).

3.2. Lehetséges vizsgálati szempontok

A márkanévből fajtanévvé válást a fent említett helyesírási és jogi vonatkozásaik mellett szocioonomasztikai szempontok beemelésével is megközelíthetjük, ennek során a márkanévi eredetű elemek névhasználatának földrajzi eltéréseit is érdemes megvizsgálni. Ez utóbbi szempont fontosságára már viszonylag korán rámutattak ugyan (l. Skipecz Sándor felvetését a *Radex, Typex, Effacil, TastEx*, illetve a *Cellux* és a *Tixo* márkanevek közszói használata kapcsán) (Fábián 1981: 158), de átfogó vizsgálat, nagyobb korpuszon azóta sem történt.

Az egyes területeken egy-egy termék más márkanévvel kerül(het) forgalomba, s monopolhelyzetűvé válva végbemehet a név közszóvá válása is – emiatt akár területenként más-más márkanévi eredetű szó is megjelenhet azonos közszói jelentéssel. Ez a szempont az egész magyar nyelvterületre kiterjeszthető, ha ugyanis egy adott cég, szolgáltatás vagy termék csak a nyelvterület egyik részén került monopolhelyzetbe vagy vált ismertté, azaz a márkanév csak ott vált kategóriája tipikus elemévé, akkor közszói használata is csak ehhez a területhez kötődik. Jó példa erre a *Cellux*, a *Scotch* és a *Tixo* 'vékony, átlátszó ragasztószalag' értelemben való köznevesülése a köznyelvben és a nyelvterület különböző részein.

Bizonyos márkanevek kifejezetten egy adott területhez kötődnek csupán: például a Magyar Nemzeti Szövegtárban a *KUKA* márkanévből ('egyfajta szemetesedény márkaneve') alakult *kuka* 'szemetesedény' jelentésű közszóra a határon túli magyar területek feldolgozott szövegeiből összesen öt, addig Magyarországról majdnem kétezer találatot kapunk (MNSz.[2]). Erdélyben *druzsba* a motoros láncfűrész orosz márkanévből származó közkeletű neve (W1), szemben a láncfűrészre Magyarországon alkalmazott, *Stihl* márkanévből származó *stílfűrész* elnevezéssel (MNSz.[2]). A *Kikiriki* márkanévvel forgalmazott földimogyoró fajtanévvé vált közszói alakjához kapcsolódóan mind a szerb, a horvát és a szlovén, mind pedig a kisebbségi magyar nyelvből vannak adataink (W1; Vukov Raffai 2012: 66). Más, széles körben ismert márkanevek viszont csak a nyelvterület egyes részein váltak közszóvá, pl. Erdélyben (márkájától függetlenül) *adidász* (< *Adidas* márkanév) az edzőcipők közkeletű elnevezése (W1). Ezeknek az adatoknak a kiszűréséhez és összevető vizsgálatához a Magyar Nemzeti Szövegtár és a Termini Kutatóhálózat magyar–magyar szótárának korpusza (W1) fogja a hátteret biztosítani.

Eddigi vizsgálataim alapján (Takács 2022) a márkanévi eredetű szavak eltérő nagyságrendben jelentkeznek az egyes nyelvváltozatokban (nyelvjárás, köznyelv, szleng) is. Erre vonatkozóan egyelőre csak szótári korpuszon (12 szótár anyagán) végzett szókincsvizsgálat áll rendelkezésre (Takács 2022), mely értelmező és etimológiai szótárak, általános nyelvjárási szótár, illetve köz- és szakszlengszótárak márkanévi eredetű anyagát érintette. E forrásokban 156 olyan magyar vagy idegen eredetű áru- és márkanevet találhatunk, melynek közszói jelentése alakult ki.

A vizsgálat alapján a legtöbb apellatív alakot értelmező és etimológiai szótáraink tartalmazzák (az adatok 2/3-a ezekben jelenik meg), pl. *alufólia, cellux, damil, hipó, kóla, zsilett* (SzTT.). Hasonlóan nagy számban jelenik meg ez a szócsoport a szlengszótárakban is, a vizsgált 6 szlengszótárban 57 közszói jelentést is mutató márkanevet találhatunk, pl. *bambi* 'üdítőital', *ultra* 'mindenféle mosószer összefoglaló neve' (BörtSz.), *szőke kóla* 'világos színű üdítőitalok összefoglaló neve' (Timár–Fazakas 2003; MNSz.[2]). Vizsgálataim alapján a nyelvjárási szókincsben alig jelennek meg közszóvá vált márkanevek.

A szótári anyagon végzett vizsgálat felveti az apellatív alakok használatának életkortól függő eltéréseit is. A szlengszótári adatok nagy száma (az adatoknak csaknem 40%-a valamelyik szlengszótárunkból származik) ugyanis arra utal, hogy ez a változás erősen kötődik a szociolektusok nyelvhasználatához, a közszói jelentés állandósulására az apellatív alakok értelmező szótárakban való megjelenése utal.

További vizsgálati lehetőséget jelenthet a márkanévhasználat csoportnyelvekhez és szakmákhoz kötődő elemeinek vizsgálata, hiszen korán megfigyelték (l. Fábián 1981), hogy a fajtanévvé válás nagymértékben érinti az anyagok (köztük építőanyagok) márkaneveit, pl. *bakelit* 'préselhető törékeny műanyag', *plexi* 'üvegszerű, nem hasadó és megmunkálható polimetakrilsav műanyag', *hungarocell* 'szilárd polisztirolhab, igen könnyű hőszigetelő anyag' (SzTT.), *padlopon* 'aljzatkiegyenlítő' (MNSz.[2]), *tesa* 'festéskor használt maszkoló-/festőszalag', *estrich* 'előkevert kész beton' (ez utóbbiak szótárban még nem szerepelő, de gyakran használt márkanévi eredetű köznevek). A zajló jelentésváltozások feltételezhetően nagy száma miatt azonban a szókincs e részének vizsgálatához a kérdőíves felmérés lesz a leghatékonyabb.

Az előzőhöz hasonlóan az apellatív alakokra vonatkozó szabályoknak és a névhasználók helyesírási gyakorlatának összevetésére is élőnyelvi vizsgálatok (online kérdőívek és interjúk) lesznek alkalmasak. A szótárban szereplő márkanévi eredetű példák már lezajlott változásról tanúskodnak, amelyet egyértelműen szabályoz a magyar helyesírás (AkH.[12] 201. pont). Zajló, folyamatban lévő változás esetén azonban épp a lejegyzés módja, a tulajdonnév eredeti alakjának megtartása és nagy kezdőbetűs lejegyzése mutathatja meg, hogy a beszélő ismeri a szó tulajdonnévi eredetét, és ahhoz (annak helyesírásához és alakjához) köti a közszót, vagyis még ahhoz kapcsolódónak, közel állónak érzi.

Reszegi az *Eistein* és a *Don Juan* példája kapcsán utal rá (2022: 65–66), hogy ezek a közszói jelentéssel is bíró elemek jobban megőrizték tulajdonnévi jellegüket azokban a nyelvekben, ahol nagy kezdőbetűvel írják őket (pl. a magyarban

és az angolban), mint ahol nem (pl. a csehben). Feltételezésem szerint nemcsak a kezdőbetű, hanem az eredeti írásmód megtartása is erősíti a közszó és a tulajdonnév összetartozását, azaz pl. a 'nőcsábász' jelentésű *Don Juan*-t, az 'irigy' jelentésű *Káin*-t (ÚMTSz.) vagy a márkanévi eredetű, 'fénymásolat vagy fénymásoló-helyiség' jelentésű *xerox*-ot (SzTT.) inkább érezzük tulajdonnévnek, mint az ugyanabból a szóból származó, de azoktól alakilag már eltávolodott *donhuan*-t (ÉrtSz.), *kaján*-t (MNy. 32: 255) vagy pl. a *gugli*-t (< *Google*) (MNSz.[2]).

4. Összegzés

Az áru- és márkanév a magyar névtanban jelenleg ugyan kevéssé kutatott terület, ám érdemes egyre fontosabbá váló kutatási témaként tekintenünk rá. Bár részben már az a tény is, hogy a márkanévi névegyedek száma folyamatosan nő, indokolja a névtípus vizsgálatát, ám a tipikus tulajdonnevekkel (a magyar vonatkozásában ilyen pl. a személy- és helynév) szemben a márkanevekre jellemző, azoktól eltérő jelentésszerkezete és a névhasználat eltérései is feltétlenül indokolják kutatását. Nem kizárva a márkaneveket a tulajdonnevek közül, hanem nem tipikus tulajdonnévként tekintve rájuk, produktív megközelítési lehetőségként jelentkezhet a névadás motivációjának, a márkanevek mentális reprezentációjának, a velük kapcsolatos asszociációknak, továbbá az általam is felvetett fajtanévvé válásnak a vizsgálata. Hasznos szempontként kínálkozik a későbbiekben a márkanevek áttetszőségének vizsgálata is: a márkanevek áttetsző vagy nem áttetsző volta ugyanis nemcsak mentális reprezentációjukat és asszociációikat (vö. Reszegi 2022: 30–31), de véleményem szerint akár jelentésváltozásukat, fajtanévvé válásukat is befolyásolhatja.

Források

AkH.[12] = Magyar Tudományos Akadémia 2015. A magyar helyesírás szabályai. 12. kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest. https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/akh12#F6

BörtSzl. = Szabó Edina 2008. *A magyar börtönszleng szótára.* Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.

HBJ = Az MTA Helyesírási Bizottságának 1979. 12. 17-ei üléséről készült jegyzőkönyv. Magyar Tudományos Akadémia Levéltára. Kézirat.

HBM = *A tulajdonnév és a köznév határterületén mozgó márkanevek, valamint javaslatok azok átírására*. Összeállította Fodor Józsefné és Fábián Pál. Az MTA Helyesírási Bizottsága 1979. 12. 17-ei üléséről készült jegyzőkönyvének melléklete. Magyar Tudományos Akadémia Levéltára. Kézirat.

MNSz.[2] = Oravecz Csaba – Váradi Tamás – Sass Bálint 2014. The Hungarian Gigaword Corpus. In: Calzolari, Nicoletta – Choukri, Khalid – Declerck, Thierry – Loftsson, Hrafn – Maegaard, Bente – Mariani, Joseph – Moreno, Asuncion –

Odijk, Jan – Piperidis, Stelios (eds.): *Proceedings of Ninth International Conference on Language Resources and Evaluation.* 1719–23.
Sittesduma = Kis Tamás 2015. Sittesduma. Magyar börtönszlengszótár. Szlengkutatás 9. Debrecen. Debreceni Egyetemi Kiadó.
SzTT. = SzóTudásTár. https://szotudastar.hu/
Timár György – Fazakas István 2003. *Szleng-szó-szedet.* Budapest: Fekete Sas Kiadó.
ÚMTsz. = B. Lőrinczy Éva (szerk.) 1979–2010. Új magyar tájszótár. I–V. Budapest: Akadémiai Kiadó.
W1 = Termini magyar–magyar szótár. http://termini.nytud.hu/htonline/htlista.php?action=firstpage

Irodalom

Bárczi Géza 1960. Megnyitó. In: Pais Dezső – Mikesy Sándor (szerk.), *Névtudományi vizsgálatok*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság névtudományi konferenciája 1958. Akadémiai Kiadó. Budapest.
Benkő Loránd 1997. Névtudományunk. In. B. Gergely Piroska – Hajdú Mihály (szerk.), *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209: 5–9.
Bozsik Gabriella 1996. Szófaji határkérdések helyesírási vetülete. In: *Anyanyelv és iskola az ezredfordulón*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. 207: 310–317.
Bozsik Gabriella 2003. Szórend a márkanevekben. *Édes Anyanyelvünk* 25/2: 1.
Clankie, Shawn N. 2002. *A theory of genericization on brand name change*. Studies in Onomastics 6. Edwin Mellen Press.
Farkas Tamás 2021. Alkalmazott névtan. Kutatási terület, irányok és lehetőségek. *Névtani Értesítő* 43: 9–30. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2021.1
Fábián Pál 1981. Hogyan írjuk a márkaneveket? *Magyar Nyelvőr* 105: 155–158.
Fercsik Erzsébet 2000. A márkanevekről – a helyesírás szempontjából. *Magyartanítás* 5: 24–27.
Fercsik Erzsébet 2001a. A kiejtés és a helyesírás összefüggéséről az idegen márkanevek kapcsán. *Módszertani Lapok*. Magyar 1: 15–20.
Fercsik Erzsébet 2001b. Az idegen márkanevek egy típusának magyar toldalékolása. *Magyar Nyelvőr* 125: 493–494.
Fercsik Erzsébet 2001c. Hogyan bánjunk a márkanevekkel? In: Kovátsné Németh Mária (szerk.), *Tanulmánykötet a győri tanítóképzés 223. tanévében*. Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar. Győr. 347–351.
Fercsik Erzsébet 2005. Névtan és helyesírás találkozása egy kézikönyvben. *Névtani Értesítő* 27: 333–339.
Fercsik Erzsébet 2007. A név kötelez. Nyelvi és nem nyelvi szempontok érvényesülése a márkanevek írásakor. In: Bozsik Gabriella – Előry Vilma – V.

Raisz Rózsa (szerk.), *Hagyomány és újítás a helyesírásban.* Líceum Kiadó. Eger. 179–196.
Hajdú Mihály 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek.* Osiris Kiadó. Budapest.
Harsányi Mihály 2023. *A köznevesült utónevet tartalmazó szóösszetételek szemantikájáról a német és a magyar nyelvben*. In: Takács Judit (szerk.), *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány köréből.* (Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Tudományos közleményei 48). Líceum Kiadó. Eger. 47–66.
Hoffmann István 2021. Magyar névkutatás: irányok és perspektívák. *Magyar Nyelv* 117: 385–402. https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2021.4.385
Huszár Ágnes 1985. Árunevek, márkanevek. In: Bíró Ágnes – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.), *Nyelvi divatok*. Budapest: Gondolat. 224–235.
Kegyes Erika 2012. A cégnév mint márkanév szerepe az üzleti kommunikációban. *Névtani Értesítő* 34: 101–114.
Király Lajos 1991. Névtani ismeretek. In: Jászó Anna (főszerk.), *A magyar nyelv könyve*. Trezor Kiadó. Budapest.
Kemény Gábor 1994. Már a márkanév se szent? *Édes Anyanyelvünk* 2: 5.
Kovács László 2019. *Márka és márkanév. Márkakutatás és nyelvészet – metszéspontok, lehetőségek, kihívások*. 2. kiadás. Tinta Kiadó. Budapest.
Mikó Pálné 1971. Az áruelnevezések kérdéséhez. In: Benkő Loránd – Szépe György (szerk.), *Nyelvészet és gyakorlat*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 77–90.
Raátz Judit 2015. Alkalmazott névtan. In: Farkas Tamás – Slíz Mariann (szerk.), *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet. Budapest. 227–252.
Reszegi Katalin 2022. *Kognitív szemléletű névtudományi vizsgálatok*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 54. Debrecen. Debreceni Egyetemi Kiadó.
Sarhemaa, Maria 2023. *Keresztnevek köznevesülése a finn szlengben*. In: Takács Judit (szerk.), *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány köréből.* (Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Tudományos közleményei 48). Líceum Kiadó. Eger. 35–45.
J. Soltész Katalin 1959. Tulajdonnév és köznév határterülete. *Magyar Nyelv* 55: 461–470.
J. Soltész Katalin 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
J. Soltész Katalin 1981. Az egyéb tulajdonnévfajták kutatásának helyzete és feladatai. *Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 160: 213–225.
Süle Jenő 1987. Mai gondjaink az idegen szavak helyesírásában. *Magyar Nyelvőr* 111/1: 1–14.
Szalai Péter 2010. A védjegy megkülönböztető képességének elvesztése. Iparjogvédelmi és *Szerzői Jogi Szemle* 5/5: 8–33.
Szalai Péter 2011. A védjegyek köznevesüléséről. *Névtani Értesítő* 33: 155–174.
Takács Judit 2020. Köznevesült tulajdonnevek szótárainkban. In: Farkas Tamás – Slíz Mariann (szerk.), *Tulajdonnevek és szótárak.* ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 231–240. https://doi.org/10.26546/4892373.15

Takács Judit 2022. *Márkanevek közszói használatának különleges esetei*. In: Navracsics Judit – Bátyi Szilvia (szerk.), *Nyelvek, nyelvváltozatok, következmények II.* [Digitális kiadás.] Budapest. Akadémiai Kiadó. https://mersz.hu/hivatkozas/m1020nynyk_279_p2/#m1020nynyk_279_p2 (2023. 01. 19.)

Takács Judit 2023. Márkanevek névtani vizsgálata: magyar kutatástörténeti áttekintés. In: Kovács László (szerk.), *Márkanevek: marketing és nyelvészet határán.* Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 197. Budapest, Tinta Kiadó. 78–94.

Vukov Raffai Éva 2012. *Az örökíró, a hémijszka, és ami körülöttük van. A magyar nyelvhasználat vajdasági terei: nyelvi tervezés és oktatás*. Életjel Könyvek. Szabadka.

Zimányi Árpád 1998. A márkanevek helyesírásáról. *Édes Anyanyelvünk* 2: 8.

Zimányi Árpád 2006. *Nyelvhasználat, nyelvváltozás.* Pandora Könyvek 4. Líceum Kiadó. Eger.

SUMMARY

On the track of our disappeared brand names

Even though trade names, including goods names and brand names, are receiving increased attention and a greater variety of approach in international onomastics research, this name type is still understudied in Hungarian onomastic, I will briefly discuss the research aspects and approaches that applied linguistic research has used to approach this name type, and I will focus on the change **–** evolution of brand names into generic trade names **–,** which I believe to be the most fruitful area for research. While the law approaches the evolution into generic trade name from the point of view of the legal regulation of using brand names, linguistics traditionally approaches it from the point of view of semantics and spelling. Nevertheless, I believe that other aspects (such as linguistic geography and socio-onomastic) can also be successfully applied in the study of this phenomenon.

HAINDRICH HELGA ANNA

A KERESZTNÉV MINT AZ IDENTITÁS SZIMBOLIKUS JELE KISEBBSÉGI KÖRNYEZETBEN

Nyelvtudományi Kutatóközpont, Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet

1. Bevezetés

A névválasztás, névhasználat és identitás kapcsolata kérdésének igen gazdag hazai és nemzetközi szakirodalma van. Jellemzően két- vagy többnyelvű, őshonos, illetve bevándorló kisebbségi csoportok névanyagát vizsgálták különböző szempontok szerint. Jelen dolgozat egy sváb/német etnikai identitású, magyar anyanyelvű, a román államnyelv hatása alatt élő nemzeti kisebbségi közösség névanyagát vizsgálja. A vizsgálattal igyekszem egyrészt feltárni kisebbségi helyzetben a keresztnévválasztás és az elnevezők, elnevezettek identitása közötti összefüggéseket, másrészt arra a kérdésre választ adni, hogy a dominánsan magyar anyanyelvű és nemzetiségű kisebbségi közösségben hol van a helye a névadásnak az identitáselemek rendszerén belül, a család- és keresztnév hol helyezhető el az identitáskritériumok rendszerében.

2. Az identitás elemei

2.1. Az etnikai, nemzeti és kisebbségi identitás definíciói

Az identitás többrétegű fogalom: azonosságot, önazonosságot, öntudatot egyaránt jelent, s számos meghatározása lehetséges (a vonatkozó szakirodalomban fellelhető definíciók kritikai megközelítésére l. Aldrin 2016: 383–385). Balázs Géza a fogalom definiálásakor Taylor gondolatát idézi: „Az identitás azt jelenti, hogy: »kik vagyunk, 'honnan jövünk', a hátteret, amelyhez képest ízlésünk, vágyaink, véleményeink és várakozásaink értelmezhetővé válnak«" (Balázs 2011: 15). Az identitásnak különböző típusaival foglalkozik a pszichológia, a szociálpszichológia, beszélhetünk nemzeti, társadalmi, nyelvi, helyi, nemi, vallási, foglalkozási stb. identitásról. Napjainkban az identitás egyik jellemzője a változás: a korábban stabil vagy annak hit identitások gyorsan változnak, lecserélhetővé válnak (vö. pl. Balázs 2011: 13; Aldrin 2014: 393; Fălăuş–Todea 2017: 149). A felgyorsult társadalmi folyamatok hatására az identitás meglehetősen instabillá vált, Douglas Kellner így a *posztmodern identitás* terminust használja a jelenség megragadására. A posztmodern egyén elvegyül a tömegben, önazonossága mozaikszerűvé fragmentálódik (Kellner 1992: 152–160, vö. Veres 2005: 18–20; Rancz 2011: 27).

https://doi.org/10.46437/ActaUnivEszterhazyLinguistica.2023.79

A kutatási terület jellegéből adódóan az egyéni identitás mellett fontos röviden kitérni a sokféle csoportidentitás közül az etnikai, nemzeti és kisebbségi identitás fogalmaira, azok szakirodalomban fellelhető meghatározásaira. Veres Valér az etnikai és kisebbségi identitásformák bemutatása során hivatkozik Nimmi Hutnik munkásságára, aki szociálpszichológiai megközelítésben definiálja az etnikai identitást, mely szerint az etnikai identitás az egyén önazonosságának, öntudatának részét képezi, mely a saját csoporthoz való tartozásból deriválódik (Veres 2005: 47). Az identitást meghatározó egyes elemek meggyengülhetnek, mások megerősödhetnek, ezáltal az etnikai identitás is folyamatosan változó. Az etnikai identitás megkonstruálásának módja annyiban különbözik más identitásokétól, hogy az azonosulás lehetséges keretei szigorúbbak és merevebbek. Például a nemzethez való tartozás egyik fontos feltétele az odatartozás akarása, amely az egyén személyes döntése; ezzel szemben az etnikai csoporthoz való tartozásnál az akarat nem játszik szerepet, oda beleszületik az ember (Bindorffer 2001: 27–30).

A nemzeti identitás egy olyan összetett, többdimenziós fogalom, amely magába foglalja a nyelvi sajátosságokat, érzelmeket és szimbolikát is, amely nem egyszerűsíthető le a nacionalizmus egyik megnyilvánulására sem (Smith 1991).

A nemzeti kisebbségek identitását jellemzően a kisebbség nemzetének identitásából vezetik le. Ezt a megközelítésmódot kérdőjelezi meg Bindorffer Györgyi és vele egyetértve Veres Valér, hiszen a kisebbségben élők identitására hat a „másik", többségi nemzet jelenléte, befolyása, mely sajátos helyzetet teremt a nemzeti kisebbségekhez tartozók identitásának megélésében (Bindorffer 2001: 31; Veres 2005: 50). A nemzeti kisebbségek körében az identitás lényeges módosulásokon mehet át, hiszen esetükben a kultúrnemzeti identifikáció mellett megjelenik az állampolgári identifikáció is. (Veres 2005: 50–52)

Brubaker kifejezetten a közép- és kelet-európai posztszocialista átalakulásban megfigyelt jelenségek alapján próbálja meghatározni a nemzeti kisebbség fogalmát; szerinte a kisebbségben élők identitása egy hárompólusú viszonyrendszerben vizsgálható, amely a nemzeti kisebbség, a nacionalizáló állam és a külső anyanemzet, anyaország között áll fenn (Brubaker 1996: 60–69, vö. Veres 2005: 52–54). Az elméletben könnyen elkülöníthető három identitásforma, az etnonemzeti identitás, a kisebbségi identitás és az állampolgári identitás a valóságban együttesen egy kollektív identitást alkot (Veres 2005: 54).

Kutatási területem történelmi múltjára való tekintettel az identitás/identitások vonatkozásában még egy megjegyzést szükséges tenni. A vizsgált terület népessége meghatározó részében sváb eredetű, melynek tagjai magukat napjainkban jobbára magyar nemzetiségűnek valló román állampolgárok. A kérdőív kitöltése során gyakran figyelhettem meg az adatközlők hezitációját a „Mi az ön nemzetisége?" kérdés kapcsán. S bár jellemzően már a magyar nemzetiséget jelölték meg többen, az A) kérdőívben található 7. és 8. kérdésnél (a 7. kérdés: „Ön szerint a következő tényezők mennyire fontosak a magyarsághoz tartozás szempontjából?", illetve a 8. kérdés: „Ön szerint a következő tényezők mennyire fontosak a svábsághoz/németséghez tartozás szempontjából?") bizonyos adatközlők mindkét táblázatot kitöltötték. Szóbeli indoklásuk: „sovábok is vagyunk".

Bindorffer Györgyi ezt a „svábok is vagyunk, magyarok is vagyunk" jelenséget nevezi kettős identitásnak. A kettős identitás egyszerre köti az egyént saját etnikai csoportjához, illetve ahhoz a tágabb magyar nemzeti környezethez, melynek évszázadok óta része. Ebben a speciális identitáskonstrukcióban az etnikai és a nemzeti azonosságtudat egyszerre van jelen. Megfigyelései szerint a kétféle identitás elemei jól megférnek egymás mellett, hiszen ezek kiegészítik egymást (Bindorffer 2003: 50–51).

Többnyelvű területen a nyelvválasztás aktusa is kifejezheti a beszélő nyelvi identitását, s ezzel párhuzamosan többnyelvű vagy kisebbségi helyzetben egy adott nyelvhez tartozó keresztnév választása is utalhat a személy identitására. A névválasztással alakíthatjuk saját identitásunkat, ahogyan például az asszonyok házasságkötéskor eldönthetik, hogy milyen nevet választanak maguknak. Újszülöttek esetében a szülők adnak nevet gyereküknek, ezzel hatással lehetnek a gyerek identitására, illetve lehetőséget kapnak saját identitásuk alakítására (vö. Aldrin 2011).

Egy adott név konnotációja révén a névviselő többletinformációt árulhat el magáról, illetve a hallgató olvashat, információt nyerhet a névviselőről pusztán keresztneve alapján. „Mindenki tudja magáról is, másról is, hogy a név = (elő)jel" (Voigt 2011: 64). Ebben az értelemben még inkább fontossá válik a körültekintő névválasztás, s a gyermek nevének kiválasztásakor különböző szempontokat vehetnek figyelembe a szülők. Kisebbségi helyzetben a névválasztás aktusa azonban ennél még összetettebb folyamat, hiszen a szülőknek abban is dönteniük kell, hogy olyan típusú nevet választanak gyereküknek, amely utal identitására, vagy inkább ebből a szempontból „semleges" nevet adnak.

2.2. Név és identitás

A nemzeti és kulturális identitással foglalkozó szakirodalmi tételek közül emelem ki azokat, amelyek a munkám témájával szoros kapcsolatban állnak. Több szerző is hangsúlyozza, hogy a szülők a névadás folyamatát a különböző identitások létrehozására, megerősítésére használják fel, hiszen az egyén neve adott körülmények között utal annak identitására, ugyanakkor esetenként a nevek fontos szerepet játszanak az identitás megtartásában (vö. Aldrin 2011, 2016; Straszer 2012; Duchaj–Ntihirageza 2017: 337; Fălăuş–Todea 2017: 155). Korábbi kutatások szerint a személynevek, közülük pedig elsősorban a családnevek működnek etnikai szimbólumokként (vö. Farkas 2015; Takács 2018; a téma kommunikációelméleti megközelítéséről l. Takács 2017), ugyanakkor egy adott közösségben a keresztnevek is be tudják tölteni ezt a „szerepet".

Az emigráns kisebbségben élő magyarok névadására jellemző, hogy tudatosan élnek a választott keresztnév identitásjelölő erejével. A többségi környezethez fűződő viszonyuk, asszimilációs törekvéseik, illetve identitástudatuk erős befolyással bír névválasztásukra. A vizsgálatok megállapítják, hogy jellemzően az első generáció névadói adnak gyakrabban magyar vagy a magyar kultúrához kötődő keresztneveket, míg a második generáció tagjainak névválasztására a magyar nevektől való elfordulás jellemző (Zelliger 2007; Illés-Molnár 2010; Szabó T. 2010).

A határon túli őshonos kisebbségek névválasztási gyakorlatában is megfigyelhető, hogy a szülők nemzeti identitása befolyással van névválasztásukra (vö. pl. Rus-Fodor 2008; Balla 2009; Rancz 2009). Rancz felső-háromszéki kutatása kapcsán hangsúlyozza, hogy az utóbbi években növekedett a magyaros nevek száma, illetve a névadási szempontok rendszerén belül fontos szemponttá vált a név magyar eredete (Rancz 2009: 24). A kisebbségben élő magyar névadók számára fontos a nemzeti identitás és a hagyományok őrzése, hogy magyar keresztnevet adjanak gyereküknek, illetve a névadók egy része figyel arra is, hogy a választott név ne rendelkezzen államnyelvi metanyelvi párral (vö. Vörös 1997: 138, Balla 2009: 13).

Bár az őshonos és a migráns kisebbségek nyelvi és kulturális helyzete sok vonatkozásban eltér egymástól (vö. Zelliger 2007), a keresztnév identitásjelölő szerepének tudatos „használata" mindkét típusú közösség névválasztási gyakorlatára jellemző. A magyaros, illetve a magyar kultúrához köthető nevek választásával a névadók saját és gyermekük sajátos identitását, a környezethez képest eltérő identitástudatukat fejezhetik ki.

3. A kérdőíves felmérés és az eredmények bemutatása

3.1. Településtörténeti adatok

Kutatásomat a romániai Szatmár megye három sváb eredetű településén végeztem (Csanálos, Kálmánd, Mezőfény), melyek Románia északnyugati részén találhatók, közel a magyar országhatárhoz. A kutatópontok kiválasztása során figyelembe vettem a települések eredetét, földrajzi elhelyezkedésüket, etnikai összetételüket, így három szomszédos községet választottam, melyek egy tájegységbe tartoznak, egymással és Nagykárollyal szomszédos települések, hasonló lélekszámúak, illetve sváb eredetűek.

A történelmi események, változások nagyban befolyásolták Szatmár vármegye településeinek életét. A török hódoltság időszakában gyakran folytak harcok a vármegye területén, a tatár és a török csapatok többször feldúlták a vidéket. A nehéz terhek és bizonytalan életkörülmények miatt sokan elmenekültek, mások életüket vesztették (bővebben l. Vonház 1931/1997: 202). A szatmári béke megkötése után Károlyi Sándor egyik legfontosabb feladatának tartotta, hogy benépesítse birtokait. Az első telepítésre 1712-ben került sor, ekkor Károlyi Sándor két ügynököt küldött, akik Baden-Württemberg és Oberschwaben területéről gyűjtötték össze a vállalkozókat. A telepesek az új hazában is ragaszkodtak hagyományaikhoz, zárt közösségben éltek, valószínűleg ennek is köszönhető, hogy több mint száz évig sikerült megőrizniük anyanyelvüket. Ma már csak pár idős ember ismeri a sváb nyelvet, de ők sem használják egymás között a mindennapi kommunikációban. Bár a nyelvcserén rég átesett a közösség, a közös eredet nem merült feledésbe, igen sokan vallják magukat büszkén svábnak, vagy ahogy ők mondják: sovábnak.

3.2. A kérdőíves vizsgálat módszertana

Az adatokat kérdőíves módszerrel gyűjtöttem, mintavételi egységnek a családot tekintem; a nukleáris családmodell keretében a család tagja a férj, a feleség, illetve a még fiatalkorú vagy egyedülálló gyermek.[1] A kérdőívet tehát csak szülők töltötték ki, akik már választottak nevet. A kutatás során a valószínűségi mintavételi eljárások közül a rétegzett mintavétel módszerét alkalmaztam (ennek előnyeiről l. Babbie 2008: 212; Fóris 2008: 132).

A kérdőív két különálló részből állt: az A) kérdőív az adatközlő demográfiai adataira kérdezett rá, illetve az identitásjelölő faktorok rendszerén belül bizonyos származási és kultúrnemzeti identitásjelölő elemek súlyára, egymáshoz viszonyított fontosságára. A B) kérdőív az apa demográfiai adataira, a gyerek keresztnevére, valamint a névválasztás mögött meghúzódó motivációs tényezőkre vonatkozó kérdéseket tartalmazott. Az adatközlőnek annyi B) kérdőívet kellett kitölteni, ahány gyereke van, ez indokolta a kérdéscsoportok szétválasztását. A 123 adatközlő 123 A) és 199 B) kérdőívet töltött ki.

A kérdőív összeállításakor figyelembe vettem Raátz Judit a jelenkori névadási motivációk vizsgálatára összeállított kérdőívét (Raátz 2012), Rancz Teréz Felső-Háromszéken végzett kutatásához készített kérdőívét (Rancz 2009), valamint Emilia Aldrin Svédországban, többnyelvű családok körében végzett kutatását (Aldrin 2011).

Jelen vizsgálatban a kérdőívben szereplő kérdéseknek, illetve eredményeknek csupán egy kis szeletét mutatom be: az A) és a B) kérdőívből 3-3 kérdést emelek ki, melyek lehetőséget nyújtanak arra, hogy a névválasztó nemzetisége és a keresztnév identitásjelölő szerepének „kiaknázása" közötti összefüggéseket vizsgáljuk, például a válaszadó nemzetisége és a kérdőívben választott néveredet, a név románra fordíthatóságának kérdése szerinti összefüggések feltérképezése. Az A) kérdőívben szereplő zárt kérdésekkel pedig adatokat gyűjtöttem a kereszt- és családnév identitásfaktorok rendszerén belüli súlyáról. Ezáltal vizsgálhatóvá válik, hogy a különböző identitáskritériumok között a név hol helyezhető el; például a magyar nyelvhasználat, a nemzeti ünnepek megünneplése, a nemzeti szimbólumok tisztelete, a magyar család- és keresztnév, a magyar–román kettős állampolgárság kérelmezése egymáshoz viszonyítva milyen súllyal bírnak az identitásfaktorok rendszerében.

3.3. A kérdőíves vizsgálatok eredményei

A továbbiakban a kérdőívből azokat a kérdéseket emelem ki és vizsgálom meg, amelyek összefüggéseket mutathatnak a névválasztó nemzetisége és a keresztnév lehetséges identitásjelölő funkciójának felhasználása között.

---

[1] A kérdőívet 2015 folyamán töltötték ki az adatközlők, melynek eredményeit a 2019-ben megvédett, kéziratban meglévő doktori disszertációmban dolgoztam fel, melynek címe *Keresztnévtörténeti és szocioonomasztikai vizsgálatok Nagykároly környéki sváb eredetű településeken.* Jelen tanulmány a disszertáció egyik fejezetének javított és átdolgozott változata.

3.3.1. A választott név eredete és a névválasztó nemzetisége közötti összefüggések

Az 1. táblázat a név jellegével, eredetével kapcsolatos kérdés eredményeit mutatja be. Az adatközlőknek meg kellett jelölniük, hogy névválasztáskor milyen eredetű nevet adtak gyerekeinek. Esetenként persze a név valós és a névválasztó által vélt eredete nem egyezik meg, pl. szép magyar névnek tekintik sokan a *Mária, Erzsébet; István, József* neveket. A vizsgálat eredményeinek hitelességét azonban ez nem kérdőjelezi meg, hiszen ezek a magyar nyelvhez és kultúrához kötődő nevek a közösségben.

	magyar		**sváb**		**roma**	
	válasz	%	válasz	%	válasz	%
A név régi magyar	6	4,1	2	4,3	0	0,0
A név magyar	57	39,0	3	6,6	7	100,0
A név német/sváb eredetű	6	4,1	5	10,9	0	0,0
A név román eredetű	0	0,0	0	0,0	0	0,0
A név más idegen nyelvből származó	1	0,7	2	4,3	0	0,0
Nem volt szempont	75	51,4	34	73,9	0	0,0
Egyéb	1	0,7	0	0,0	0	0,0

1. táblázat: Az adatközlők nemzetisége és a kérdőívben választott néveredet szerinti kapcsolat

A választott név eredete eltérő fontossággal bír a különböző nemzetiségű szülők körében, jellemzően nem ez az egyik legfontosabb szempont a névválasztás során (az egyes csoportok létszámai eltérőek, a roma adatközlők vannak a legkevesebben, így náluk az eredmények esetlegesnek is tekinthetők).

A magyar nemzetiségű adatközlők 43,1%-a szerint a választott keresztnév régi magyar vagy magyar eredetű név legyen, s a válaszadók csupán 4,1%-a ad német eredetű nevet gyerekének. A sváb nemzetiségű adatközlők 10,9%-a német eredetű, és ugyanennyi válaszadó magyar eredetű nevet választ. A roma nemzetiségű válaszadók 100%-a szerint magyar eredetű legyen a keresztnév. Tehát a magyar és roma nemzetiségű szülők inkább magyar, a sváb nemzetiségűek pedig inkább német eredetű vagy német nyelvi közvetítésű nevet adnak gyermekeiknek, ha a névválasztás során figyelembe veszik a név eredetét.

Az erdélyi magyarok körében fontos névválasztási szempont lehet, hogy a név ne legyen lefordítható románra, hiszen a romániai anyakönyvezési folyamatban bevett gyakorlattá vált, hogy a magyar nemzetiségű gyermek nevét, ha az rendelkezik román metanyelvi párral, román nyelven jegyzik le, ezáltal az adott személy neve minden hivatalos dokumentumában román nyelven jelenik meg

(vö. Rancz 2009: 20). Ha abból indulunk ki, hogy a család- és keresztnév etnikai jegyeket is hordozhat, akkor az anyanyelvtől eltérő nyelvű névhasználatra irányuló törekvés a személy identitásának megváltoztatását célzó tevékenységként is értelmezhető (Vančo 2013: 105). Minden nemzetiségi csoportban az adatközlők túlnyomó többsége (közel 80%-a) szerint nem volt szempont a név románra fordíthatósága. A magyar adatközlők 17,9%-a, a svábok 21,7%-a és a romák 14,3%-a szerint fontos vagy jó, ha a választott keresztnév nem fordítható le románra. Bár a nemzetiségi csoportok számarányai között kisebb eltéréseket láthatunk, számottevő különbség nincs ebből a szempontból. Kiemelendő, hogy a magyar nemzetiségűek 6,8%-a szerint jó, ha a keresztnév lefordítható románra, hiszen adatközlők elmondásai szerint így a későbbiekben könnyebb „boldogulni" a többségi román társadalomban.

A kérdőívben arra is kitértem, hogy a család- és keresztnév eredetbeli illeszkedését mennyire veszik figyelembe névválasztáskor. A Nagykároly környéki családnévanyag jelentős hányada német eredetű. A magyar nemzetiségű válaszadók 27,9%-a szerint nagyon fontos, illetve fontos a család- és keresztnév eredetbeli illeszkedése. A sváb adatközlők csupán 6,5%-a tartotta fontosnak ezt a névválasztási szempontot, a roma adatközlőknek pedig 42,9%-a.

Tehát a fent bemutatott három névválasztási szempont közül az adatközlők leginkább a név – vélt vagy valós – eredetét veszik figyelembe az elnevezéskor, élve a név identitáskifejező funkciójával (vö. Aldrin 2009: 88–89). Ugyancsak ennél a szempontnál figyelhető meg szorosabb összefüggés a névválasztó nemzeti, etnikai identitása és a választott név eredete között.

3.3.2. A név helye az identitásjelölő kritériumok rendszerében a vizsgált közösségekben

A továbbiakban a különböző nemzeti identitásjelző kritériumok szerepét és egymáshoz viszonyított fontosságát mutatom be, kiemelve a név súlyát az eredet- és kultúrnemzeti identitáskritériumok rendszerében.

Az A) kérdőív 7., 8. és 9. kérdése alapján végzem el a vizsgálatot. A válaszolók a különböző nemzeti identitáskritériumokat az alapvetően fontostól az egyáltalán nem fontosig terjedő ötfokú Likert-skálán értékelhették, a következő kérdésfeltevéssel: „Ön szerint a következő tényezők mennyire fontosak a magyarsághoz tartozás szempontjából?" A közösség eredetére, nyelvi és kisebbségi helyzetére való tekintettel nemcsak magyar viszonylatban fogalmaztam meg a kérdést, hanem a svábsághoz/németséghez, illetve a románsághoz tartozást mint alternatívát is feltüntettem a kérdőívben. Az adatközlők dönthették el, hogy mely, illetve hány táblázatot töltenek ki.

A 2. összesítő táblázat a magyar identitásfaktorokkal kapcsolatos adatokat tartalmazza, az utolsó oszlopban az adatok átlagai láthatók félkövérrel szedve.

	Nem fontos	Kissé fontos	Közepesen fontos	Fontos	Nagyon fontos	**Átlag**
Legyen magyar az anyanyelve	0,0	0,9	0,9	39,8	*58,4*	**4,5**
Beszéljen magyarul	0,0	0,0	0,0	34,0	*66,0*	**4,6**
Legyen magyar állampolgár	*45,1*	8,8	20,6	14,7	10,8	**2,3**
Nevelkedjen magyar családban	6,8	1,0	8,8	*46,1*	37,3	**4,0**
Járjon magyar iskolába	3,9	0,0	10,8	35,3	*50,0*	**4,2**
Tanulja a magyar nyelvet	0,0	1,0	3,9	38,2	*56,9*	**4,5**
Érezze magáénak a magyar kultúrát, irodalmat, művészetet	1,9	10,8	22,5	*33,4*	31,4	**3,8**
Tartsa meg a magyar nemzeti ünnepeket	5,9	20,6	30,4	*33,3*	9,8	**3,2**
Ismerje a magyar nép történetét	1,9	17,7	28,4	*38,2*	13,8	**3,4**
Legyenek magyar barátai	3,9	2,9	12,8	*51,9*	28,5	**3,9**
Legalább az egyik szülő magyar legyen	4,9	1,9	12,8	32,4	*48,0*	**4,1**
Mindkét szülő magyar legyen	9,9	8,9	21,8	25,7	*33,7*	**3,6**
Tartozzon magyar szertartási nyelvű egyházhoz	0,0	0,0	3,9	48,0	*48,1*	**4,4**
Tartsa magát magyarnak	1,9	1,0	5,9	30,4	*60,8*	**4,4**
Legyen büszke magyarságára	1,0	1,9	10,8	31,4	*54,9*	**4,3**
Tiszteltje a magyar nemzeti szimbólumokat	1,0	3,9	24,5	*46,1*	24,5	**3,8**
Magyar legyen a családneve	*32,3*	17,6	26,5	12,7	10,9	**2,5**
Magyar legyen a keresztneve	*27,5*	8,8	24,5	16,7	22,5	**2,9**
Legyen magyar–román kettős állampolgár	*46,1*	9,8	20,6	16,7	6,8	**2,2**

2. táblázat: A név súlya a magyar nemzeti identitáskritériumok rendszerében (%)

Az adatközlők a magyar nemzeti identitás legfontosabb elemének az adatok átlagai szerint a magyar anyanyelvet és nyelvhasználatot, valamint az önbesorolást tekintik (vö. Rancz 2009: 21). Az érzelmi tényezők (tartsa magát magyarnak, legyen büszke magyarságára) átlaga is közel áll a fentiekhez: 4,4 és 4,3-as átlaggal szerepelnek. Az identitás megtartásában, formálásban szerepet játszó intézmények is fontos tényezőnek bizonyulnak, például a magyar szertartási nyelvű egyházhoz való tartozás (4,4), magyar iskolába járás (4,2).

A kultúrnemzeti identitáskritériumok (pl. iskolázás, kultúra, szimbólumok, magyar szertartási nyelvű egyházhoz való tartozás) kiemelt szerephez jutnak, ugyanakkor az eredetkritériumok (pl. származás, magyar családban nevelkedés) is fontosak az adatközlők nagy többsége szerint. Az állampolgárság kritériumait (pl. magyar állampolgárság, magyar–román kettős állampolgár) kevés adatközlő tartotta fontos identitásmeghatározó tényezőnek. A személynevek közül az adatközlők a keresztneveket fontosabb identitáskritériumnak tartják, mint a családneveket; a megkérdezettek közel 40%-a a keresztnevet fontos, illetve nagyon fontos faktornak tartja, a családnevek esetében ez az arány 23%.
A 3. táblázat a sváb/német identitásfaktorokkal kapcsolatos adatokat mutatja be:

	Nem fontos	Kissé fontos	Közepesen fontos	Fontos	Nagyon fontos	**Átlag**
Legyen sváb/német az anyanyelve	*41,0*	20,5	20,5	15,4	2,6	**2,1**
Beszéljen svábul/németül	7,7	25,7	*33,3*	25,6	7,7	**3,0**
Legyen német állampolgár	*79,5*	12,8	5,1	0,0	2,6	**1,3**
Nevelkedjen sváb/német nemzetiségű családban	17,9	15,4	7,7	*30,8*	28,2	**3,3**
Járjon német iskolába	*30,8*	15,4	15,4	30,7	7,7	**2,6**
Tanulja a német nyelvet	5,1	0,0	20,6	*41,0*	33,3	**3,9**
Érezze magáénak a sváb/német kultúrát, irodalmat, művészetet	2,6	15,4	*41,0*	25,6	15,4	**3,3**
Tartsa meg a hagyományos sváb ünnepeket	2,6	5,1	17,9	36,0	*38,4*	**4,0**
Ismerje a sváb nép történetét	5,1	17,9	23,1	*43,6*	10,3	**3,3**
Legyenek német barátai	23,1	23,1	*35,9*	12,8	5,1	**2,5**
Legalább az egyik szülő sváb/német nemzetiségű legyen	12,7	10,3	10,3	28,2	*38,5*	**3,6**

	Nem fontos	Kissé fontos	Közepesen fontos	Fontos	Nagyon fontos	**Átlag**
Mindkét szülő sváb/német nemzetiségű legyen	20,5	23,1	*25,6*	7,7	23,1	**2,8**
Tartsa magát svábnak/németnek	5,1	2,6	12,8	25,6	*53,9*	**4,2**
Legyen büszke svábságára/ németségére	0,0	0,0	10,3	30,8	*58,9*	**4,4**
Legyen német a családneve	23,1	20,5	*33,3*	18,0	5,1	**2,6**
Legyen német a keresztneve	*38,5*	20,5	23,0	18,0	0,0	**2,2**

3. táblázat: A név súlya a sváb/német nemzeti identitáskritériumok rendszerében (%)

Az identitáskritériumok közül itt is az egyik legfontosabb az önbesorolás, illetve a csoporthoz való tartozás büszke felvállalása. A magyar nemzeti identitással szemben a sváb/német identitásban a sváb/német anyanyelv és nyelvhasználat nem meghatározó komponens. Az adatközlők szerint az eredetkritériumoknak van kiemeltebb szerepük az identitás megkonstruálásában és megőrzésében, illetve a kultúrnemzeti kritériumok közül meghatározó komponens a hagyományos sváb ünnepek megtartása. A személynevek közül a családnevek bizonyulnak fontosabb identitásfaktornak, az adatközlők 23%-a szerint fontos, illetve nagyon fontos identitáskritérium, a keresztnevek kisebb súlyt kapnak, az adatközlők 18%-a tartja fontos kritériumnak. A családneveknél megjelenő magasabb számarány összefüggésben áll az eredetkritériumok fontosságával, hiszen a családnév az, ami a felmenőktől öröklődve utal/utalhat az egyén származására.

A 4. táblázat – az összehasonlítást megkönnyítendő – magyar és sváb/német vonatkozásban mutatja be az identitáskritériumokra vonatkozó átlagokat.

	Átlag	**Átlag**	
Legyen magyar az anyanyelve	**4,5**	**2,1**	Legyen sváb/német az anyanyelve
Beszéljen magyarul	**4,6**	**3,0**	Beszéljen svábul/németül
Legyen magyar állampolgár	**2,3**	**1,3**	Legyen német állampolgár
Nevelkedjen magyar családban	**4,0**	**3,3**	Nevelkedjen sváb/német nemzetiségű családban
Járjon magyar iskolába	**4,2**	**2,6**	Járjon német iskolába
Tanulja a magyar nyelvet	**4,5**	**3,9**	Tanulja a német nyelvet

Érezze magáénak a magyar kultúrát, irodalmat, művészetet	**3,8**	**3,3**	Érezze magáénak a sváb/német kultúrát, irodalmat, művészetet
Tartsa meg a magyar nemzeti ünnepeket	**3,2**	**4,0**	Tartsa meg a hagyományos sváb ünnepeket
Ismerje a magyar nép történetét	**3,4**	**3,3**	Ismerje a sváb nép történetét
Legyenek magyar barátai	**3,9**	**2,5**	Legyenek német barátai
Legalább az egyik szülő magyar legyen	**4,1**	**3,6**	Legalább az egyik szülő sváb/ német nemzetiségű legyen
Mindkét szülő magyar legyen	**3,6**	**2,8**	Mindkét szülő sváb/német nemzetiségű legyen
Tartozzon magyar szertartási nyelvű egyházhoz	**4,4**	**-**	-
Tartsa magát magyarnak	**4,4**	**4,2**	Tartsa magát svábnak/ németnek
Legyen büszke magyarságára	**4,3**	**4,4**	Legyen büszke svábságára/ németségére
Tiszteltje a magyar nemzeti szimbólumokat	**3,8**	**-**	-
Magyar legyen a családneve	**2,5**	**2,6**	Legyen német a családneve
Magyar legyen a keresztneve	**2,9**	**2,2**	Legyen német a keresztneve
Legyen magyar–román kettős állampolgár	**2,2**		

4. táblázat: A magyar és német identitáskritériumok átlaga a kérdőívek eredményei alapján

A 4. táblázat bizonyos soraiban a német oszlopban nincsenek adatok. Ezek olyan itemek, melyek a közösségben csak a magyar identitás vonatkozásában értelmezhetők, pl. Legyen magyar–román kettős állampolgár.

Mind a magyar, mind a sváb/német csoportban az egyik legfontosabb identitáskritérium az önbesorolás, illetve a kisebbségi csoporthoz való tartozás felvállalása. A magyar identitástudat kiemelten fontos része a magyar anyanyelv és nyelvhasználat, mely a sváb/német csoportban a kevésbé fontos tényezők közé tartozik. Mindkét csoportban magas átlagszámmal szerepel a magyar, illetve a német nyelv tanulása. A sváb/német identitáskritériumok között fontos szerepe van a hagyományos sváb ünnepek megtartásának, a magyar csoportban ez egy kevésbé fontos tényezőnek bizonyult. Összefoglalva a magyar identitáskritériumok rendszerében a kultúrnemzeti identitásfaktorok foglalnak el kiemelt szerepet, a sváb/német identitáselemek között pedig az eredetkritériumoknak

van fontosabb szerepük. Mindezek az eredmények szoros összefüggést mutatnak a vizsgált közösség eredetével, az őket érő nyelvi és kulturális hatásokkal. A közösség életében a mindennapokban használt nyelvek közül (magyar, román) a magyar a kultúra nyelve. A településeken magyar nyelvű az oktatás, magyar irodalmat, történelmet tanulnak a fiatalok, ezáltal ismerik a magyar nemzeti ünnepeket, melyek megünneplésére szervezett iskolai vagy közösségi keretek között kerül sor. A közösség tagjai magyar televíziót néznek, magyar rádióműsort hallgatnak, ismerik az aktuális anyaországi politikai, kulturális eseményeket, élő, aktív kapcsolatot tartanak az anyaországi magyarokkal. Így érthető, hogy a magyar identitáskritériumok között a kultúrnemzeti faktorok a hangsúlyosabbak.

A sváb/német identitáselemeknél pedig a közös eredet, annak ismerete és büszke vállalása kap fontos szerepet. A közösség tagjai megélik „svábságukat", megtartják a hagyományos sváb ünnepeket, hagyományos sváb ételeket fogyasztanak, a térségben található sváb eredetű települések közös ünnepségeket tartanak, pl. strudlifesztivál, fúvóstalálkozó, így erősítve a közös sváb identitást. Csanáloson például egy helyi kezdeményezés révén összegyűjtötték a közösségben használt házneveket, melyeket kiírtak az adott ház homlokzatára megőrizve ezáltal a feledéstől. A helyi iskolákban ugyan tanulnak németül a diákok, de a németet mint idegen nyelvet tanítják, a német irodalmat, történelmet, kulturális ismereteket nem oktatják. A vizsgált közösségre a sváb/német identitás vonatkozásában inkább a hagyományőrzés, a közös múltra való emlékezés attitűdje jellemző, ezért is kaphatnak ilyen fontos szerepet az eredetkritériumok a sváb/német identitáselemek között.

3.3.3. A névsorrend kérdése

A történeti és a szinkrón névkontaktológiai vizsgálatok egyaránt bemutatják, hogy a kisebbségi közösségek gyakran a formális vagy akár informális színtéren is a többségi nyelv szabályai szerinti névsorrendet használják (történeti vonatkozásban l. pl. Szilágyi-Kósa 2013: 162; N. Fodor 2015: 166; Slíz 2017: 150, szinkrón kutatásokra l. pl. Fercsik 2004: 59; Vörös 2005: 210, 2007b: 193; Lanstyák 2013: 59). A szlovákiai magyarokra a kettős névhasználat jellemző: a hivatalos, formális színtéren a szlovákos névformák dominálnak, a névsorrend keresztnév + családnév. A nem hivatalos, informális diskurzusokban magyar nyelvhasználatnál a magyaros névformák kerülnek előtérbe, ekkor a családnév + keresztnév a sorrend (Bauko 2012: 45).

Az identitásfaktorok rendszerében érdemes megvizsgálni, hogy a magyar kisebbségi identitású személyek milyen mértékben alkalmazkodnak névhasználatukban a többséghez. A román nyelvben a névsorrend a keresztnév + családnév, tehát a magyaros vagy románós névsorrend használata a kisebbségi magyar identitás sajátosságára mutathat rá. A kérdőívben „Ön milyen sorrendben használja a nevét, ha egy román anyanyelvű személynek mutatkozik be?" zárt kérdés tettem fel. Az adatközlők túlnyomó többsége, 94,3%-a családnév + keresztnév sorrendet használ, ha román anyanyelvűvel közli nevét. Ugyancsak a magyaros névsorrend használatának dominanciáját mutatta ki Rancz Teréz is

Felső-Háromszéken; adatai szerint a megkérdezettek 77,5%-a magyaros névsorrendet használ román anyanyelvű személlyel folytatott diskurzusban (Rancz 2009: 23).

3.3.4. A hivatalos névviselés és a mindennapi névhasználat eltérései

A romániai magyarok névhasználatára és névválasztására – akárcsak a többi őshonos kisebbségi közösségben – hatással van a magyar–román kétnyelvű környezet, hiszen a kisebbségi helyzetben élők névanyagát kontaktushatások érik. Ezek a kontaktushatások „az anyaországitól eltérő névélettani jelenségeket" hoznak felszínre (Vörös 2004: 367).

Kérdés, hogy a kétnyelvű környezet, illetve az államnyelv (a mi esetünkben a román) mennyire és milyen formában hat a dominánsan magyar anyanyelvű közösség hivatalos névviselésére és névhasználatára, milyen különbségek vannak a hivatalos névviselés és a mindennapi névhasználat között. Hivatalos névviselésen, illetve hivatalos névformán a hivatalosan megállapított, állami anyakönyvben szereplő névformát és annak használatát értem. A mindennapi névhasználathoz pedig az informális beszédhelyzetben használt keresztnévforma tartozik, ami az őshonos kisebbségi magyarság esetében jellemzően a keresztnév anyanyelvi, magyar nyelvi formája. Forrásul a B) kérdőív 8. és 9. kérdéseire kapott válaszokat használom fel. A kérdések: Hogyan van gyermeke keresztneve bejegyezve a hivatalos papírjaiban? (pl. buletinben); Milyen keresztnevet használ a mindennapi életben? (pl. a buletinben *Müller Francisc* van írva, de mindenki *Ferenc*-nek szólítja).

Az államnyelv, illetve a közösségben élő személyek kétnyelvűségének hatása a névanyagban fellelhető kontaktusjelenségek mentén érhető tetten. Fontos kiemelni, hogy ezek a kontaktusjelenségek jellemzően hivatalos, formális színtéren élő jelenségek. A hivatalosan anyakönyvezett névformák a kommunikációs aktusban eltérő változatban is használatosak lehetnek, a névviselés és a névhasználat között eltérések mutatkozhatnak (Bauko 2015: 100). Kérdés, hogy a romániai magyaroknál milyen mértékben figyelhető meg a kettős személynévhasználat. A terminus a család- és keresztnévnek kétféle alakváltozatban való használatát jelöli (Bauko 2015: 100), tehát a hivatalos, formális színtéren, gyakran írásban az államnyelvi névformák használata jellemző, a nem hivatalos, informális színtéren pedig a magyaros névformák dominálnak. A jelenség a bevándorló és az őshonos magyar kisebbségeknél egyaránt megfigyelhető (vö. pl. Kontra 1999: 109, Vörös 2007a, Szabómihály 2002, Szabó T. 2010, Bauko 2013, 2015). A vizsgálati szempont jellegéből adódóan kiemelten fontos a nevek írásmódja, ezért az adatközlők által feltüntetett formában közlöm a névpéldákat.

A kétnyelvűség megléte automatikusan felveti a nevek lefordíthatóságának igen összetett és problematikus kérdéskörét, melynek bemutatása szétfeszítené e tanulmány kereteit (e kérdésről l. J. Soltész 1967, 1979: 118–123; Hajdú 2003: 143–145; Vermes 2005a, 2005b; Farkas 2007, 2009; Horváth 2008; Rihmer 2008 stb.). Esetünkben két, részben eltérő megközelítést érdemes kiemelni. J. Soltész Katalin szerint a tulajdonnév lefordítása során más nyelv eszközeivel

nevezzük meg ugyanazt az egyedi denotátumot (1967: 281). A tulajdonneveket jelentésstruktúrájuk alapján három fő típusra lehet felosztani, ez határozza meg, hogy miképpen lehet őket lefordítani. Számunkra a keresztnevek szempontjából az első csoportnak van kiemelt fontossága: a jelneveknek. Ezeknek nincs közszói jelentésük, ezért fordításukról nem beszélhetünk ugyanolyan értelemben, mint a közszavaknál. Sok névnek megvan a megfelelője más nyelvekben, amellyel helyettesíthető, ha arra szükség van. Fordítás helyett tehát ezekben az esetekben helyettesítéssel élhetünk (J. Soltész 1967: 281). Hajdú Mihály hangsúlyozza, hogy különösen a keresztneveket nem fordítjuk le és nem is helyettesítjük, még akkor sem, ha van jelentésük, pl. *Konstantin ~ Szilárd* (Hajdú 2003: 144–145). Ezt az elvi megközelítést a Kárpát-medencei határon túli magyarok a mindennapi kommunikációjuk során gyakran felülírják, amikor beszédhelyzettől függően használják nevük „hivatalos" államnyelvűsített vagy anyanyelvi formáját (vö. pl. Vörös 2005: 206, Bauko 2012: 43).

A kérdőívek eredményei alapján a válaszolók 85,3%-a szerint gyereküknek ugyanaz a névforma van bejegyezve a hivatalos irataiba, amit a mindennapokban használ. Tehát ezekben az esetekben a hatóságok nem „államnyelvűsítették" az adott keresztnevet, hanem azt magyaros, esetenként más idegen – de nem román – formában anyakönyvezték (pl. *Ábel, Áron, Gellért, Krisztofer, Márk, Máté; Enikő, Éva, Keathy, Kincső, Kitty, Krisztina).* Az adatközlők 1,9%-a a mindennapi névhasználatra vonatkozóan gyereke becenevét adta meg. (Utólag újra elolvasva a kérdést valóban nem volt egyértelmű a megfogalmazás, a zárójelben feltüntetett példa azonban valamennyire segítette az értelmezést, az adatközlők többségének nem okozott gondot az értelmezés.) Példák az anyagból (zárójelben a hivatalos forma): *Istvánka (István); Móni (Mónika).* Ezek a nevek is magyaros formában lettek anyakönyvezve, így ők is a fent említett csoportba tartoznak. Ezzel 87,2%-ra emelkedik azon válaszok aránya, mely szerint a hivatalos névviselés és névhasználat megegyezik és magyardomináns.

A másik csoportba a névviselés és névhasználat vonatkozásában valamilyen eltérést mutató nevek, illetve válaszok tartoznak (12,8%). Ezen keresztnevek nyelvi alkatát megváltoztatták az anyakönyvezés során; kétféle módot különíthetünk el. 1. A nevet annak másik nyelvbeli – tehát román – metanyelvi párjával adják vissza. A metanyelvi névpár terminust Vörös Ferenc vezette be, definíciója szerint ezek a nevek magyar és szlovák – esetünkben magyar és román – viszonylatban kisebb-nagyobb alaki eltérést mutatnak, etimológiailag általában közös forrásnyelvi alakra mennek vissza. Nyelvenkénti alaki eltéréseik különféle hangváltozásokkal magyarázható (Vörös 2007b: 195). Példák a névanyagból: *Ernő – Ernest, Ferenc – Francisc, Imre – Emeric, János – Ioan, István – Ştefan,* illetve *Anasztázia – Anastasia, Mária – Maria, Kornélia – Cornelia.* 2. A másik csoportba a helyesírás szintjén megragadható változásokon átesett nevek sorolhatók, amelyeket az anyakönyvezés során „államnyelvűsítettek". Ekkor megváltozik a név írásképe, az eredeti hangalak lényegében megmarad, de az ékezetek elmaradnak, pl. *Janos, Krisztian, Mark, Otto, Tihamer; Tunde.* A román metanyelvi párral „helyettesített" nevek vannak többségben.

A kérdőívek eredményei alapján az esetek többségében a hivatalos névviselés és a névhasználat megegyezik; a bizonyos eltéréseket mutató nevek aránya csupán 13%-hoz közelít, ekkor a metanyelvi párral való felcserélés a jellemző. Bár az adatok alacsony száma miatt messzemenő következtetéseket nem vonhatunk le, a magyaros formában, a magyar nyelv helyesírási szabályai szerint bejegyzett nevek magas száma összefüggésben állhat a politikai légkör változásával, a névviselést szabályozó törvények mellett megjelenő, megengedő jellegű kiegészítések hatásával. A Nagykároly környéki közösségben bár jelen van a kettős személynévhasználat, de az adatok alapján csupán a névviselők kisebb számánál figyelhető meg.

4. Záró gondolatok

A kérdőívek eredményei alapján is kirajzolódik, hogy a névadó közösséget az anyaországihoz hasonló globális hatások érik (vö. Raátz 2005). A vizsgált közösségben a földrajzi elhelyezkedés még inkább felerősíti a kisebbségek vonatkozásában erős anyaországi minta hatását, ezáltal is erősítve magyarságtudatukat. A név mint identitásjelölő elem „felhasználása" különböző módokon valósul meg a Nagykároly környéki névadó közösségben. A kérdőívek eredményei szerint a keresztnév eredetét gyakrabban veszik figyelembe a névválasztás során, mint a név románra fordíthatóságát, valamint a család- és keresztnév eredetbeli illeszkedését. Egy adott eredetű keresztnév választásával az elnevezők nemcsak kifejezhetik saját és gyerekeik identitását, hanem újraalkothatják, megerősíthetik azt.

A magyar nemzeti identitásfaktorok legfontosabb komponense az önbesorolás és a magyar anyanyelv, utána a kultúrnemzeti identitáskritériumok következnek. A sváb nemzeti identitás legfontosabb összetevője ugyancsak az önbesorolás, illetve a csoporthoz való tartozás büszke vállalása, mindemellett az eredetkritériumoknak van fontosabb szerepük. Az identitáskritériumok rendszerében a család- és keresztnév visszafogottabb hangsúlyt kap. A személynevek közül a magyar nemzeti identitásfaktorok rendszerében a keresztnévnek van nagyobb súlya, a sváb/német nemzeti identitásfaktorok körében pedig a családnévnek.

A mindennapi névhasználat magyardomináns, az adatközlők többsége román nyelvi diskurzusban is magyaros névsorrendben használja család- és keresztnevét. A kérdőívek eredményei alapján a hivatalos névviselés és a névhasználat általában megegyezik, eltérő esetekben a metanyelvi párral való felcserélés a jellemző.

A Nagykároly környéki sváb eredetű települések lakói esetében semmiképp sem beszélhetünk identitásváltásról, inkább az identitás megőrzéséről, illetve kiegészüléséről a kettős identitás megjelenése révén.

Irodalom

Aldrin, Emilia 2009. The choice of first names as a social resource and act of identity among multilingual families in contemporary Sweden. In: Ahrnes, Wolfgang – Embleton, Sheila – Lapierre, André (eds.): *Names in multi-lingual, multi-cultural and multi-ethnic contact.* Toronto: York University. 86–92.

Aldrin, Emilia 2011. *Namnval som social handling. Val av förnamn och samtal om förnamn bland förlädrar.* Uppsala: Edita Västra Aros.

Aldrin, Emilia 2014. Choosing a Name = Choosing identity? Toward a Theorethical Framework. In: Ioan Tort i Donada – Montserrat Montagut i Montagut (eds.): *Names in Daily Life. Proceedings of the XXIV ICOS International Congress of Onomastic Sciences.* Barcelona: Generalitat de Catalunya. 392–401.

Aldrin, Emilia 2016. Names and identity. In: Hough, Carole (ed.): *The Oxford Handbook of Names and Naming.* Oxford Handbooks Online. 382–395. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.24

Babbie, Earl 2008. *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Hatodik, átdolgozott kiadás. Budapest: Balassi Kiadó.

Balázs Géza 2011. Az identitás nyelvi jelei. In: Szirmai Éva – Újvári Éva (szerk.): *Az identitás szemiotikája.* Szeged: SZTE JGYPK. 12–23.

Balla Andrea 2009. Név és identitás. Keresztnevek vizsgálata a kárpátaljai Nagydobrony községben. In: Karmacsi Zoltán – Márku Anita (szerk.): *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században.* Ungvár: PoliPrint. 9–13.

Bauko János 2012. Társadalom és névhasználat. In: Simon Szabolcs – Török Tamás (szerk.): *A tudomány vonzásában. Köszöntő kötet a 70 éves Vörös Ottó tiszteletére.* Komárom: Selye János Egyetem Tanárképző Kar. 41–56.

Bauko János 2013. A keresztnevek használata magyar–szlovák kétnyelvű környezetben. In: Bauko János – Benyovszky Krisztián (szerk.): *Tulajdonnevek a fordítás és a kétnyelvűség kontextusában.* Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem. 5–27.

Bauko János 2015. *Bevezetés a szocioonomasztikába. Oktatási segédlet.* Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara.

Bindorffer Györgyi 2001. *Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban.* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet.

Bindorffer Györgyi 2003. „Svábok is vagyunk, magyarok is vagyunk". In: Ruda Gábor (szerk.): *Kisebbségi oktatás és gyermekirodalom.* Pilisvörösvár: Muravidéki Baráti Kör Kulturális Egyesület. 50–62.

Brubaker, R. 1996. *Nationalism reframed.* Cambridge: University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511558764

Duchaj, Karen – Ntihirageza, Jeanine 2017. Survival by Loss of Identity: The Power of Names among Burundian Refugees in Tanzania. In: Felecan, Oliviu (ed.): *Onomastics Between Sacred and Profane. Proceedings of the Fourth International Conference on Onomastics.* Wilmington: Vernon Press. 337–345.

Fălăuş, Anamaria – Todea, Luminiţa 2017. Names and identity: aboriginal canadian traditions of name-giving. In: Felecan, Oliviu (ed.): *Onomastics Between Sacred and Profane. Proceedings of the Fourth International Conference on Onomastics.* Wilmington: Vernon Press. 147–156. https://doi.org/10.30816/ICONN4/2017/11

Farkas Tamás 2007. A tulajdonnevek fordíthatóságáról és napjaink fordítási hibáiról, közszavak és tulajdonnevek példáján. *Névtani Értesítő* 29: 167–188.

Farkas Tamás 2009. A tulajdonnevek fordításának alapkérdéseiről. *Diadal* vagy *Viktória, Eugén* vagy *Jenő? Fordítástudomány* 11/2: 22–35.

Farkas Tamás 2015. Családnév és etnikum: utak és lehetőségek a magyar és nemzetközi alkalmazott névtani kutatásokban. In: Vörös Ferenc (szerk.): *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig VI. Határtalan névföldrajz. A 2015. május 28–31-i alsóőri névföldrajzi tanácskozás előadásai.* Unterwart/Alsóőr–Budapest: UMIZ – Imre Samu Nyelvi Intézet. 187–211.

Fercsik Erzsébet 2004. Személynevek megváltozott nyelvi és kulturális környezetben – a külföldön élő magyar fotográfusok névhasználatáról. *Névtani Értesítő* 26: 57–66.

N. Fodor János 2015. Language contact effects in historical hungarian and romanian personal names. In: Felecan, Oliviu (ed.): *Name and naming. Proceedings of the Third International Conference on Onomastics „Name and Naming". Conventional/ Unconvetional in Onomastics. Baia Mare, September 1–3, 2015.* Cluj-Napoca: Editura Mega – Editura Argonaut. 163–173.

Fóris Ágota 2008. *Kutatásról nyelvészeknek. Bevezetés a tudományos kutatás módszertanába.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Hajdú Mihály 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek.* Budapest: Osiris Kiadó.

Horváth Péter Iván 2008. Személynevek a szakfordításban. *Névtani Értesítő* 30: 35–40.

Illés-Molnár Márta 2010. Névadás és névhasználat a németországi magyar szórványban. *Névtani Értesítő* 32: 59–69.

Kellner, Douglas 1992. Constructing Postmodern Identities. In: Lash, S. – Friedman, J. (eds.): *Modernity and identity.* Oxford: Blackwell. 141–177.

Kontra Miklós 1990. *Fejezetek a South Bend-i magyar nyelvhasználatból.* Linguistica Series A – Studia et dissertationes 5.

Lanstyák István 2013. Kontaktushatás a tulajdonnevekben. In: Vörös Ferenc (szerk.): *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig IV. A nyelvi kölcsönhatások és a személynevek.* Szombathely: Savaria University Press. 43–68.

Raátz Judit 2012. A mai keresztnévadás kulturális reprezentációjának vizsgálata. In: Balázs Géza – Veszelszki Ágnes (szerk.) *Nyelv és kultúra. Kulturális nyelvészet.* Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság. 308–313.

Rancz Teréz 2009. A névadás motivációi Felső-Háromszéken és a név súlya az identitásjelölő faktorok rendszerében. *Névtani Értesítő* 31: 17–26.

Rancz Teréz 2011. *Identitás és nyelvhasználat Felső-Háromszéken.* Doktori disszertáció.

Rihmer Zoltán 2008. Fordítás vagy adaptáció? A modern latin személynévhasználat problémái. In: Bölcskei Andrea – N. Császi Ildikó (szerk.): *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai.* Budapest: A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. 450–460.

Rus Fodor Dóra 2008. Névválasztás és névadás tordai magyar–román vegyes házasságokban. In: Bölcskei Andrea – N. Császi Ildikó (szerk.): *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai.* Budapest: A Károli Gáspár Református Egyetem BTK Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. 461–467.

Slíz Mariann 2017. *Személynévvizsgálatok a középkori Magyarországról.* Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. https://doi.org/10.26546/5061134

Smith, A.D. 1991. *National Identity.* London: Penguin LTD.

J. Soltész Katalin 1967. A tulajdonnevek lefordíthatósága. *Magyar Nyelvőr* 91: 280–292.

J. Soltész Katalin 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Straszer Boglárka 2012. Ungerska förnamn. *Studia anthroponymica scandinavica* 30: 49–70.

Szabó T. Annamária 2010. Kétnyelvűség: kétnevűség? In: Parapatics Andrea (főszerk.): *Félúton 6. A hatodik Félúton konferencia (2010) kiadványa.* Budapest: ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola.

Szabómihály Gizella 2002. A szlovákiai kisebbségek nyelvi jogai és a kisebbségi nyelvhasználat színterei, különös tekintettel a magyar közösségekre. In: Lanstyák István – Szabómihály Gizella (szerk.): *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok.* Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 19–40.

Szilágyi-Kósa Anikó 2013. Magyar–német nyelvi kölcsönhatások a családnevek tükrében. In: Vörös Ferenc (szerk.): *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig IV. A nyelvi kölcsönhatások és a személynevek.* Szombathely: Savaria University Press. 155–167.

Takács Judit 2017. Név és kommunikáció. A tulajdonnevek vizsgálatának egyik lehetséges aspektusáról. In: Zimányi Árpád (szerk.): *A magyar tudomány ünnepe 2016: Tanulmányok a bölcsészettudományok köréből.* Eger: EKE Líceum Kiadó. 105–114.

Takács Judit 2018. Személynév – etnikai sztereotípia – előítélet. Egy vizsgálat háttere és tanulságai. *Névtani Értesítő* 40: 77–89. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2018.4

Vančo Ildikó 2013. Identitás és személynévhasználat. Esettanulmány. In: Bauko János – Benyovszky Krisztián (szerk.): *Tulajdonnevek a fordítás és a kétnyelvűség kontextusában.* Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-Európai Tanulmányok Kara. 102–112.

Veres Valér 2005. *Nemzeti identitás Erdélyben – szociológiai olvasatban.* Budapest, Akadémiai Kiadó.

Vermes Albert Péter 2005a. *Proper names in translation: A relevance-theoretic analysis.* Debrecen: Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója.
Vermes Albert Péter 2005b. Proper names in translation: A relevance-theoretic analysis. A doktori iskolában megvédett névtani témájú doktori disszertációk. *Névtani Értesítő* 27: 311–314.
Voigt Vilmos 2011. *Jeltudomány.* Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
Vonház István 1931/1997. *A szatmármegyei német telepítés.* Kolozsvár: Kiadja Merli Rudolf bubesheimi plébános.
Vörös Ferenc 1997. Keresztnévadás – identitás. In: B. Gergely Piroska – Hajdú Mihály (szerk.): *Az V. magyar nyelvtudományi konferencia előadásai. I–II.* Budapest–Miskolc: Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézet. 133–138.
Vörös Ferenc 2004. Névpolitika a Felvidéken. In: Balázs Géza (szerk.): *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője I.* Budapest: MTA Társadalomkutató Központ. 367–381.
Vörös Ferenc 2005. Hely- és személynévi neologizmusok a Felvidéken Trianon után. *Névtani Értesítő* 27: 197–213.
Vörös Ferenc 2007a. Adalékok a kétnyelvűség névtanához. In: Bárczi Zsófia – Vančo Ildikó (szerk.): *Nyelv – irodalom – társadalom.* Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara. 145–159.
Vörös Ferenc 2007b. Névfordítás és névváltogatás kétnyelvű környezetben. In: Hoffmann István – Juhász Dezső (szerk.): *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói.* Debrecen–Budapest: Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság. 185–199.
Zelliger Erzsébet 2007. Névadás és identitás. *Névtani Értesítő* 29: 227–233.

Summary

First name as a sign of identity in a minority environment

Names can serve identity-marking in various ways among the community in the Nagykároly region. Results of the survey suggest that the origin (linguistic character) of a name is more important than its translatability to Romanian and the corresponding origin of given name and surname.

The importance of various components among Hungarian and Swabian/German identity criteria differs from one component to another. The most important elements of Hungarian identity are self-identification and the Hungarian native language, followed by criteria concerning cultural-national belonging. Self-identification and ethnic pride are core values of Swabian identity, along with criteria regarding origin. Given names and surnames are lesser means of identity-marking.

According to the analysis of the name order, and exploring the differences between official and everyday name use, the dominance of Hungarian form

and order is an observable trend in daily name usage; most informant use the Hungarian name order (given name followed by surname) even in Romanian conversations. Surveys show that most of the time official name use follows everyday name use; the rate of discrepancies is only about 13%. In these cases, the original name is usually replaced by a cognate from the official language.

Swabian communities near Nagykároly are far from undergoing a shift in identity; the emergence of dual ethnic identity is a more appropriate way of describing the phenomenon.

ANGYAL LÁSZLÓ

SZLOVÁKIAI MAGYAR GIMNAZISTÁK ÉS SZAKKÖZÉPISKOLÁSOK NÉVTANI ISMERETEI[1]

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet

1. Bevezetés

„Az elmúlt évtizedekben publikált névtani tárgyú munkákban egyre gyakrabban fogalmazódott meg az igény arra, hogy a névtant érdemes bevonni az oktatási folyamatba" (Láncz 2016: 47). A névtan oktatása a hazai iskolarendszerben sajnálatosan csak indirekt módon kap teret. Az általános és középiskolai tankönyvek a szófajtan tárgyalásakor, a tulajdonnevek körében ejtenek szót a nevekről, a névviselésről, a névdivatról (Raátz 2015: 238).

A névtani ismeretek iskolában való felhasználása előtt érdemes kitekintenünk a névtudomány szerepére és az oktatással való kapcsolatára. Fabó Kinga szerint a névtannak helye van a társadalomtudományok között, ugyanakkor fontos hangsúlyozni nyelvészeti beágyazódását, hiszen a tárgya a tulajdonnév mint nyelvi jel (Fabó 1979). Juhász Dezső szerint a névtan legnagyobb szelete mégiscsak a nyelvtudomány területére esik, annak eszköztárával vizsgálható (Juhász 1997). Juhász a névtanra mint magyarságtudományra tekint. Hoffmann István szerint a névkutatás jellegzetesen nemzeti keretek között folyó tudományos tevékenység, amely az utóbbi évtizedekben az egyik legdinamikusabban fejlődő magyarságtudományi diszciplínának bizonyult (Hoffmann 2003: 17). Szerinte a tulajdonnevekhez vagy még általánosabban a névproblémához sokféle tudománynak van, lehet köze. Ez abból következik, hogy a név nyelvi jelenség, s a nyelv mint az emberi nem egyik jellegzetes specifikuma, sokféle vizsgálódás tárgya lehet (Hajdú 1999). A fentiekből megállapítható, hogy a névtan interdiszciplináris természete miatt az oktatásban széleskörűen felhasználható, ezért érdemes figyelmet fordítani rá (F. Láncz 2016: 47; Angyal 2021). A tulajdonnév nyelvi rendszerbe való sorolása révén alkalmas arra, hogy nyelvészeti, nyelvtani ismeretekhez juttassa a diákokat. A tulajdonnévvel kapcsolatos ismeretek átadásának legfőbb terét pedig az anyanyelvóra nyújtja.

„A legtöbb gyermek elsőként saját nevének betűivel ismerkedik meg, majd az első osztályban egyre több és több megnevezéssel találkozik, később szófaji alkategóriaként azonosítja őket, megtanulja a helyesírásukat. De vajon adódik-e

[1] Készült a VEGA 1/0316/21-es számú, *Egyszerű és szervezett nyelvi menedzselés szlovák–magyar kétnyelvű környezetben* megnevezésű projekt keretében.

https://doi.org/10.46437/ActaUnivEszterhazyLinguistica.2023.99

rá lehetősége, hogy tanulmányai alatt, az általános iskola, majd később a gimnázium anyanyelvi óráin mélyebben foglalkozhasson velük? Hogy a helyesíráson és szófaji besoroláson kívül többet is megismerjen a tulajdonnevekkel foglalkozó rendkívül sokszínű és izgalmas ismereteket rejtő tudomány, a névtan világából? Egyáltalán, milyen a viszonya saját és mások nevéhez? Mennyire ismeri a nevek jelentésvilágát, eredetét?" (Gelegonyáné Katona 2015) A tanulmányomban ezekre a kérdésekre is keresem a választ egy kérdőíves felmérés segítségével.

A névtanban eddig elenyésző számú dolgozat jelent meg a névhasználók család- és keresztnevének ismereteiről, a vizsgálatok főleg a névválasztásra és a nevek által keltett asszociációkra korlátozódnak (vö. Slíz 2015: 99–101). A nyelvhasználók névtani tájékozottságának a kutatása pedig többnyire az általános iskolások (pl. Raátz 1994), illetve a gimnazisták (pl. Gelegonyáné Katona 2015) ismereteire irányul. Schirm Anita tanulmányában egy kérdőíves felmérés adatai alapján azt mutatja be, hogy az egyetemisták és az idősebb laikus adatközlők milyen ismeretekkel és attitűdökkel rendelkeznek a saját nevükkel, településük családneveivel, valamint a foglalkozási eredetű családnevekkel kapcsolatban (Schirm 2016). Ugyanezen szerző egy másik tanulmányában arra kereste a választ, hogy az adatközlők mennyire ismerik saját családnevük és keresztnevük jelentését, illetve eredetét, hogyan viszonyulnak a névmágiához, mit gondolnak a névdivatról, és milyen attitűddel viseltetnek a nevük iránt (Schirm 2014: 115).

2. A diákok névtani ismereteinek vizsgálata

2.1. Az anyaggyűjtés

Az anyaggyűjtés két iskolatípusban: egy négy évfolyamos gimnázium magyar osztályaiban (a rimaszombati Ivan Krasko Gimnáziumban) és egy szakközépiskolában (a rimaszombati Magán Szakközépiskolában) történt. Összesen 90 diák töltötte ki a kérdőívet, ebből 41 gimnazista (27 lány és 14 fiú) és 49 szakközépiskolás (23 fiú és 26 lány). A vizsgálatomnál nem volt célom a reprezentativitás.

A kérdőív összeállítása során az volt a célom, hogy megtudjam, a diákok – nemenként[2] és iskolatípusonként összehasonlítva – milyen névtudományi ismeretekkel rendelkeznek, mennyire tájékozottak a névkultúrában, hogyan gondolkodnak a névstilisztikai jellemzőkről. Az eredmények és a diákok válaszai alapján a tanulók a témát izgalmasnak tartották. Ennek következtében elmondhatjuk, hogy az esetek többségében minden tanuló értékelhető válaszokat adott a kérdésekre.

[2] A nemek szerinti válaszokat csak a családnevek és keresztnevek jelentésének ismeretei kapcsán vizsgáltam meg.

2.2. A családnevek jelentésének, eredetének az ismerete

A családnév a keresztény kultúrában keletkezett névtípus. A családnevek legfontosabb tulajdonsága, hogy apáról gyermekre öröklődnek, vagyis a leszármazást jelölik, a családok összetartozását demonstrálják (Hajdú 2010: 8). A kérdőív első részében a tanulók arra a kérdésre válaszoltak, hogy van-e a családnevüknek jelentése, és ha igen, akkor mi az. A gimnazisták közül a 41 tanulóból 25 válaszolt úgy, hogy a családnevének nincs jelentése (ebből 12 fiú és 13 lány), 16 tanuló szerint viszont van jelentése (ebből 13 lány és 3 fiú). A szakközépiskolás tanulók közül 28 szerint (ebből 11 fiú és 17 lány) nincs jelentése a családnevüknek, 21 szerint viszont van (ebből 12 fiú, 9 lány). Az eredményekből látszik, hogy mind a gimnazisták, mind a szakközépiskolások inkább úgy válaszoltak, hogy a családnevüknek nincs jelentése. Míg a gimnazisták közül inkább a lányok válaszoltak úgy, hogy családnevüknek lehet jelentése, addig a szakközépiskolások között éppen fordítva: a fiúk adtak ilyen válaszokat.

2.3. A keresztnevek jelentésének, eredetének az ismerete

A keresztnév a születéskor kapott egyéni név, amelyet általában a szülők választanak a gyermekük számára (Fercsik–Raátz 2009). A fogalmat a Magyar értelmező kéziszótár a következőképpen határozza meg: „A keresztségben kapott név. A családnévhez járuló anyakönyvezett személynév, utónév." (Éksz. 2003: 652) A gimnazisták között a 26 lány 23-féle néven osztozik, a 15 fiú pedig 11-féle keresztnéven.

Szinte mindannyian tudni szeretnénk, milyen régi a nevünk, honnan származik, vannak-e idegen nyelvi megfelelői, mely korban volt divatos vagy kevésbé divatos; milyen hagyományok, szokások kapcsolódnak hozzá; kik voltak a híres viselői stb. (Fercsik–Raátz 2009). A keresztnévre vonatkozóan először azt vizsgáltam meg, hogy ismerik-e a jelentését. A legnagyobb megterheltsége a *Dávid* névnek van. A lányok névadásánál sokkal nagyobb hangsúlyt fektetnek a név egyediségére, ezért fordulnak elő kettős és hármas keresztnevek: *Laura Sára*, *Csillag Virág Mercédesz*. A szakközépiskolások között a 26 lány 23-féle néven osztozik, a 23 fiú pedig 19 néven. A lányok és a fiúk között is két kettős keresztnév (*Cynthia Alexa*, *Éva Dóra*, *Levente Zoltán*, *Krisztián Maximilián*) található.

Az 1. diagramon látható, hogy a gimnazisták kategóriájában a 41 tanuló közül 8 diák szerint nincs a keresztnevének jelentése. 29 válaszolt úgy, hogy van jelentése, ebből 26 magyarázatot is adott rá. 3 tanuló nem válaszolt a kérdésre. 2 tanuló szerint a keresztnevének van jelentése, de nem ismeri azt. A gimnazisták közül a fiúk válaszoltak inkább úgy, hogy a keresztnevüknek nincs jelentése.

A 2. diagramon látható, hogy a Magán Szakközépiskola diákjai közül 49-ből 28 diák (a 26 lányból 18-an, a 23 fiúból 10-en) szerint keresztnevének nincs jelentése. 21 szerint van jelentése, s ebből 18-an kísérletet is tettek a jelentés megmagyarázására. A gimnazistákkal ellentétben a szakközépiskolásoknál tehát a lányok vallották inkább úgy, hogy a keresztnevüknek nincs jelentése. Azt is elmondhatjuk, hogy sokkal többen gondolták úgy, hogy keresztnevüknek nincs jelentése.

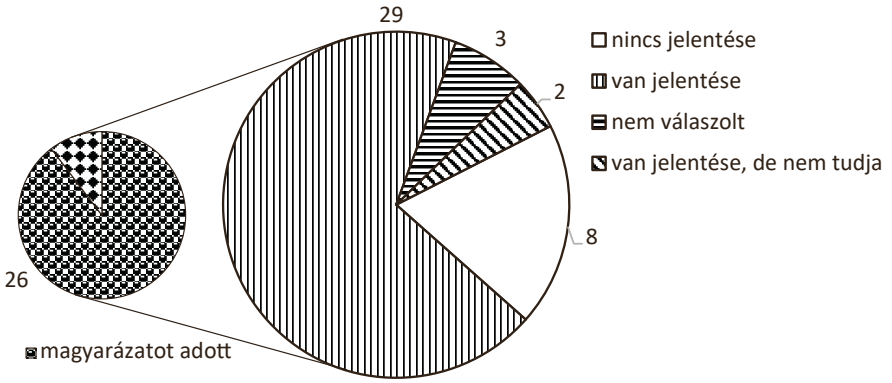

1. diagram: A gimnazisták vélekedése a keresztnevük jelentéséről

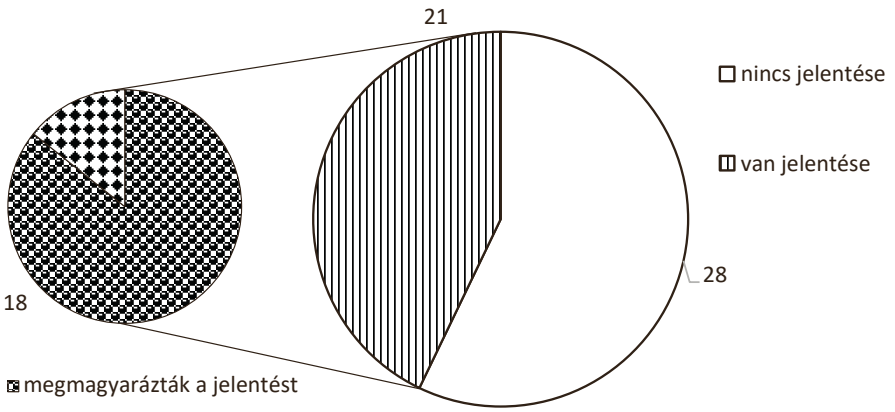

2. diagram: A szakközépiskolások vélekedése a keresztnevük jelentéséről

2.4. A keresztnévadás indítékainak az ismerete

A kutatás azt is vizsgálta, hogy a kérdőívet kitöltő diákok ismerik-e szüleik keresztnévválasztásának a motivációit. A szlovákiai kisebbségekhez tartozó kétnyelvű személyek a keresztnévválasztás során gazdagabb névkincsből, a kisebbségi és többségi névállományból egyaránt válogathatnak. Néhány szlovákiai magyar település anyakönyvi hivatalában használják a Ladó János – Bíró Ágnes *Magyar utónévkönyv* című keresztnévszótárat is (Bauko 2015a: 110). Az interetnikus kapcsolatoknak köszönhetően különböző nyelvekből származó keresztnevekkel gazdagodik a névállomány, amelyből a szlovákiai magyarok válogathatnak.

A keresztnévadás motivációját vizsgáló kérdésre a gimnazisták közül 26 (63%) adott választ, 15 (37%) nem tudta a választ vagy nem válaszolt rá. A 3. diagram alapján a feleletek három nagyobb kategóriába sorolhatók. A diákok a keresztnévválasztás motivációjaként 24%-ban kizárólag a név tetszését jelölték meg, legtöbben a szülőknek vagy valamely családtagnak tetsző nevet viselnek, de más indíték is született a válaszok között: 1. „Édesapám az Áll az alkut nézte, megtetszett neki egy Boglárka nevű nő", 2. „Mert édesanyámnak tetszett ez a név". Két

esetben a családnévhez illőség játszott szerepet a keresztnév kiválasztásában: 1. „A családnevem kezdőbetűjét vették figyelembe a szüleim, így egy alliteráció lett", 2. „Fontos volt, hogy jól csengjen a családnevemmel."

Számos esetben megjelent az öröklődés indítéka: „apámat is így hívják", „a dédapámat, a nagyapámat és az apámat is így hívják". A névadási motivációk feltárása során néhány esetben a név egy konkrét személy kizárólagos döntésének tűnt: „mert a mamám szereti a virágokat, papám, apukám az autókat és számukra egy csillag vagyok", „édesanyám szerette Jennifer Lopezt, ezért lettem Jennifer", „a testvérem választotta nekem ezt a nevet". Előfordult a mintában ismerős, barátnő után kapott név is: „Testvéremnek oviban egy Barbi nevű volt a legjobb barátnője."

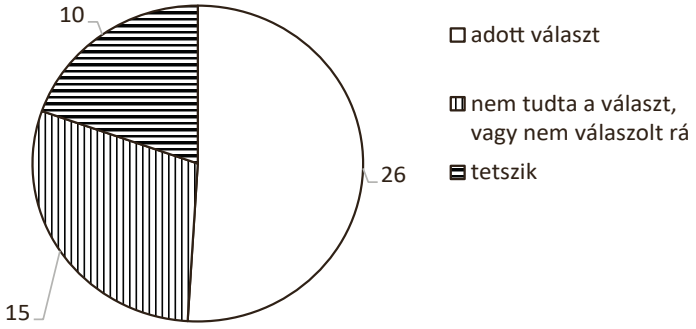

3. diagram: A gimnazisták keresztnévadásának indítékai

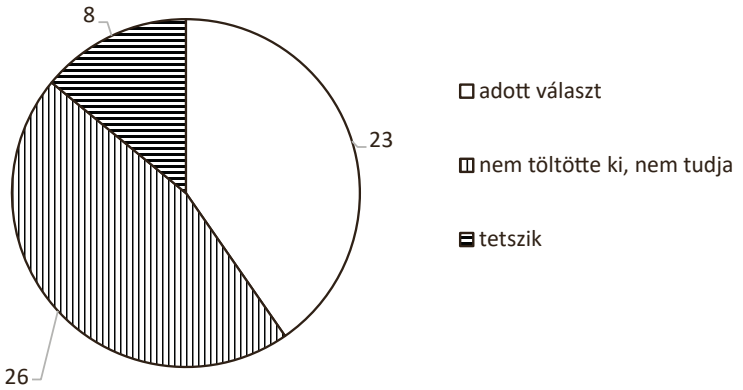

4. diagram: Szakközépiskolások keresztnévadásának indítékai

A 4. diagramon látható, hogy a szakközépiskolás tanulók közül 26 (53%) nem adott választ vagy éppen nem tudta, hogy miért ezt a nevet kell viselnie. A tanulók közül 23 (47%) viszont értékelhető választ adott erre a kérdésre. A diákok a keresztnévválasztás indítékaként 16%-ban kizárólag a név tetszését jelölték meg. Az Egyéb kategóriában ilyen válaszok születtek: „mert a családban nincs más Dániel", „mivel testvérem neve is k betűvel kezdődik, ezért nekem is ezt adták", „valami énekes után kaptam" stb.

A kapott válaszokból az derül ki, hogy a szakközépiskolások hiányosabb ismeretekkel rendelkeznek a keresztnévadásuk motivációját illetően.

2.5. A névnap ünneplése és időpontja

A tanulókat arról is megkérdeztem a kérdőívben, hogy ismerik-e névnapjuk időpontját, szokták-e ünnepelni, és ha igen, mikor. Az 5. diagramon látható, hogy a gimnazista tanulók legnagyobb része, 51%-a tudja, mikor van a névnapja, és meg is ünnepli, 16 diák (39%) tudta ugyan, mikor van a névnapja, de nem ünnepli. Voltak tanulók, akik annak ellenére, hogy nem tudták a névnapjukat, mikor van, mégis ünneplik, illetve hárman egyáltalán nem tartják számon és nem is ünneplik a névnapjukat.

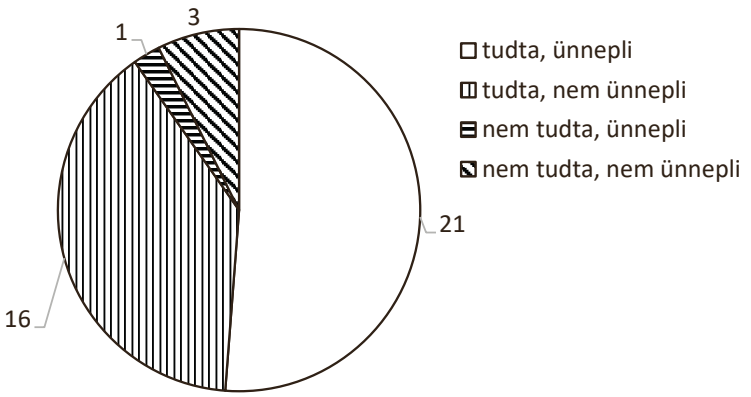

5. diagram: Gimnazisták névnaphoz fűződő ismeretei

A 6. diagram alapján megállapítható, hogy a szakközépiskolás diákok közül mindösszesen 13 diák (26%) tudta, mikor van a névnapja és ünnepli is azt. Nagy részük, 57%-uk ugyan tudta, mikor van, de nem ünnepli. 8 tanuló (16%) nem tudta és nem is ünnepli a névnapját.

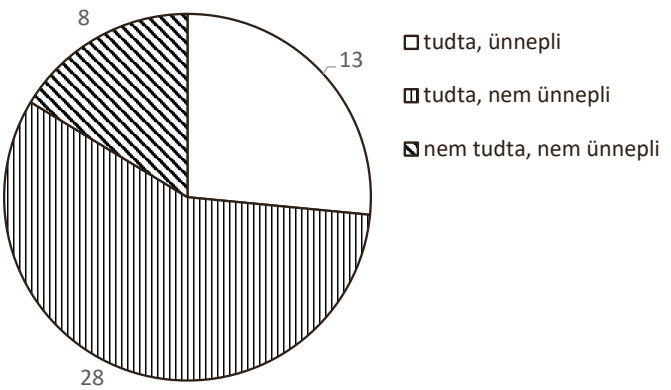

6. diagram: Szakközépiskolások névnaphoz fűződő ismeretei

2.6. A tanulók becenevei

A teljes keresztnév alakjának megváltoztatásával, egyes részeinek módosításával (elhagyásával vagy képzőkkel való hozzátoldással) alkotott névformákat becneveknek nevezzük. A becenevek a családban, rokoni, baráti körben használatosak, személyesebb, bensőségesebb hangulatú, érzelmi töltésű megszólítások. A családtagok, rokonok, barátok által viselt becenevek ragadványnévi funkcióban is szerepelhetnek: pl. a gyermek ragadványnévként viselheti az édesanya, illetve édesapa becenevét (Bauko 2015b: 44). A becenevekkel ma már nemcsak a megszólításokban találkozhatunk, hanem egyre elterjedtebb a becézőnevek anyakönyvi bejegyzése is (Bíró 1993).

Az anyaggyűjtés során a diákok három közösség (család, barátok, tanárok) által használt becenevekre adtak nyelvi példákat.

A bece- és ragadványnevek alaki tekintetben sok esetben hasonlóságot mutatnak, gyakoriak az azonos névalkotási módok. A becenév gyakran tölthet be ragadványnévi funkciót. Sok esetben nehezen dönthető el, hogy bece- vagy ragadványnévről van-e szó, pl. *Pampus*, *Törpi*, *Tökös*, *Albánka*. Számos példa található tehát a kortársak becézései között a nem tulajdonnévből képzett megszólításokra.

A szakközépiskolások a válaszok alapján leggyakrabban a családtagok és a barátok által kapnak becenevet. Két tanulónak egyáltalán nincs beceneve. A tanulók elmondása szerint tanáraik legtöbbször keresztnevük anyakönyvezett alakját vagy a hagyományosabb becenévi alakokat (például *Szabi*, *Peti*, *Tomi*, *Laci*, *Dani*, *Ági* stb.) választják a megnevezésre, de vannak kivételek is, például a kedveskedő hangulatú *Anika*, *Krisztínka*. Sok esetben a tanárok a családnevekhez kicsinyítő képző hozzáadásával használtak szólítónevet, pl. *Hajdúka*. A legtöbb kedveskedő becenevet a tanulók a családtagok által kapták, pl. *Mimi* (Mineta), *Bencike* (Bence), *Kevinke* (Kevin), *Toncsi* (Antónia), *Biuska* (Bianka) stb. A gimnazistáknál ugyancsak megfigyelhető, hogy leggyakrabban a családban és a barátok körében kapnak becenevet. Itt is előfordulnak a kedveskedő névformák: *Toncsi* (*Antónia*), *Pötyi* (*Eszter*), *Pintyő* (*Mónika*), *Cő* (Jennifer) stb. A diákok a legkevesebb becenevet itt is a tanárok körében kapták. 4 tanuló egyáltalán nem visel becenevet. A hármas keresztnevű *Csillag Virág Mercédesz* név esetében csak a *Csillag* keresztnévnek fordultak elő becenévi változatai: *Csilike*, *Csili*.

2.7. Névgyakoriság

A kérdőívben arra a kérdésre is választ kellett adniuk a tanulóknak, hogy milyen gyakori az a család- és keresztnév, amelyet viselnek. A gimnazista tanulók közül 15 szerint gyakori a családneve, 22 szerint viszont ritka. Az utónevet illetően 23 tanuló válaszolt úgy, hogy gyakori a keresztneve, s 12 szerint kifejezetten ritka. 4 diák válaszolt úgy, hogy a családneve és a keresztneve se nem gyakori, se nem ritka, 1 tanuló nem válaszolt a kérdésre. A szakközépiskola tanulói közül 17 válaszolt úgy, hogy gyakori a családneve, 23 szerint viszont ritka. 24 tanuló szerint gyakori a keresztneve, 15 szerint kifejezetten ritka. 9 diák nem válaszolt vagy nem rendelkezik ismeretekkel a névgyakoriságot illetően.

2.8. A tanulók saját nevükhöz fűződő attitűdje

A kutatás egyik kérdése arra is választ keresett, hogy a diákok hogyan vélekednek a saját nevükről. Az egyik erre vonatkozó teendőjük az volt, hogy négy állítás közül bekarikázzák a nevükre jellemző megállapítást. A tanulók több választ is bejelölhettek megoldásként. Arra kerestem a választ, hogy a keresztnevük divatos-e, illik-e hozzájuk a név, különleges-e a nevük, illetve a család- és a keresztnevük jól hangzik-e együtt. A gimnazisták közül 28 válaszolt úgy, hogy a keresztneve illik hozzá, 11 tartotta az utónevét divatosnak, 17 különlegesnek, és 27 karikázta be azt a választ, hogy a vezeték- és a keresztneve jól hangzik együtt.

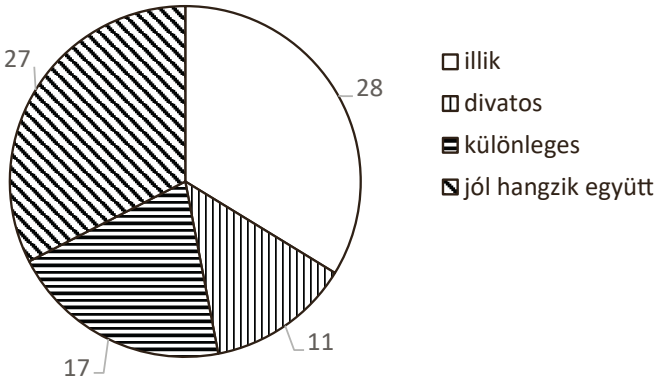

7. diagram: Gimnazisták attitűdje saját nevükhöz

A szakközépiskolás tanulók közül 25 jelölte be azt a választ, hogy az utóneve illik hozzá, és csupán 4 szerint divatos a neve. 9 diák tartotta a keresztnevét különlegesnek, és 27 szerint jól hangzik együtt a család- és a keresztneve.

A válaszokból kiderül, hogy inkább a gimnazisták vélekedtek úgy, hogy divatos a nevük, és inkább ők válaszoltak úgy, hogy különleges is az.

8. diagram: Szakközépiskolások attitűdje a saját nevükhöz

A következő kérdésben arra kerestem a választ, hogy milyen családnevet és/vagy keresztnevet választanának a diákok a mostani helyett. A szakközépiskolás tanulók közül 23 a családnevén és a keresztnevén sem változtatna, 6 tanuló nem válaszolt a kérdésre, 1 pedig nem tudta rá a választ. Azok, akik változtatnának rajta, a következő válaszokkal indokolták meg a döntésüket: „ Hope – sorozatból tetszett meg"; „A Dórát kitörölném, mert apám választotta, és nem tartom vele a kapcsolatot"; „Máté, nagyon tetszik és illik hozzám"; „Bódi, mert ez anyukám családneve és én az apukám miatt kaptam". A válaszokból kiderül, hogy inkább a keresztnevükön változtatnának a diákok. A gimnazisták közül kevesebben, 13-an nem változtatnának sem a családnevükön, sem a keresztnevükön, 12 tanuló nem válaszolt a kérdésre, 1 pedig nem tudta rá a választ. Akik változtatnának rajta, a következőképpen indokolták meg: „Kubík Borbála – nagyapám családneve, a Borbálát anyum szerette volna"; „Styles – kedvenc énekesem családneve. Nagyon helyes"; „Panna – nagyon cukin hangzik, a pöttöm Panna meséből"; „Fejes – mert eredetileg abból (Csík és Fejes) állt össze, és könnyebb leírni, főleg külföldieknek". A szakközépiskolásokhoz hasonlóan a gimnazisták is inkább a keresztnevükön változtatnának. A kapott válaszokból kiderül, hogy leginkább a lányokra jellemző a keresztnév változtatásának a szándéka.

2.9. A kérdőív egyéb kérdéseire adott válaszok kiértékelése

A következő kérdés arra kereste a választ, hogy érte-e már őket kellemetlenség a családnevük miatt. A gimnazisták közül 17 tanuló válaszolt úgy, hogy már érte kellemetlenség a vezetéknevéből kifolyólag, 23 szerint pedig nem, 1 diák nem válaszolt a kérdésre. A szakközépiskolás tanulók közül 14 tanuló válaszolt úgy, hogy már érte valamilyen kellemetlenség a családnevéből kifolyólag, 32 szerint még nem, 3 tanuló nem válaszolt a kérdésre.

A tanulóknak önálló módon (nem adtam meg választási lehetőségeket) ki kellett választaniuk az öt legszebb női és férfinevet is. A gimnazisták körében a legszebb női nevek a *Veronika*, az *Emma*, a *Bereniké*, a *Katalin* és a *Krisztina* lettek. A férfinevek közül legtöbben a *Dávid*, az *Ádám*, a *Péter* és a *Bence* nevet választották. A szakközépiskolások a *Dávid*, *Attila*, *Bence*, *Dániel*, *Levente*, a *Krisztián* és *Péter* keresztneveket tartották a legszebbnek a férfinevek közül. A női nevek közül az *Emma*, a *Barbara*, a *Jázmin*, a *Viktória* és az *Alexandra* utónevek voltak a legnépszerűbbek.

Az egyik kérdésben arra kerestem a választ, hogy a diákok ismernek-e olyan irodalmi hőst vagy híres személyt, aki ugyanazt a keresztnevet viseli, mint ők. A válaszok között a következők szerepeltek: *Eszter hagyatéka* (Szabó Magda), *Beatrix, Mátyás felesége*, *Wass Albert*, *Dávid és Góliát*, *Adam Sandler*, *Dobó Kata*, *Jennifer Lopez*, *Csősz Boglárka*, *Géza fejedelem*, *Attila hun kir*ály, *Nicolas Cage*, *Fanni*, *Francesco Petrarca szerelme, Laura*, *József Attila* stb. A következő kérdésre, mely szerint ismernek-e a diákok olyan közmondást, szólást, alkotást (pl. mondóka, vers, zene stb.), amelyben szerepel a nevük, meglepő módon csak egy diák válaszolt: „Ha Katalinkor kopog, karácsonykor locsog..."

3. Összegzés

A kérdőív eredményeiből az következik, hogy a megkérdezett diákok legtöbbje bizonytalan, hiányos ismeretekkel rendelkezik a saját nevéről. Ez leginkább a család- és keresztnevük eredetére vonatkozó válaszaikból érhető tetten. A felmérés eredményei azt igazolják, hogy a gimnazista tanulók alaposabb névtani ismeretekkel rendelkeznek a család- és a keresztnevüket illetően. Mind a gimnazisták, mind a szakközépiskolások körében inkább a lányok adtak pontosabb válaszokat azokra vonatkozóan. A válaszokból kiderülő ismeretbeli különbségek tehát sok esetben nem az életkor, hanem a nem szerint voltak mérvadóak.

Mivel a tulajdonnév-használat a hétköznapjainkhoz tartozik, identitásunk része, érdemes lenne jobban bevonni az oktatásba, a tanórákba, szakkörökbe. A névtudomány sokoldalú felhasználhatóságából adódóan gyarapodnának a tanulók névtani ismeretei is.

Források

Éksz. = Pusztai Ferenc – Csábi Szilvia 2003. Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó. Budapest. Fercsik Erzsébet – Raátz Judit 2009. Keresztnevek enciklopédiája. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Hajdú Mihály 2010. Családnevek enciklopédiája. Tinta Kiadó. Budapest.

Irodalom

Angyal László 2021. Onomastics and school. In: L. Gómez Chova – A. López Martínez–I. Candel Torres (szerk.): *INTED2021 (Proceedings 15th International Technology, Education and Development Conference)*. IATED Academy. Valencia. 2785–2791. https://doi.org/10.21125/inted.2021.0594

Bauko János 2015a. *Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke. Budapest.

Bauko János 2015b. *Bevezetés a szocioonomasztikába (Oktatási segédlet)*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem. Nyitra.

Bíró Ágnes 1993. Anyakönyvezett becézőnevek. *Névtani Értesítő* 15: 63–66.

Fercsik Erzsébet – Raátz Judit 2009*. Keresztnevek enciklopédiája*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Fabó Kinga 1979. A névtan helye a társadalomtudományok között. *Névtani Értesítő* 2: 3–6.

Gelegonyáné Katona Ágnes 2015. Gimnazisták névtani tájékozottsága, *Anyanyelv-pedagógia* 3. https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=582.

Hajdú Mihály 1999. A tulajdonnevek az oktatásban. In: V. Raisz Rózsa – H. Varga Gyula (szerk.): *Nyelvi és kommunikációs kultúra az iskolában II.* XIII. Anyanyelv-oktatási napok, Eger, 1998. július 7–10. Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 212. Budapest. 436–442.

Juhász Dezső 1997. Névtudomány – magyarságtudomány. In: B. Gergely Piroska – Hajdú Mihály (szerk.): *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai.* Miskolc, 1995. augusztus 28–30. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Budapest. 477–483.

F. Láncz Éva 2016. Névtudományi ismeretek a magyar nyelvi órán. *Anyanyelv-pedagógia* 4 https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=653. https://doi.org/10.21030/anyp.2016.4.4

Raátz Judit 1994. Az általános iskolai tanulók névtani ismeretei egy felmérés tükrében. *Magyartanítás* 5: 29–33

Raátz Judit 2015. Alkalmazott névtudomány. In: Farkas Tamás – Slíz Mariann (szerk.): *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet. Budapest.

Schirm Anita 2014. A személynevekhez kötődő nyelvhasználói vélekedésekről. In: Bauko János – Benyovszky Krisztián (szerk.): *A nevek szemiotikája.* Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 111–123.

Schirm Anita 2016. Adalékok a nyelvhasználók családnevekkel kapcsolatos ismeretéhez. *Névtani Értesítő* 38: 67–78.

Slíz Mariann 2015. Általános névtani kérdések. In: Farkas Tamás – Slíz Mariann (szerk.): *Magyar névkutatás a 21. század elején.* Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet. Budapest. 93–114.

SUMMARY

Onomastics knowledges of Hungarian high school and vocational school students in Slovakia

Unfortunately, the teaching of onomastics is only indirectly taught in the Hungarian school system. In primary and secondary school textbooks, when discussing vocabulary, proper names, pronouns, pronoun behaviour, pronoun fashion. Before using onomastics knowledge in schools, it is worth looking at the role of nomenclature and its relationship with education.

In the field of onomastics, only a small number of papers have so far been published on the knowledge of the surnames and first names of name users, and studies are mainly limited to the choice of names and the associations they evoke. The study of students' knowledge of onomastics was carried out

in two types of schools: a four-year grammar school in Hungarian classes (Ivan Krasko Grammar School in Rimaszombat) and a vocational secondary school (Private Vocational Secondary School in Rimaszombat). I was curious about their knowledge of onomastics.

Most of the students interviewed had an uncertain, incomplete knowledge of their own name. The results of the survey confirm that high school students have a more in-depth knowledge of their surnames and first names. This is most evident in the origin of their surnames and first names. Girls tended to give more accurate answers about their knowledge of their surname and first name among both high school and vocational school students.

My results confirm those of similar studies in the mainland. The promotion of onomastics has recently been the subject of considerable work by name researchers, but unfortunately without the awareness of educators, it is of little value.

GONDA ZSUZSA

INFORMÁCIÓFELDOLGOZÁS ÉS TANULÁSTÁMOGATÁS AZ ANYANYELVI ÓRÁN ONLINE TANULÁSI KÖRNYEZETBEN

Eötvös Loránd Tudományegyetem Mai Magyar Nyelvi Tanszék

1. Bevezetés

A 2020 tavaszán a köznevelésben végbement első digitális átállás alapjaiban változtatta meg a diákok és a pedagógusok által megszokott tanulási környezetet (Czirfusz és mtsai. 2020). A jelenléti, személyes tanulási-tanítási folyamat a digitális, online színtérre tevődött át, és ez módosította az osztálytermi oktatás tényezőit és stratégiáit (Orhan–Beyhan 2020; Rehn et al. 2018). Az online tanulási környezet az anyanyelvi óra számos tényezőjére is hatott: a tanár-diák kapcsolatokra, az osztálytermi diskurzus sajátosságaira, az anyanyelvi és irodalomórák arányára, a mérés és értékelés folyamatára (Gonda 2021, Hollóy 2021, Jánk–Lőrincz 2021). Jelen tanulmány azt vizsgálja egy interjús kutatás alapján, hogyan változtatta meg a digitális tanrend a magyartanárok anyanyelvi nevelésről alkotott képét, a szinkrón online anyanyelvi órán alkalmazott módszereket, és hogyan befolyásolta a tanulástámogatást mint az anyanyelvi nevelés egyik meghatározó fejlesztési területét.

A tanulmány az első részben a 2020-as Nemzeti alaptanterv (NAT 2020) alapján mutatja be *A tanulás kompetenciája* kulcskompetencia-területet, amely az anyanyelvi nevelésben is kiemelt szerepet kap (NAT 2020). A tanulás támogatása az online tanulási környezetben szoros összefüggésben áll a tanulók digitális kompetenciájának a fejlesztésével, ezért a dolgozat részletesen elemzi az anyanyelvi nevelés fő fejlesztési területeinek és a digitális kompetencia fejlesztésének a kapcsolatát a Nemzeti alaptantervben. Az elemzés során kirajzolódó tanulástámogató területek az empirikus vizsgálat fő elemzési szempontjaiként jelennek meg a tanulmány második egységében.

A tanulmány második része egy empirikus vizsgálat eredményeit mutatja be, amely az első digitális tanrend időszakát követően 40 magyartanár bevonásával zajlott. A magyartanárok több szempontból is megosztották tapasztalataikat az online anyanyelvi neveléssel kapcsolatban (vö. Gonda 2022, Hollóy 2021), de jelen dolgozat elsősorban a tanulástámogatással kapcsolatos szemléletekre, módszerekre, tevékenységekre koncentrál.

https://doi.org/10.46437/ActaUnivEszterhazyLinguistica.2023.111

2. Tanulástámogatás online tanulási környezetben

A 2020-ban megjelent Nemzeti alaptantervben *A tanulás kompetenciája* önálló kulcskompetenciaként jelenik meg a tanulási területeken átívelő, a tanulási-tanítási tevékenységekben folyamatosan fejlődő kompetenciák között (NAT 2020: 297). „A tanuló egyéni tanulási útvonalakon, belső motivációval ösztönzött tevékenységekkel, önszabályozó stratégiák alkalmazásával, a tudás aktív konstruálásával" tanul (Katona 2020: 9). Az újonnan bevezetett fogalom szoros összhangban van az *élethosszig tartó tanulás* képességével (OECD 2005) és *A tanulás tanulása* kiemelt nevelési céllal (Antalné 2013, NAT 2012). Mindhárom fogalomban hangsúlyosan jelenik meg a tudás változatos szerepekben való önálló vagy együttműködő alkalmazása, valamint a személyre szabott tanulás fontossága.

*A tanulás kompetenciájá*nak pedagógiai elméleti hátterét a konstruktivista tanuláselmélet (Nahalka 2002) adja, amely a tanulási folyamatot alapvetően önszabályozónak tekinti, akár egyéni, akár társas környezetben végzett tanulási folyamatról van szó. A konstruktivista tanuláselmélet szemléletéből kiindulva a tanulástámogatás folyamatának része az előzetes tudás aktiválása az adott témával kapcsolatban, az adott tanulási-gondolkodási művelet tudatosítása és reflektálása, valamint a különböző tanulásmódszertani stratégiák elsajátítása. A tanulás hatékonyságának növelése érdekében olyan feladatokat érdemes adni a tanulóknak, amelyek hosszabb távúak, motiválóak, megfelelnek a tanulók korának és előzetes tudásának, valamint személyre szabottak (Nahalka 2021).

A tanulás támogatásának hatékonyságát nagyban befolyásolja a megfelelő tanulási környezet kialakítása, amelyben érvényesülni tudnak a mögöttes pedagógiai elvek, ugyanakkor a tanulási környezet sajátosságai is hatnak a tanulás-tanítás folyamatában alkalmazott pedagógiai szemléletre. A tanulási környezet színterei alapján ötféle kategória különböztethető meg (w1):

- kontakt oktatási környezet,
- hálózattal támogatott kontakt tevékenység,
- online oktatási környezet,
- virtuális oktatási környezet,
- hibrid oktatási környezet.

Jelen tanulmány az online oktatási környezetre fókuszál, amelynek szintén több típusa határozható meg aszerint, hogy a résztvevők térben és időben hogyan jelennek meg a tanulási-tanítási folyamatban. Az online tanulási környezetek tekintve beszélhetünk szinkrón (valós idejű), aszinkrón (nem valós idejű) és vegyes online tanulási környezetekről. Mivel a tanulmány az online tanórai információkeresés és tanulástámogatás lehetőségeit vizsgálja, ezért a szinkrón tanulási környezetet mutatja be részletesebben, amelyben a tanár és a tanulók is azonos időben, de különböző térben vannak jelen. A szinkrón tanulási környezetben a pedagógusok különböző online platformokat, valós idejű írásbeli kommunikációra vagy videókonferenciára alkalmas szoftvereket használnak a tanulókkal való interakció kialakítására (Gonda 2022).

Az írásbeli szinkrón kommunikációt támogató rendszerekben egyfajta csetbeszélgetés jön létre az oktatási folyamat résztvevői között. A szinkrón írásbeli tanulási környezet jellemzője, hogy megnő a tanulói aktivitás a kontaktórához képest: több különböző diák nyilatkozik meg az írásos csatornán, és ugyanannyi idő alatt összességében több hozzászólás születik (Lobel et al. 2015). A tanulói aktivitás növekedésének oka, hogy az ilyen típusú felületek interaktívak, azonnali válaszlehetőséget biztosítanak, a „beszélők" kiválasztása pedig önkijelölés alapján történik (Lapadat 2002). A szinkrón írásbeli tanulási környezet hátránya azonban, hogy gyakoriak a párhuzamos hozzászólások, amelyek nehezen követhetővé teszik a tanórai kommunikációt (Lapadat 2002).

Az online szinkrón tanulási környezet videókonferenciára alkalmas online platformok segítségével is megvalósulhat, amelyek elsősorban a szóbeli kommunikációt támogatják. Az ilyen típusú platformok használatának előnye, hogy az oktatási folyamat valós időben zajlik, a résztvevőknek lehetősége van aktuális kérdések megfogalmazására, amelyekre közvetlen szóbeli tanári magyarázatot kaphatnak, a pedagógus élhet a közösségépítés különböző kommunikációs stratégiáival, és a technikai problémák azonnali megoldására is van lehetőség (Branon−Essex 2001). A tanároknak a legfőbb problémát a szinkrón online tanítás során a technikai problémák, valamint a kommunikációs nehézségek okozzák (Gonda 2022, Orhan−Beyhan 2020).

A megfelelő tanulási eredmény elérésének érdekében az online tanulási környezetben is meg kell jelennie *A tanulás kompetenciája* kulcskompetencia-területnek, amelyhez szükséges a tanulástámogató tanulási környezet kialakítása. Akárcsak a kontakt oktatási tevékenységben, az online tanulási környezetben is a következő szempontokat kell érvényesíteni (Kálmán–Kopp 2021, OECD 2013):

- a tanulási folyamat középpontjában a tanuló áll;
- a tanulási folyamat interakciókon keresztül zajlik;
- a tanulási folyamat eredményességét meghatározza a tanuló érzelmi elköteleződésének, motivációjának a minősége;
- a tanulási folyamatban megjelennek az egyéni különbségek;
- egyértelmű tanulási eredményeket jelöl ki, folyamatos a visszajelzés a tanulók számára;
- a formális tanulási színterek mellett egyéb tanulási színterek is megjelennek, kitágítja az egyes tantárgyak határát;
- ösztönzi a rendszeres innovációs tevékenységet, kísérletezést.

Mindezek a tanulással kapcsolatos környezeti, szemléletbeli, kommunikációs és módszertani elvek csak akkor tudnak megvalósulni az online tanulási környezetben, ha a pedagógus és a diák egyaránt rendelkezik azokkal a készségekkel és képességekkel, amelyek szükségesek a különböző online platformok használatához. Mindez azt is jelenti, hogy ha a pedagógus hatékony szeretne lenni a saját szaktárgyának a tanításában, akkor a szaktárgyi ismeretek feldolgozásával párhuzamosan a tanulók digitális kompetenciáját is folyamatosan fejleszteni kell a tanulástámogatás érdekében (Rehn et al. 2018).

A tanulás támogatása az anyanyelvi nevelés területén is kiemelt figyelmet kap, a különböző nevelési-oktatási céloknak, a tananyag felépítésének, a pedagógiai módszereknek, eszközöknek, munkaformáknak és kommunikációs stratégiáknak megfelelően más-más szinteken jelenik meg:

- tanulásmódszertani gyakorlatokként az anyanyelvi témakörökben;
- önálló tanulásmódszertani tananyagokként;
- átfogó tanulásmódszertani szemlélet alkalmazása által az anyanyelvi témakörök egészében (Antalné 2013).

Jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy az online tanulási környezetben az átfogó tanulásmódszertani szemlélet hogyan kapcsolódik a digitális kompetencia fejlesztéséhez az anyanyelvi nevelés fő fejlesztési területeiben.

2.1. Az anyanyelvi nevelés fő fejlesztési területeinek kapcsolata a digitális kompetenciával

A 2020-ban megjelent Nemzeti alaptanterv az anyanyelvi nevelés számos területén kiemelt figyelmet fordít a digitális kompetencia fejlesztésére (NAT 2020). Az 1. táblázat azt mutatja, hogy az egyes fejlesztési területekhez milyen digitális kompetenciával kapcsolatos tartalom tartozik az 5–8. évfolyamon. A táblázatból egyértelműen kiderül, hogy a digitális kompetencia elsősorban a szövegértés és a szövegalkotás, valamint az anyanyelvi kultúra és az anyanyelvi ismeretek területén játszik fontos szerepet. Hangsúlyosan megjelenik a felső tagozatban a digitális eszközökkel történő tanulástámogatás, amely elsősorban a digitális szótárak használatát és az online információ keresését és értékelését jelenti. Mindkét elem értelmezhető tanulásmódszertani gyakorlatként, hiszen segítik az önálló információszerzést és -feldolgozást, támogatják az önszabályozó tanulási folyamatot. A szövegalkotás területén a helyesírás fejlesztése kerül előtérbe, amelynek fókusza szintén az online szótárhasználati készségek és képességek elsajátítása, a funkcionális szótárhasználat alkalmazása (Gonda 2009). Ezen a területen jelenik meg a kreatív szövegek alkotása a digitális térben, amely módszertani szempontból jól illeszkedik a tanulási célú szövegalkotási gyakorlatok szemléletéhez és folyamatához egyaránt (Antalné 2015). Az anyanyelvi ismeretek területén a kommunikáció témaköréhez igazodva a digitális kommunikáció eszközei és azok jellemző tulajdonságai szerepelnek a Nemzeti alaptantervben. Ezenkívül ennél a területnél is megjelennek olyan tanulástámogató elemek, amelyek ismét az információk önálló és felelős használatára hívják fel a figyelmet. Bár a tanulmánynak nem témája, érdemes megjegyezni, hogy az 5–8. évfolyam anyanyelvi fejlesztési területei közül a tanulók attitűdjének alakításával kapcsolatosaknál (olvasóvá nevelés; gondolkodás, véleményalkotás), valamint az irodalmi kultúra, irodalmi ismeretek területén nem jelenik meg a digitális kompetencia fejlesztésére vonatkozó tartalmi elem, pedig a felelős digitális állampolgár világnézetének kialakításában ezek a területek is meghatározók (Ferrari 2012).

Fő fejlesztési területek	**Digitális kompetenciával kapcsolatos tartalom**
Szövegértés	A **digitális szótár**ak használatával önállóan **értelmez**i az olvasottakat; a tanár irányításával **kiválaszt**ja a digitális forrásokból a megfelelő **információkat**; ezt **mérlegelő** gondolkodással és **etikus**an teszi.
Szövegalkotás	A **digitális szövegtípus**oknak megfelelően **alkot** szövegeket; alkalmazza a **digitális helyesírási szabályzat**ot **és szótár**t; tanári segítséggel **kreatív szöveget alkot** digitális formában.
Olvasóvá nevelés	Nincs
Gondolkodás, véleményalkotás	Nincs
Anyanyelvi kultúra, anyanyelvi ismeretek	Használja a **digitális kommunikáció eszközeit**, megnevezi azok főbb jellemző tulajdonságait; **digitális helyesírási segédlet**eket használ; **etikusan és kritikusan** használja a világhálón található és egyéb **digitális adatbázis**okat.
Irodalmi kultúra, irodalmi ismeretek	Nincs

1. táblázat: A fő fejlesztési területek és a digitális kompetenciával kapcsolatos tartalmi elemek összekapcsolása az anyanyelvi nevelésben 5–8. évfolyamon (NAT 2020)

A 2. táblázat 2020-as Nemzeti alaptanterv alapján a 9–12. évfolyamon összegzi az anyanyelvi nevelés fő fejlesztési területeinek és a digitális kompetencia tartalmi elemeinek a kapcsolatát. Az 5–8. évfolyamhoz képest a legfőbb eltérést az önállóság megjelenése jelenti a tanulási folyamatban. A szövegértés területén a középiskolásoknak képesnek kell lennie az önálló információszerzésre, az információk értékelésére, összehasonlítására, a megszerzett információk alapján az önálló véleményformálásra. Ezek a gondolkodási műveletek egyértelműen lefedik az önálló információszerzés és -feldolgozás folyamatát (Zrinszky 2007). A szövegalkotás területén fontos változás a felső tagozathoz képest, hogy az írásbeli digitális szövegalkotás mellett megjelenik a digitális vagy multimediális szemléltetéssel támogatott szóbeli forma is, amely az információk adaptálását, újraszervezését várja el a tanulóktól. A digitális állampolgárság fejlesztésével kapcsolatban szintén fontos tartalmi elem ezen a területen a munka világához kapcsolódó digitális szövegtípusok megjelenése (Ferrari 2012). Anyanyelvi kultúra és anyanyelvi ismeretek területén nincs változás, a középiskolában is elvárt az információk önálló és felelős felhasználása a tanulási folyamatban. A 9–12. évfolyamon azonban új elemként jelenik meg az Irodalmi kultúra, irodalmi ismeretek fejlesztési területen az online kulturális folyóiratok olvasása

és adatbázisok használata. Azonban továbbra sincs kapcsolódó tartalmi elem a digitális kompetencia területéről az olvasóvá neveléshez vagy a gondolkodás, véleményalkotás területéhez.

Fő fejlesztési területek	**Digitális kompetenciával kapcsolatos tartalom**
Szövegértés	**Olvas** és **értelmez digitális szöveg**eket, önálló **kutatómunká**t végez **digitális forrás**okban, megtalálja a **közös és eltérő jellemzők**et a hagyományos és a digitális **szövegek között**, és **véleményt formál** azok sajátosságairól; önállóan **értelmez**i az ismeretlen kifejezéseket **digitális segédeszközök** használatával.
Szövegalkotás	Ismeri, érti és etikusan **alkalmazza** a hagyományos**, digitális és multimédiás szemléltetés**t; a munka világában is használt **hivatalos szövegek**et **digitális felületeken** is **alkot**.
Olvasóvá nevelés	Nincs
Gondolkodás, véleményalkotás	Nincs
Anyanyelvi kultúra, anyanyelvi ismeretek	Tud helyesen írni, **digitális helyesírási segédleteket használ**; etikusan és kritikusan használja a világhálón található és egyéb **digitális adatbázis**okat.
Irodalmi kultúra, irodalmi ismeretek	Ismereteket szerez a **digitális** formában megjelenő kulturális **folyóiratok**, **adatbázisok** működéséről.

2. táblázat: A fő fejlesztési területek és a digitális kompetenciával kapcsolatos tartalmi elemek összekapcsolása az anyanyelvi nevelésben 9–12. évfolyamon (NAT 2020)

Összességében elmondható, hogy az anyanyelvi nevelés és a digitális kompetencia tartalmi elemeinek a kapcsolata a Nemzeti alaptantervben nagy részben lefedi azokat a műveleteket és gyakorlatokat, amelyek támogatják a tanulást az online tanulási környezetben, különös tekintettel az önálló információszerzésre és -feldolgozásra.

Ahogyan az 1. ábra is szemlélteti, az internetes keresés komplex gondolkodási műveletek alkalmazását igényli, amelyet egy folyamatábra segítségével lehet bemutatni. Az internetes keresés során fontos, hogy az olvasó folyamatosan kérdéseket fogalmazzon meg az információkkal kapcsolatban, amelyek segítenek felépíteni egy olyan olvasási ösvényt, amely elvezet a keresett információhoz (Coiro 2011, Gonda 2018, Leu et al. 2010).

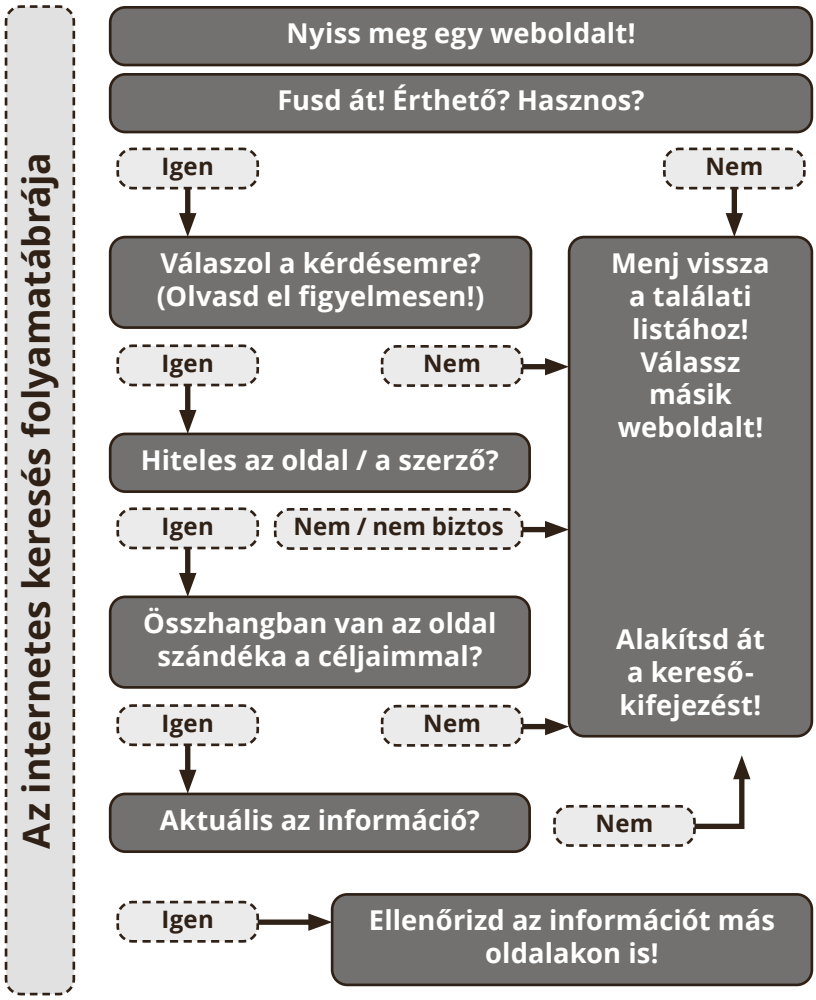

1. ábra: Az internetes keresés folyamatábrája

Az internetes keresés folyamatának a tanítása azonban nemcsak egy konkrét információ megszerzése és feldolgozása miatt fontos, hanem azért is, mert jól szimulálja a tanulás általános folyamatát (Li 2021, Zrinszky 2007):

- valamilyen kérdésünk van, amelyre választ szeretnénk kapni;
- megkeressük azt vagy azokat a forráshelyeket, amelyekből megszerezhető a választ jelentő vagy ahhoz hozzájáruló információ;
- a kapott információkat mérlegeljük;
- beillesztjük „belső adattárunkba”;
- egyúttal vagy később felhasználjuk.

Az internetes keresés tanításához szorosan kapcsolódik az információ- és adatmenedzsment kompetenciaterület fejlesztése, amelynek elemeit szintén

érdemes beépíteni az anyanyelvi nevelés átfogó tanulásmódszertani szemléletébe (Farkas és mtsai. 2021, w2):
- az információ iránti igény felkeltése;
- több forrás használatának ösztönzése;
- a találati eredmények optimalizálása;
- az információk ellenőrzése;
- az információk keresztellenőrzése;
- az információk publikálásának ösztönzése.

3. A kutatás célja, hipotézisei

A kutatás célja felmérni, hogy a magyartanárok milyen tapasztalatokat szereztek a digitális oktatás időszakában a diákok személyre szabott tanulási folyamatairól és az internetes információszerzéssel és -feldolgozással kapcsolatos tanári-tanulói tevékenységekről. Meghatározók mindkét folyamat esetében az online tanórán alkalmazott módszerek, amelyek közül elsősorban a tanulóközpontú megoldások támogatják leginkább a diákok tanulását. A kutatás további célja egy módszertani segédlet kidolgozása, amely az internetes információkeresés és -feldolgozás tanításával támogatja az online, személyre szabott tanulási folyamatot.

A kutatás hipotézisei a következők:
1. hipotézis: A digitális oktatás időszakában a megkérdezett magyartanárok többsége az online tanulási környezetben is inkább tanárközpontú módszereket alkalmazott.
2. hipotézis: A megkérdezett magyartanárok szerint a digitális oktatás időszakában nagyobb hangsúly került a személyre szabott tanulási folyamatokra, mint a jelenléti oktatásban.
3. hipotézis: A digitális oktatás időszakában a megkérdezett magyartanárok szükségesnek érezték az internetes információkeresés és -feldolgozás folyamatának direkt tanítását.

4. A kutatás módszere, eszköze, adatközlői

A kutatás módszere az írásbeli strukturált interjú, amelyben a pedagógusok nyitott kérdésekre válaszoltak az első digitális oktatási időszakra vonatkozóan. A kutatás eszköze egy 10 elemből álló kérdéssor volt, amelyből 5 kérdés vonatkozott az online tanulási környezetben megvalósuló anyanyelvi nevelés sajátosságaira, 5 kérdés pedig az online osztálytermi diskurzus jellemzőit tárta fel. Jelen tanulmány az anyanyelvi neveléssel kapcsolatos kérdésekre adott válaszok elemzésével foglalkozik, az online osztálytermi diskurzussal kapcsolatos eredményeket már korábbi publikációk közölték (Gonda 2021, Gonda 2022, Hollóy 2022). Az anyanyelvi neveléssel kapcsolatos interjúkérdések érintették az anya-

nyelvi kompetenciaelemekkel kapcsolatos változásokat, a különböző anyanyelvi ismeretkörök tartalmának átalakulását, valamint a magyar nyelvi órára a digitális oktatás időszakában jellemző módszereket.

A kutatásban összesen 40 magyartanár vett részt, az adatközlők önkéntesen csatlakozhattak a felméréshez. Az interjúkat 2020. szeptember és október hónapokban rögzítettük. A kutatásban részt vevő magyartanárok közül 9 férfi, 31 nő; 24 fő öt évnél több, míg 16 fő 5 évnél kevesebb tanítási gyakorlattal rendelkezik. Az interjúalanyok közül 26-an tanítanak budapesti, 14-en pedig vidéki iskolában. 24 fő középiskolai tanárként, 16 fő pedig általános iskolai tanárként dolgozik. Mindannyiuknak az egyik szakja magyar nyelv és irodalom. Az adatok jól tükrözik, hogy a vizsgálatban heterogén mintával dolgoztunk, ami a kutatás célját tekintve előnyösnek mondható, hiszen több szempontból megismerhettük a pedagógusok véleményét. A kutatási eszköz kidolgozását, a kutatás lefolytatását Hollóy Zsolt doktorandusszal közösen végeztük.

5. Eredmények

5.1. Az anyanyelvi nevelés tartalmi és szemléleti összetevőinek a változása az online tanulási környezetben

Az anyanyelvi kompetencia területén az online környezet hatására számos tényező módosult, illetve előtérbe került a tanulási-tanítási folyamatban. Ahogyan azt a 2. ábra is tükrözi, a tanári interjúk tartalomelemzése alapján az anyanyelvi kompetencia összetevőihez (Antalné 2003, Nagy 1996) kapcsolódva a következő területek jelentek meg hangsúlyosabban: az anyanyelvvel kapcsolatos pozitív attitűd kialakításában fontos szerepet játszott a digitális tanrend időszakában a digilektus tudatosítása (Veszelszki 2009), vagyis az internetes nyelvhasználat kommunikációs szándékoknak és céloknak megfelelő tudatos alkalmazása; a netikett (Ollé et al. 2013) fogalma, amely az internetes kommunikáció nyelvi-udvariassági szabályait határozza meg; valamint az internetbiztonság (Veszelszki és mtsai. 2017) témaköre, amely az adatvédelemtől az online bullyingon (Czoller 2020) át egészen az információk megbízhatóságának a kérdéséig terjedhet.

A készség- és képességfejlesztés területén előtérbe kerültek a digitális szövegek olvasásának és alkotásának módjai, stratégiái, hiszen a digitális szöveg strukturális sajátosságai, megjelenési formája a nyomtatott szövegekétől eltérő olvasási stratégiák alkalmazását is elvárja az olvasótól (Gonda 2015), a szövegalkotással kapcsolatban pedig a kollaboratív írásfolyamatok megjelenése, a szövegek közötti interakció megvalósítása (Könnyü 2021) jelentett kihívást a diákok számára. Ezen a területen szintén kiemelt figyelmet kapott az online információkeresés folyamata, valamint ezzel kapcsolatban a forráskritika, amely műveletekhez szorosan kapcsolódnak azok a tanulásmódszertani technikák, amelyek kimondottan online környezetben tudnak megvalósulni a speciális szoftvereknek, alkalmazásoknak köszönhetően. Az anyanyelvi ismereteknek már a digitális tanrendet megelőzően is része volt a kommunikációs témakörben a digitális

kommunikáció, annak folyamata, műfajai és nyelvhasználata, több pedagógus nyilatkozta azonban, hogy ezt a tananyagot a digitális átálláskor átcsoportosították, sokan előbbre hozták vagy átismételték. Az anyanyelvi kompetencia területén is meghatározó, hogy a pedagógusoknak és a diákoknak milyen tapasztalataik vannak az IKT-eszközök használatáról, hiszen minél pozitívabban áll hozzá a pedagógus a különböző online tanulástámogató megoldásokhoz, a diákok is annál pozitívabban fognak viszonyulni hozzájuk (Barton–Haydn 2006). Szintén fontos szempont a tanulási-tanítási folyamat hatékonyságának a növelésében, hogy milyen a pedagógus, illetve a diákok digitális kompetenciájának a szintje, mert az befolyásolja, hogy milyen mértékben kell törekednie a tanárnak az új online tanulásszervezési módok és alkalmazások bevezetésére, valamint azt is, hogy a pedagógusok mennyire tudják kihasználni az online tanulási környezet nyújtotta lehetőségeket (Rehn et al. 2018).

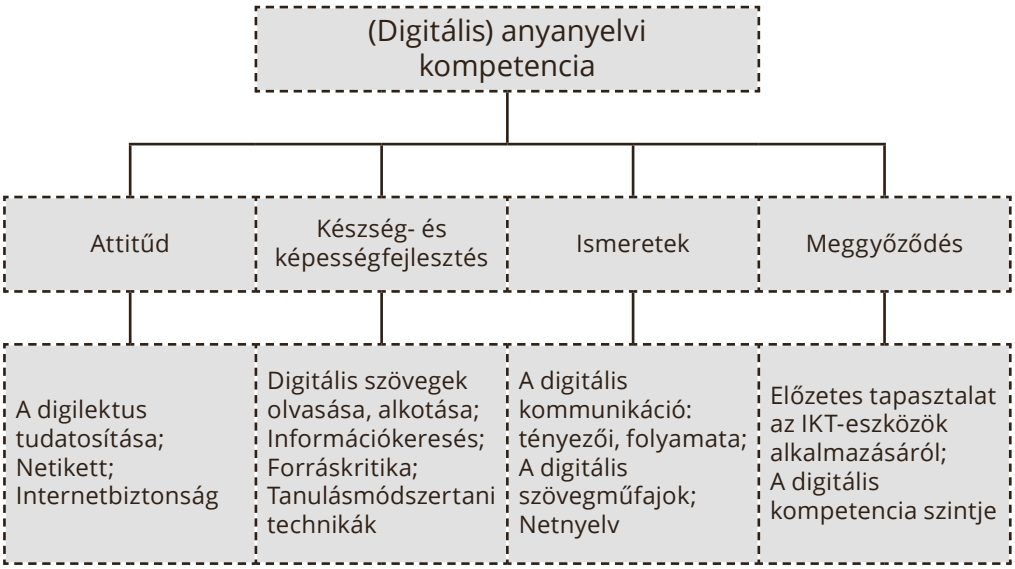

2. ábra: A (digitális) anyanyelvi kompetencia előtérbe került elemei a digitális tanrend alatt

Az anyanyelvi kompetencia bizonyos elemeinek előtérbe kerülése azt is tükrözi, hogy a tanárok több szempontból igyekeztek növelni a digitális iskola sikerességét. Szintén a digitális tanrend időszaka alatt készült török interjús kutatás az online oktatás sikerességének legfőbb befolyásoló tényezőjét így látta: „[a] tanárok többsége a digitális oktatást a jelenléti oktatás folytatásaként, nem pedig új tanítási módszerként, szemléletként" kezelte (Orhan–Beyhan 2020), így azonban nem lehetett elég hatékony. Az interjúban megkérdezett magyartanároknak viszont a 75%-a vallotta azt, hogy valamilyen szempontból változott az anyanyelvi nevelésről alkotott képe. Ez az eredmény azért nem meglepő, mert az interjúban önkéntesen vettek részt a pedagógusok, és többségében azok nyilatkoztak, akik pozitív hatását is érezték a digitális tanrendnek. Bár

a vélemények így kissé egyoldalúan tűnhetnek, mégis előremutatók, hiszen a sikeres pedagógusok szemlélete és jó gyakorlatai ismerhetők meg. A kutatásban részt vevők a következő területeket nevezték meg az anyanyelvi nevelésről alkotott kép változásával kapcsolatban:

- az órakeretek átalakítása: tömbösítés, tantárgyi integráció;
- tananyagok újratervezése, átstrukturálása;
- a digitális kommunikáció mint anyanyelvi ismeretkör hangsúlyosabb megjelenése;
- a személyre szabott tanulás és értékelés előtérbe kerülése;
- az internetes keresés folyamatának a tanítása**.**

5.2. Az online anyanyelvi órán alkalmazott módszerek

A tanulmány a továbbiakban az online anyanyelvi órán alkalmazott módszereket elemzi, hiszen a tanulástámogatásnak egyik kiemelt eleme, hogy az órán megvalósuló tevékenységek tanulóközpontúak legyenek, a diákok aktívan vegyenek részt a tananyag feldolgozásában. A módszerek elemzését követően pedig a pedagógusok által is megjelölt tanulástámogató szemlélettel és tevékenységgel foglalkozik, vagyis a személyre szabott tanulással és az internetes keresés folyamatának a tanításával, ami összhangban áll az anyanyelvi és a digitális kompetencia kapcsolatánál meghatározott tanulástámogató tényezőkkel.

Az interjús kutatásban részt vevő magyartanároknak, ahogyan az a 3. ábrán is látható, mindössze a 7,5%-a, vagyis összesen 3 fő nem tartott szinkrón online anyanyelvi órát az első digitális tanrend idején. A többi 37 fő azonban mind használt valamilyen szinkrón interakcióra alkalmas online platformot, jellemzően a Discord, a Google Meet, valamint a Microsoft Teams felületét. A szinkrón online anyanyelvi órát tartó pedagógusok közül 25 fő, azaz a megkérdezettek többsége, 62,5%-a vallotta, hogy az anyanyelvórákon a tanárközpontú módszerek kerültek előtérbe, vagyis a tanári előadás, a magyarázat, a szemléltetés vagy éppen a megbeszélés (Antalné 2015). A kutatásban részt vevők közül mindössze 12 fő, vagyis a résztvevők 30%-a jelezte, hogy az anyanyelvi órákon inkább a tanulóközpontú módszerek érvényesültek, mint például a tanulói kiselőadás, a tanulók által irányított vita, a csoportos feladatmegoldás vagy a projekt (Antalné 2015).

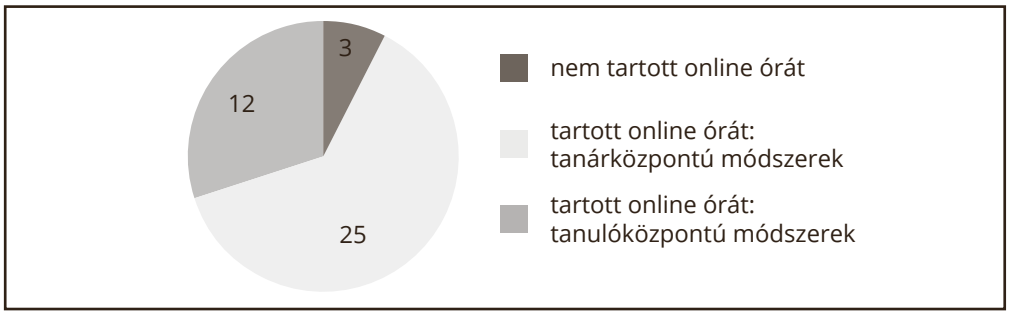

3. ábra: Az online anyanyelvi órán alkalmazott módszerek az első digitális tanrend idején (N = 40 fő)

A szinkrón online anyanyelvi órán alkalmazott tanárközpontú módszerek közül van azonban néhány olyan, egyébként a kontakt tanulási környezetben is alkalmazható módszer, amely az online tanulási környezetben speciális jellemzőkkel bír. Több pedagógus is élt az interaktív tanári előadás módszerével, ami azt jelenti, hogy a tanári előadásba tanulói aktivitást igénylő alkalmazásokat integráltak (Jelemenska et al. 2011). Ilyenek például a különböző interaktív prezentációs szoftverek (pl. Mentimeter, Sli.do, Wooclap stb.), amelyek segítségével a diákok azonnali visszajelzést adhatnak a tanárnak, hogy megértették-e a tananyagot, rövid kvízeket tölthetnek ki, közvetlen módon tehetnek fel kérdéseket, szókártyákon jeleníthetik meg a tananyaggal kapcsolatos véleményüket az előadással párhuzamosan, vagy éppen a beküldött kulcsszavakból azonnal szófelhőt hozhatnak létre.

A tanárközpontú szinkrón online módszerek közül szintén kiemelendő a mentális modellálás módszere (Tóth 2006, 2009). Ennek a módszernek a segítségével a pedagógus a saját gondolkodási folyamatát, kognitív stratégiáit szemléltetheti, amelyre folyamatos reflektív megjegyzéseket is tesz. Az online tanulási környezetben ennek a módszernek a sajátossága, hogy a tanárok élhetnek a képernyőmegosztás módszerével, amely nagyban segíti a szemléltetés hatékonyságát. Több pedagógus is megjegyezte, hogy a mentális modellálás segítségével, képernyőmegosztással tanította például az internetes információkeresést.

A kutatásban részt vevő pedagógusok az online tanulási környezetben kimondottan hatékonynak tartották még a bemutatott tanárközpontú módszerek mellett a kiscsoportos konzultáció módszerét. A kiscsoportos konzultáció során a pedagógus 4–6 tanulóval tart megbeszélést. Ennél a módszernél az alacsony tanulói létszám lehetővé teszi, hogy a diákok aktívabban vegyenek részt a megbeszélésen, továbbá a tanárnak lehetősége van differenciálni, az egyéni tanulást támogatni és személyre szabott értékelést adni.

A szinkrón online anyanyelvi órán alkalmazott tanulóközpontú módszerek közül az online tanulási környezetben szintén speciális jellemzőkkel bír a tükrözött osztályterem módszere (Bishop–Verleger 2013). Az online tükrözött osztályteremben az ismeretanyagot a tanulók egyénileg, általában valamilyen e-Learning keretrendszerben létrehozott tananyag segítségével dolgozzák fel. Ennek előnye, hogy a diákok a szinkrón tanórára már egy közös előismerettel érkeznek, és a pedagógus feladata az ismeretátadás helyett az ismeretek alkalmazásának a tanítása lesz elsősorban tanulóközpontú tevékenységekre építve.

Az online tanulási környezet továbbá lehetőséget biztosít a tanulóközpontú módszerek esetében a digitális eszközökkel támogatott kollaboratív csoportmunka megvalósítására (Dorner–Major 2008, Könnyü 2021). A különböző kollaboratív online felületeken, mint például a Google különböző alkalmazásaiban (Jamboard, Diák, Dokumentumok), a Padleten vagy Canván, egyszerre több diák is tud azonos időben ugyanazon a produktumon dolgozni, így a létrehozott dokumentum valóban közös munka eredménye lesz. Az ilyen típusú, kollaboratív csoportmunkára alkalmas programok számos lehetőséget adnak a tanulócsoportok tagjainak és a pedagógusnak is a feladatmegosztásra és

a feladat elvégzésének a nyomon követésére, ami biztosítja, hogy a csoport minden résztvevője teljesítse a vállalását az adott feladatban.

Az interjúban megkérdezett tanárok többen is éltek az első digitális tanrend időszaka alatt a projektorientált oktatás módszerével (M. Nádasi 2010). A projektorientált oktatás megvalósításában nagyban segített az online környezet, egyrészt azért, mert a diákokat sok esetben nem korlátozták a tanórai keretek, és a pedagógusok is könnyebben éltek az egyes tananyagok átcsoportosításával, tömbösítésével, ami a projekt megvalósítására alkalmasabbnak tartott tananyagok előtérbe helyezését jelentette. Ilyen témák voltak a megkérdezettek szerint a digitális kommunikáció, a társadalmi és területi nyelvváltozatok, illetve a retorika témaköre. A projektorientált oktatás online környezetben való megvalósításának másik előnye, hogy számos olyan digitális alkalmazás elérhető, amelyek segítenek a munka szervezésében, ütemezésében, mint például a különböző irodai alkalmazások; valamint a projekt során készített produktumok rögzítésében, mint például digitális portfólió, digitális faliújság vagy éppen blog, vlog létrehozására alkalmas felületek.

5.3. A személyre szabott tanulással és az internetes kereséssel kapcsolatos tanári vélemények

Az interjúban megkérdezett tanároknak az 65%-a, vagyis 26 fő emelte ki, hogy a digitális tanrend időszaka alatt nagyobb hangsúllyal jelent meg az anyanyelvi nevelésben az egyéni, önálló tanulás, amelynek támogatására igyekeztek személyre szabott feladatokat biztosítani a tanulóknak. Ezt a szemléletmódot az interjúkból származó részletek is jól tükrözik:

„Sokkal nagyobb teret kellett adnom nyilvánvaló okokból az egyéni tanulásnak, ami azt eredményezte, hogy a diákok egy része kiválóan boldogult, mások jobban megszenvedtek az egyes feladatokkal."

„A diákoknak feltöltött segédanyagok (saját videók, zanza.tv, dokumentumok, magyarázó ábrák) segítségével kértem, hogy a diákok egyénileg haladjanak az anyagban. Voltak, akiknek segített, hogy saját ritmusban, számára alkalmas időben jobban végiggondolva írhatta meg munkáját."

„Fontos lenne, hogy a diákok megtanuljanak önállóan kutatni, dolgozni. Növelhetné a tanulói motivációt, ha ők határoznák meg a témákat, a saját érdeklődési körük mentén."

„A tanulók maguk is úgy értékelték a tanév végén a helyzetet, hogy a »fordított megoldás«, azaz hogy a maguk tempójában értelmezhetnek előbb egy témakört, majd ezt követi a konzultáció és a gyakorlás, lényegesen hatékonyabb volt, mint a kontaktórák időlimitje."

„Előtérbe került az is, hogy a diákok megtanuljanak egyedül tanulni, így tanulásmódszertani ismereteket is kellett átadni."

A megkérdezett pedagógusok az egyéni tananyag-feldolgozás előnyeként fogalmazták meg, hogy a tanulóknak lehetősége volt a saját tanulási folyamatuk megtervezésére, a tanulási idő ütemezésére, amivel szükségszerűen együtt jár a tanulási folyamatra való folyamatos reflexió. Szintén előnyként

emelték ki a magyartanárok, hogy a tanulók saját érdeklődésüknek megfelelő témát dolgozhattak fel a tanulási folyamatban, ami kellő motivációt adott a feladatok elvégzéséhez. A feladatok komplexitását jelzi, hogy sok diáktól önálló kutatómunkát vártak el a pedagógusok. Ha számba vesszük az előnyként felsorolt tényezőket, akkor jól látható, hogy támogatják a konstruktivista pedagógiai szemlélet megvalósítását (Nahalka 2021), és hatékonyan fejlesztik a tanulás kompetenciáját (Katona 2020). Hátrányként nevezték meg azonban a megkérdezett magyartanárok, hogy voltak olyan diákok, akik nehezen boldogultak az egyéni feladatokkal, az önálló információfeldolgozással, ezért mindenképpen fontosnak tartják a tanulásmódszertani ismeretek átadását, a tanulás támogatását.

Az interjúk eredménye azt tükrözi, hogy a digitális tanrend időszaka alatt még inkább előtérbe került az internetes információkeresés mint az önálló tanulási folyamat egyik meghatározó eleme. A megkérdezett pedagógusok 75%-a, vagyis 30 fő tett említést az interjúban az internetes információkeresés és a tanulási folyamat kapcsolatáról az anyanyelvi nevelésben. Az alábbi interjúrészletek az internetes kereséssel kapcsolatban megjelenő főbb témákat mutatják:

„Megtanulják kezelni ezeket a felületeket, és javul a digitális szövegértésük, szövegalkotásuk. Dolgoznak hipertextekkel, több helyről gyűjtenek információt."

„[...] a neten található óriási mennyiségű tájékozódási lehetőséget nem használják fel, mindig jelezni kell, hogy keressék a neten a választ."

„A megbízhatóságra, pontos hivatkozásra folyamatosan figyelmeztetni kell a tanulókat."

„Meg kell tanulniuk kiválasztani a fontos, értékes adatokat és ismereteket, azt is, hogy ezen adatokat és információkat etikusan és kritikusan használják, építsék be tudásukba."

„A gyerekek igényelték a kontaktórákat, a tananyag az interneten nem volt elérhető, illetve hiába próbálkoztam az internetes keresés, eligazodás fejlesztésével, nem működött."

„[...] főleg az internetes keresés és a különböző források értelmezése okozott nehézséget a diákjaimnak, ezért ezekre a témákra külön is kitértünk."

„Előnye volt, hogy tudtunk időt szánni és a valóságban is kipróbálni az internetes keresést."

A válaszadók az internetes keresés tanulási folyamatba való integrálásának előnyeként nevezték meg, hogy hatására fejlődik a diákok szövegértése, képessé válnak több forrásból információt gyűjteni, akár azokat szintetizálni. Az online tanulási környezet technikai előnyeként jelent meg, hogy a pedagógusoknak lehetősége volt prezentálni az internetes keresés folyamatát, amellyel reflektív és metakognitív műveleteket szemléltethettek (Steklács 2011). Többen megjegyezték azonban, hogy számos nehézségbe ütköztek az internetes keresés tanítása során, és a következő fejlesztendő területeket határozták meg: lényegkiemelés, az információ megbízhatóságának ellenőrzése, az információ relevanciájának meghatározása, a talált forrásra való hivatkozás. Problémát okozott továbbá az egyéni információfeldolgozásban, hogy vannak olyan diákok,

akik a pedagógusoktól várják az ismeretek átadását, és nem alapvető számukra, hogy bizonyos információkat önállóan keressenek meg az interneten.

6. Összegzés

A tanulmány az anyanyelvi nevelés online tanulási környezetben kialakított sajátosságait vette számba egy interjús kutatás alapján, amely a magyartanároknak az első digitális tanrend időszaka alatt szerzett tapasztalatait vizsgálta. Az interjúk tanulsága szerint a digitális tanrend időszaka alatt előtérbe kerültek az anyanyelvi és a digitális kompetencia kapcsolatából származó fejlesztési területek, amelyek között nagy hangsúllyal jelent meg a tanulástámogatás, különös tekintettel a személyre szabott tanulás szemléletére és az internetes információkeresésre mint tanulói tevékenységre.

Bár a kutatásban részt vevő pedagógusok 75%-a vallotta, hogy a digitális tanrend hatására megváltozott az anyanyelvi nevelésről alkotott képe, ez a változás a szinkrón online anyanyelvi órán megvalósuló módszereket csak kis mértékben érintette. A kutatás első hipotézise igazolódott, hiszen a megkérdezett pedagógusok többsége a szinkrón online anyanyelvi órán is elsősorban tanárközpontú módszereket alkalmazott. A tanulástámogatás szempontjából azonban ezek a módszerek kevésbé hatékonyak, mint a tanulóközpontú módszerek, amelyek sokkal inkább a diákok saját érdeklődésére, önálló információkereső és -feldolgozó tevékenységére épülnek, és általában komplexebb gyakorlatokat tartalmaznak (Nahalka 2021). Kiemelendő azonban, hogy az online tanulási környezet a kontakt tanulási környezetben alkalmazott tanárközpontú módszereket a digitális lehetőségeknek megfelelően sok esetben módosította, interaktívabbá tette a tanulók figyelemének felkeltése és fenntartása érdekében.

A vizsgálat második hipotézise is igazolódott, hiszen a tanárok többsége úgy vélte, hogy az online tanulási környezetben nagyobb hangsúly került a személyre szabott tanulási folyamatokra, a pedagógusok támogatták a diákok érdeklődése szerinti tananyagok kiválasztását, a tananyag feldolgozásának önálló ütemezését és az egyéni információkeresést és -feldolgozást. Megjegyzendő azonban, hogy számos pedagógus számolt be az egyéni tanulási folyamatok támogatásának a nehézségeiről, ezért mindenképpen fontosnak tartották, hogy tanulásmódszertani ismereteket is átadjanak a diákoknak.

A vizsgálat harmadik hipotézise is igazolódott, mert a megkérdezett magyartanárok többsége szükségesnek érezte az internetes információkeresés és -feldolgozás folyamatának technikáját tanítani, amire legtöbben a mentális modellálás módszert alkalmazták képernyőmegosztással. Bár az internetes keresés folyamatának a tanítása nem tartozik szorosan az anyanyelvi ismeretkörökhöz, mégis egy olyan készség- és képességterületről van szó, amely nélkül nem valósítható meg a hatékony tanítási-tanulási folyamat az online tanulási környezetben. Az internetes információkeresés és -feldolgozás tanítása azonban speciális kompetenciákat vár el a pedagógustól is. A pedagógusnak tisztában kell lennie

az internetes keresés folyamatával: a kulcsszavak meghatározásával, a keresési találatok értékelésével, a talált információk relevanciájának és hitelességének a megállapításával, a keresési folyamat felülvizsgálatával.

Az interjú eredményeinek az elemzéséből is látható, hogy a pedagógusnak az online oktatási környezetben a pedagógiai és a szociális szerephez kapcsolódó tevékenységek mellett technikailag is felkészültnek kell lennie (Berge 1995, idézi Rehn et al. 2018). A pedagógusnak ezért olyan képességekre is szert kell tennie, amelyek segítségével az online környezetet az aktív és az interaktív tanulási folyamatok szolgálatába tudja állítani. Ennek megfelelően a pedagógusnak rendelkeznie kell alapvető informatikai ismeretekkel, amelyek segítségével képes elhárítani az órán felmerülő technikai zavarokat, nyomon kell követnie a technikai újdonságokat, fel kell készítenie a diákjait a különböző szoftverek alkalmazására, és fel kell dolgoznia a technológia hatását a saját szaktárgyára és tudására (Berge 1995, idézi Rehn et al. 2018). Bár ez számos új feladat megjelenését jelenti a pedagógusok életében, a tanulók motiválásához és tanulásuk támogatásához elengedhetetlen az online környezetben.

Források

Nemzeti alaptanterv 2012.: http://www.kormany.hu/download/c/c3/90000/MK_12_066_NAT.pdf (2013. 06. 03.)

Nemzeti alaptanterv 2020. https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/3288b6548a740b9c8daf918a399a0bed1985db0f/letoltes (2022. 09. 05.)

OECD 2005. *The definition and selection of key competencies: Executive summary*. Paris: OECD. https://www.voced.edu.au/content/ngv:48358 (2022. 10. 12.)

OECD 2013. *Innovative Learning Environment. Educational Research and Innovation*. OECD.

w1: Tanulási környezetek. https://tka.hu/celcsoport/6479/tanulasi-kornyezetek (2022. 10. 08.)

w2: https://www.commonsense.org/education

Irodalom

Antalné Szabó Ágnes 2003. Az anyanyelvi nevelés új stratégiái. *Magyar Nyelvőr* 127/ 4: 407–427. http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1274/127405.pdf 127: 4. 407–427. (2009. 05. 08.)

Antalné Szabó Ágnes 2013. A tanulásalapú anyanyelvi nevelés. Anyanyelv-pedagógia 4. https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=481 (2022. 09. 08)

Antalné Szabó Ágnes 2015. Paradigmaváltás az anyanyelvi nevelésben és a magyartanárképzésben. In: Antalné Szabó Ágnes – Major Éva (szerk.):

Szakpedagógiai körkép I. Anyanyelv- és irodalompedagógiai tanulmányok. Bölcsészet- és Művészetpedagógiai Kiadványok 2. 9–27. https://doi.org/10.21030/anyp.2016.2.6

Barton, Roy – Haydn, Terry 2006. Trainee teachers' views on what helps them to use information and communication technology effectively in their subject teaching. *Journal of Computer Assisted Learning* 4. 257–272. https://www.researchgate.net/publication/220663625_Trainee_teachers'_views_on_what_helps_them_to_use_information_and_communication_technology_effectively_in_their_subject_teaching (2016. 03. 12.) https://doi.org/10.1111/j.1365-2729.2006.00175.x

Berge, Zane L. 1995. Facilitating computer conferencing: Recommendations from the field. *Educational Technology* 15: 22–30.

Bishop, Jacob Lowell – Verleger, Matthew A. 2013. The flipped classroom: A survey of the research. In ASEE National Conference Proceedings, Atlanta, GA. https://peer.asee.org/the-flipped-classroom-a-survey-of-the-research (2022. 10. 12.) doi 10.18260/1-2--22585

Branon, Rovy F. – Essex, Christopher 2001. Synchronous and asynchronous communication tools in distance education. *Techtrends tech Trends* 45/36 (2021. 03. 08.) https://doi.org/10.1007/BF02763377

Coiro, Julie – Dobler, Elizabeth 2011. Exploring the online comprehension strategies used by sixth-grade skilled readers to search for and locate information on the Internet. *Reading Research Quarterly* 2: 214–257. https://doi.org/10.1598/RRQ.42.2.2

Czirfusz Dóra – Misley Helga – Horváth László 2020. A digitális munkarend tapasztalatai a magyar közoktatásban. *Opus et Educatio* 7. http://opuseteducatio.hu/index.php/opusHU/article/view/394/675 https://doi.org/10.3311/ope.394

Czoller Viktória 2020. A bullying témakörének feldolgozása multimédiás eszközökkel az anyanyelvi órán. *Anyanyelv-pedagógia* 2. https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=839 (2022. 9. 18.) doi: 10.21030/anyp.2020.2.4

Dorner Helga – Major Éva 2008. A kollaboratív interakciók kialakulásának folyamata egy kevert oktatási formájú tanárképzési kurzus keretében. *Iskolakultúra* 18/11–12: 3–22.

Farkas Andrea et al. 2021. Digitális pedagógiai módszertani ajánlások gyűjteménye. Budapest: Oktatási Hivatal. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/tavoktatas/Modszertani_gyujtemeny_01_08_compressed.pdf (2022. 10. 15.)

Ferrari, Anusca (2012): Digital Competence in Practice: An Analysis of Frameworks. Joint Research Center. http://bit.ly/U7iM2L (Letöltés ideje: 2013. 10. 20.)

Gonda Zsuzsa 2009. A szótárhasználati kompetencia elsajátítása és fejlesztése. *Anyanyelv-pedagógia* 2. http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=160 (2020. 03. 14.)

Gonda Zsuzsa 2015. *Digitális szövegek olvasásának típusai és stratégiái.* Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.

Gonda Zsuzsa 2021. A tanulói beszédidő növelése az online tanórán. *Anyanyelv-pedagógia* 4. https://anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=931 (2022. 09. 22.) https://doi.org/10.21030/anyp.2021.4.4

Gonda Zsuzsa 2022. Az online osztálytermi diskurzus sajátosságai tanári interjúk tükrében. In: Jánk István – H. Tomesz Tímea – Domonkosi Ágnes (szerk.): *A digitális oktatás nyelvi dimenziói. Válogatás a PeLiKon 2020 oktatásnyelvészeti konferencia kerekasztal-beszélgetéseiből és előadásaiból.* Eger: Líceum Kiadó. 207–217. https://doi.org/10.17048/PeLiKon2020.2022.207

Hollóy Zsolt 2022. Nyelvhasználat az online tanórán tanári interjúk tükrében. *Könyv és Nevelés.* 1: 79–97. https://epa.oszk.hu/03300/03300/00036/pdf/EPA03300_konyv_es_neveles_2022_1_079-097.pdf (2022. 11. 13.)

Jánk István – Lőrincz Marina 2021. Hogyan zajlott a magyar nyelv digitális tanítása a járványhelyzet alatt? *Anyanyelv-pedagógia* 14/4. https://anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=917 (2022. 01. 20.) https://doi.org/10.21030/anyp.2021.4.1

Jelemsnka, Katarina – Cicak, Pavel – Dúcky, Vikotr 2011. Interactive presentation towards students' engagement. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 29: 1645–1653. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.11.407

Kálmán Orsolya – Kopp Erika 2021. A tanulási környezet. In: Falus Iván – Szűcs Ida (szerk.): *Didaktika. Elméleti alapok a tanítás tanulásához*. https://mersz.hu/dokumentum/m872d__1/ (2022. 10. 12.)

Katona Nóra (szerk.) 2020. Kiemelt kompetenciaterületek. Nemzeti Alaptanterv 2020. https://www.oktatas2030.hu/wp-content/uploads/2020/05/kiemelt-kompetenciateruletek.pdf (2022. 09. 20.)

Könnyü Laura 2021. Vizualitás és kollaboráció az anyanyelvi órán. *Anyanyelv-pedagógia* 2. https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=894 (2021. 10. 12.) https://www.doi.org/10.21030/anyp.2021.2.4

Lapadat, Judith C. 2002. Written Interaction: a Key Component in Online Learning. *Journal of Computer-Mediated Communication* 7/4. https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2002.tb00158.x

Leu, Donald – McVerry, Gregory J. –O'Byrne, Ian W. 2010. New Literacies of Online Reading Comprehension. In: Morrow, Lesley Mandel et. al. (eds) *Handbook of research on literacy instruction: Issues of diversity, policy, and equity*. New York: Guilford.

Lobel, Mia – Neubauer, Michael – Swedburg, Randy 2005. Comparing How Students Collaborate to Learn about the Self and Relationships in a Real-Time Non-Turn Taking Online and Turn-Taking Face-to-Face Environment. *Journal of ComputerMediated Communication* 10/4. https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2005.tb00281.x

M. Nádasi Mária 2010. *A projektoktatás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége.

Nagy József 1996. *Nevelési kézikönyv.* Szeged: Mozaik Oktatási Stúdió.10–11.
Nahalka István 2002. *Hogyan alakul ki a tudás a gyermekekben – konstruktivitás és pedagógia.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
Nahalka István 2021. A tanulás. In: Falus Iván – Szűcs Ida (szerk.) *Didaktika. Elméleti alapok a tanítás tanulásához*. https://mersz.hu/dokumentum/m872d__1/ (2022. 10. 12.)
Ollé János – Lévai Dóra – Domonkos Katalin – Szabó Orsi – Papp-Danka Adrienn – Czirfusz Dóra – Habók Lilla – Tóth Renáta – Takács Anita – Dobó István 2013. *Digitális állampolgárság az információs társadalomban*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 17–29.
Orhan, Gökhan – Beyhan, Ömer 2020. Teachers' Perceptions And Teaching Experiences On Distance Education Through Synchronous Video Conferencing During Covid-19 Pandemic. *Social Sciences and Education Research Review* 7/1: 8–44. https://sserr.ro/wp-content/uploads/2020/07/SSERR_2020_7_1_8_44.pdf (2021. 03. 11.)
Rehn, Niki – Maor, Dorit – McConney, Andrew 2018. The specific skills required of teachers who deliver K–12 distance education courses by synchronous videoconference: implications for training and professional development. *Technology, Pedagogy and Education* 4: 417–429. https://doi.org/10.1080/1475939X.2018.1483265
Steklács János 2011. Az olvasásra vonatkozó meggyőződés vizsgálata negyedik osztályos tanulók körében. *Anyanyelv-pedagógia* 2. https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=313 (2022. 09. 12.)
Tóth Beatrix 2006. A szövegértés fejlesztésének elmélete és gyakorlata. *Magyar Nyelvőr* 4. 457– 469 http://nyelvor.c3.hu/period/1304/130406.pdf 130 (2009. 05. 12.)
Tóth Beatrix 2009. Szövegértést fejlesztő gyakorlatok alsó tagozatosok számára. *Anyanyelv-pedagógia* 4. http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=217 (2014. 05. 01.)
Veszelszki Ágnes – Falyuna Nóra – Fodorné Tóth Krisztina – Tóth Alíz 2017. Az internetbiztonság kommunikáció- és nyelvtudományi aspektusból. In: Hüber László (szerk.): *A digitális oktatási kultúra módszertana.* Eger: Eszterházy Károly Egyetem 163–207.
Veszelszki Ágnes 2009. *Digilektus a lektusok rendszerében*. https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/20686
Zrinszky László 2007. *Tájékozódás, tanulás, tudás*. Budapest: Urbis Kiadó.

SUMMARY

Processing information and supporting learning in the online learning environment of first language classes

The first digital switchover in public education in spring 2020 has fundamentally changed the learning environment for students and teachers. The present, face-to-face learning-teaching process has shifted to digital, online platforms and thus it has changed the factors and strategies of classroom teaching. Based on an interview research, this paper investigates how the digital curriculum has changed first language teachers› perceptions of L1 education, how it has influenced the methods used in synchronous online first language classes and how it has affected learning support as a key development aspect of L1 education. The results of the interview show that first language teachers also favoured teacher-centred methods in the online learning environment but placed more emphasis on supporting personalised learning and on teaching the process of searching online. The results also show that learning support in the online first language classroom can only be effectively implemented in combination with the development of digital competence.

H. KOVÁCS HELGA

A MUNKAMEMÓRIÁVAL ÖSSZEFÜGGŐ VIZSGÁLATOK LEHETŐSÉGEIRŐL

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék

1. Bevezetés

Manapság egyre nagyobb igény mutatkozik arra, hogy bizonyos munkakörök betöltése kapcsán a munkáltatók figyelmet fordítsanak a tárgyi tudás felmérése mellett egyéb tényezőkre is, úgymint az általános kognitív képességek vagy a személyiségtényezők szerepe. Ebből a szempontból nem meglepő, hogy a pszichológusok is igyekeznek olyan vizsgálati elrendezéseket létrehozni, melyek segítenek előre jelezni a teljesítményt egy adott szakmában, illetve fogódzót nyújtani arra nézve, mely képességek szükségesek ahhoz, hogy valaki eredményes legyen a munkájában. Az ezzel kapcsolatos vizsgálatok egy része a munkamemória feltárásán alapul.

2. A rövid távú memóriáról (munkamemóriáról)

A pszichológia területéről számos olyan kutatás, empirikus vizsgálat áll rendelkezésünkre, mely az emberi emlékezet, az észlelés pontosabb megismerését célozza. A leírások fókusza ebből a szempontból egyfelől a memória szerkezetére, kapacitására, másfelől az emlékezeti folyamatokra irányul. A hatvanas évektől kezdődően egyre több olyan írás látott napvilágot, melyek a rövid és hosszú távú emlékezeti tárak elkülönült volta mellett sorakoztattak fel bizonyítékokat. A dichotóm emlékezeti modellek közül kiemelkedő Atkinson és Shiffrin modális modellként is említett elmélete, mely az információ áramlását az emlékezeti rendszerben egy folyamatábra segítségével írja le. Elképzelésük szerint a környezeti input először a szenzoros regiszterek tárába kerül, ahol egyszerre, egy időben különböző (vizuális, auditoros, haptikus) szinten történik meg a feldolgozás. Az inger itt csak néhány másodpercig tárolódik, a feldolgozatlanság következtében pedig elhalványul. Ezt követően az információ eljut a korlátozott kapacitású, körülbelül harminc másodpercnyi tárolási idővel rendelkező rövid idejű tárba (STS), majd a hosszú idejű tárral (LTS) kerül kapcsolatba (1968: 90–91, lásd erről még G. Láng 2001).

Atkinsonék kétkomponensű emlékezeti modelljét a későbbi kutatások leegyszerűsítőnek vélték, különösen a rövid távú emlékezet tekintetében, melyet

https://doi.org/10.46437/ActaUnivEszterhazyLinguistica.2023.131

egységes rendszerként képzelnek el. Baddeley és Hitch (1974) szakított a korábbi vélekedésekkel, és egy bonyolultabb, többkomponensű munkamemória-modellt dolgoztak ki, melynek fő jellemzője, hogy benne az információk rövid ideig tárolódnak, független információforrásokat hoz interakcióba, valamint korlátozott kapacitással rendelkezik. A munkamemória három részre tagolódik. A *központi végrehajtó* egy kontrolláló figyelmi rendszer, mely a két alrendszer, a *téri-vizuális vázlattömb,* valamint a *fonológiai hurok (artikulációs hurok)* működését szabályozza. Előbbi a vizuális képek felépítésében és manipulálásában vesz részt, utóbbi a beszédalapú információk tárolására szolgál. Ennek kapcsán Baddeley két kódot különít el egymástól, a verbális információ megtartását szolgáló *fonológiai tárat,* melyben az információ két másodpercig tárolódik, valamint az *artikulációs ismétlő komponenst,* ami a szubvokális (belső beszédért felelős) ismétlést foglalja magában (Racsmány 2007: 188–189).

Az időbeli kapacitás korlátozott voltára mutatnak rá többek között azok a kísérletek, melyek azt igazolják, hogy a szó hosszúságának nagy szerepe van az információ megtartásban. Általánosságban elmondható, hogy több rövidebb elemet tudunk megjegyezni, mint hosszút. Ellis és Hennelley (1980) ennek kapcsán eltérő nyelvű gyerekek számmemóriáját vizsgálta, s azt találták, hogy a walesi gyerekek számterjedelme kisebb, mint az amerikaiaké, ami a számok kimondására fordított artikulációs idővel áll összefüggésben. A munkamemória-modellt Baddeley a későbbiekben egy további alkomponenssel, az *epizodikus pufferrel* egészíti ki, ami olyan eseményeket, információkat kapcsol össze, melyek több modalitásból érkeznek, s így egy átmeneti epizodikus reprezentációt hoznak létre, ami a hosszú távú emlékezettel kerül interakcióba (Racsmány 2007: 204–205).

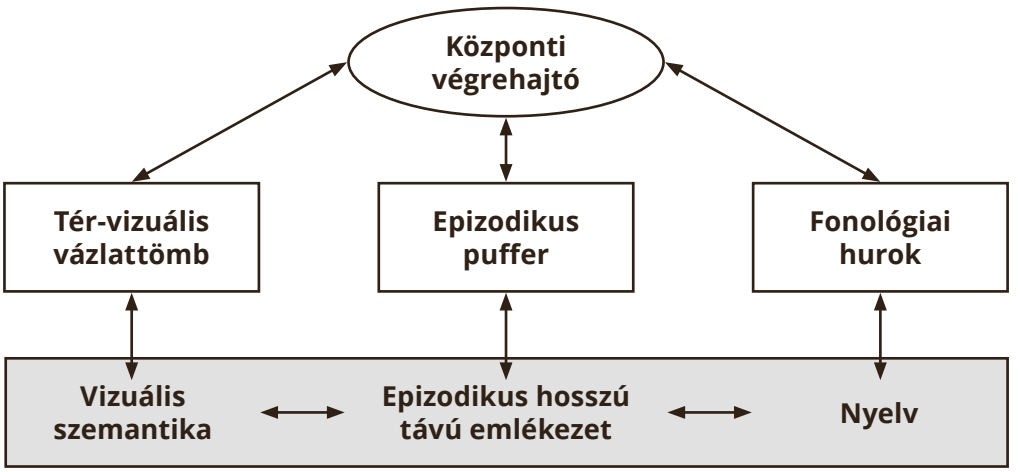

1. ábra: Az epizodikus pufferrel kiegészített munkamemória-modell (Baddeley 2000 alapján)

3. A munkamemória és a végrehajtó funkciók vizsgálóeljárásai

A verbális munkamemória terjedelmére irányuló első próbálkozás Joseph Jacobs (1887) nevéhez köthető, aki tanítványai mentális teljesítményét kívánta felmérni. Ehhez egy számterjedelmi tesztet dolgozott ki, mely a későbbiek során igen elterjedt vizsgálati eljárás lett a kognitív pszichológiában. A feladatban a vizsgálati személyeknek különböző sorozatokat, főleg számsorozatokat kellett visszamondaniuk az elhangzás sorrendjében. Az először egy elemmel kezdődő sorozatok fokozatosan bővültek mindaddig, amíg a kísérletben részt vevők legalább ötven százalékos teljesítményt mutattak egy szérián belül (idézi Baddeley 2001: 162).

Ez a vizsgálat szolgált alapul a későbbiekben Brown (1958), illetve Peterson és Peterson (1959) kutatásaihoz, akik a tanulás és felidézés közé bizonyos hosszúságú szünetek vagy egy másik, az elsőtől lényegesen eltérő feladat beiktatásával gátolták meg az ismétlést. Vizsgálataikban arról számoltak be, hogy a behatoló ingerek negatívan hatnak a visszaemlékezésre, még abban az esetben is, ha a vizsgálati személyek tudtak arról, hogy a köztes feladatok zavaró elemként vannak jelen. Ennek következtében terjedt el a későbbiekben az az elképzelés, az úgynevezett *nyomelhalványulási hipotézis,* mely a rövid távú felejtést az emlékezeti nyomok gyors elenyészésével magyarázza. Az elmélettel szemben McGeoch és Irion (1952) fogalmazták meg *interferenciaelméletüket,* mely a tanulást és felejtést egy hívóinger-célemlék kapcsolati hálózatba helyezi, s „a felejtést a hívóinger **»**túlterheltségének**«** vagy a hívóinger-célemlék kapcsolatok gyengülésének vagy a rossz hívóinger aktiválásának" tudja be (idézi Racsmány 2005: 235–236).

A fonológiai hurok beszédmegértésben betöltött szerepére vonatkozóan Vallar és Baddeley (1984) egy rövidtávúmemória-károsodásban szenvedő személy megértési képességét vizsgálta meg a hallott és írott párbeszédekkel kapcsolatban, melynek kapcsán azt találták, hogy bár a vizsgálati személy számterjedelme és mondatterjedelme egyaránt alacsony volt, az egyszerű mondatokat megértette, azok igazságtartalmáról helyes döntést hozott. Nehézséget okoztak azonban azok a mondatok számára, ahol a megértést a szórend, illetve a megtartás befolyásolta, mint az alábbi mondatok esetében: *„The world divides the equator into two hemispheres, the northern and the southern."* (A föld két részre osztja az Egyenlítőt, az északira és a délire.)*; „Many people know that often books contain pictures of various kinds, which are sometimes printed in colours."* (Sokan tudják, hogy a könyvek gyakran tartalmaznak különféle képeket, amelyeket néha színessel nyomtatnak.) A vizsgálati személy teljesítménye ismét megfelelő volt viszont, amikor leegyszerűsítették ezeket a mondatokat. Vallar és Baddeley (1987) több vizsgálat alapján arra a következtetésre jutott, hogy a fonológiai tárnak nagy szerepe van a megértésben, különösen a komplex, nagy emlékezeti terheléssel járó feladatok esetében (lásd még: Baddeley 2001).

Conrad és Hull 1964-es vizsgálatukban fonológiailag hasonló *(P, D, V, C, T),* illetve eltérő *(K, Y, Z, L, R)* sorozatok visszamondását kérték a vizsgálati személyektől, ami alapján arra a következtetésre jutottak, hogy előbbit jóval nehezebb

felidézni, mint a fonológiai szempontból eltérőeket. Sőt, abban az esetben is akusztikus hibázás volt tetten érhető, amikor a kísérlet résztvevőinek írásban kellett visszaidézniük vizuálisan bemutatott sorozatokat. Baddeley (1966) ezzel összefüggésben azt vizsgálta, hogy vajon a hangzás vagy a jelentés hasonlóságának van nagyobb szerepe a szósorozatok felidézésére. Eredményei azt mutatták, hogy míg a fonológiailag hasonló szavak rontják a teljesítményt, addig a szemantikai hasonlóságnak csekély hatása van. Ez a hatás akkor is érvényesült, amikor formálisan hasonló, de ejtésben különböző szósorozatokat vetettek össze akusztikailag hasonló, de formálisan eltérő szavakkal, utóbbi esetben a helyes felidézés aránya szintén nagyobb volt.

Több vizsgálat bizonyította a fonológiai hurok jelentős szerepét a nyelvtanulás során. Service (1992) ennek kapcsán például azt igyekezett feltárni, hogy a finn 9-10 éves gyerekek teljesítménye bejósolja-e a későbbi angolnyelv-tanulásuk sikerességét. Ehhez álszóismétlési, pszeudoszó-másolási, valamint szintaktikai-szemantikai szerkezetek összehasonlításán alapuló vizsgálatot alkalmazott. A longitudinális, három éven keresztül zajló kutatás azt igazolta, hogy e három feladat jó előrejelzője a későbbi idegennyelv-tanulásnak. Adams és Gathercole (2000) pedig azt találták, hogy azok a gyerekek, akik jobb eredményt érnek el a verbális munkamemória-tesztekben, a szintaktikai feladatokban is eredményesebbek, hosszabb és több morfémából álló kifejezéseket használnak (idézi Racsmány–Lukács–Németh–Pléh 2005: 487).

Vannak ugyanakkor olyan összetettebb tevékenységek is, melyekre a fonológiai hurok önmagában nem tud választ adni. Ide sorolhatók például az olyan olvasással kapcsolatos vizsgálatok, melyek az olvasott szöveg megértésének egyéni eltérésein alapulnak (lásd pl. Gósy 1996, 1998). Perfetti és Goldman (1976) ennek kapcsán arra a kérdésre kereste a választ, hogy a gyengébb emlékezeti terjedelem a szövegértés terén is okoz-e nehézségeket. Eredményeik azt mutatták, hogy a rövid távú memória korlátai nem jósolják be az olvasás színvonalát. Baddeley úgy véli, hogy míg a fonológiai hurok az olvasás elsajátításának folyamatában fontos szerepet játszik, addig a későbbiekre nézve már kevésbé számottevő ennek hatása (2001: 163). A fonológiai hurok mellett tehát a komplex feladatok megoldásában Baddeley szerint feltehető, hogy a munkamemória kontrolláló komponensének, a központi végrehajtónak van nagy szerepe, ami például a szövegértés terén a mondatok szó szerinti reprezentációja mellett egyik mondatról a másikra történő információk továbbvitelét szolgálja (2001: 162–163; A munkamemória különböző komponenseinek mérőeljárásairól Gathercole [1999] adott közre összefoglaló táblázatot, lásd: 1. táblázat).

Az STM típusai	Mérőeljárás	Példák az ingerre	Helyes válasz
Fonológiai hurok	Számterjedelem (Digit span)	4....9....6....1	"4....9....6....1"
	Szóterjedelem (Recall of words)	alma....sapka....kutya	"alma....sapka....kutya"
	Nem-szó ismétlés (Non-word repetition)	tarembik	"tarembik"
Téri-vizuális vázlattömb	Mintázat előhívás (Pattern recall)		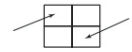
	Corsi-kocka (Corsi blocks)	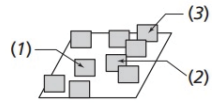	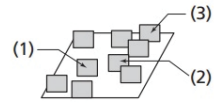
Munkamemória/ központi végrehajtó	Hallási mondatterjedelem (Listening span)	Fán termő, keserű növény a répa. A lombhullató fákon ősszel megsárgul a levél.	"hamis" "igaz....répa, levél"
	Számolási terjedelem (Counting span)	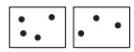	"4, 3"
	Fordított számterjedelem (Backward digit span)	9....2....5	"5....2....9"

1. táblázat: A munkamemória mérőeljárásai (Gathercole 1999 alapján)

Daneman és Carpenter (1980) olyan vizsgálóeljárást dolgozott ki, mely túlmutat a korábbi, szimpla emlékezeti terjedelmet mérő feladatokon: általa a teljes munkamemória-kapacitás feltárhatóvá válik. Vizsgálataikban abból indultak ki, hogy az olvasásértésben mutatkozó egyéni különbségek tükrözhetik a munkamemória kapacitásának különbségeit, különösen a feldolgozási és tárolási funkciók tekintetében (például egy rosszabbul olvasó személy esetében a munkamemóriában tárolható információk mennyiségének csökkenése várható). Ennek kapcsán egy olvasásterjedelmi tesztet hoztak létre, melyben a vizsgálati személyeknek különböző mondatokat kellett felolvasniuk vagy meghallgatniuk, miközben azok tartalmára is figyelemmel kellett lenniük, s egyúttal az egyes mondatok utolsó szavát is memorizálniuk kellett. Tehát a feladat a vizsgálati személyek részéről nem csupán passzív tárolást, hanem az információ aktív kezelését is megkövetelte (Németh–Pléh 2001). Vizsgálataik a memóriaterjedelem, valamint a mondat- és szövegértési képesség között pozitív korrelációt mutattak. Hasonló eredményre jutott Oakhill és munkatársai (Oakhill–Yuill–Parkin 1986) is, akik gyerekek körében végezték el az említett vizsgálatot úgy, hogy az olvasásterjedelmi teszt mondatait számhármasokra cserélték fel. A nagy munkamemória-kapacitással rendelkező személyek itt is eredményesebbek voltak a megértési feladatokban, amiből arra következtettek, hogy a munkamemória nem csupán nyelvi természetű lehet (lásd még Baddeley 2001).

A komplex verbális munkamemória, vagyis a fonológiai hurok és a végrehajtó funkciók együttes működésének kapacitását mérő olvasásterjedelmi tesztekből nyert eredmények (a nagyobb munkamemória-kapacitású személyek jobban teljesítenek a mondat- és szövegmegértés szintjén) tanulságai alapján az is kitűnik, hogy minél inkább készséggé válik egy nyelv, annál kevésbé lesz szerepe a munkamemória-rendszernek. Ahogy Németh és Pléh hangsúlyozza, ebbéli hatás például gyerekek esetében, valamint szintaktikai és morfológiai struktúrájú mondatok megértése kapcsán jelentkezik. Ezek közé sorolható még például az idegen nyelvű mondatok megértése és fordítása, a szinkrontolmácsolás, valamint a nyelvváltás is, melyek szintén kapacitásigényesebb folyamatok (Németh–Pléh 2001).

Baddeley a központi végrehajtót úgy határozta meg, mint a munkamemória azon komponensét, mely lehetővé teszi az információ koordinálását, valamint a tervezés során a stratégiai manipulációt egy jövőbeli cél elérése érdekében (2001: 522). Alkomponensei közé tartozik a stratégiai keresés, frissítés, gátlás, váltás, előhívás indítása (Mészáros–Kónya–Kas 2011: 54).

A végrehajtó funkciók eredményesen vizsgálhatók a fluenciatesztek segítségével, pontosabban a fluenciatesztek által a lexikon, a szemantikus memória és a végrehajtó funkció együttes működése válik feltárhatóvá. A szakirodalomban több különböző, nemzetközi és magyar nyelvű verbális fluenciateszttel találkozhatunk, melyek a célcsoport, az alkalmazott módszerek vagy a vizsgálatfelvétel technikája tekintetében különülnek el egymástól, de vannak olyan vizsgálóeljárások is, melyeknek egyes részei tartalmaznak verbális fluenciatesztet. A sokszínűségből fakadóan az ilyen jellegű tesztek más-más területen hasznosíthatók. A legismertebb közülük a Benton és Hamsher (1978) által kidolgozott vizsgálóeljárás, a *Kontrollált Szóbeli Szóasszociációs Teszt (COWA).* A verbális fluenciatesztek magyar adaptációjára vonatkozóan, felvételéhez és értékeléséhez Mészáros és munkatársai (Mészáros és mtsi. 2011) adtak közre módszertani segédletet.

4. Munkamemória-kutatás, kitekintés

Általánosan elmondható, hogy a munkamemória-kutatás szakirodalmában különösen nagy hangsúlyt kapnak a fordítók és tolmácsok, ami azon a meglátáson alapul, miszerint a tolmácsoknak és fordítóknak, hogy eredményesek legyenek munkájuk során, nagy munkamemória-kapacitással kell rendelkezniük (lásd pl. Christoffels–De Groot–Kroll 2006, Signorelli–Haarmann–Obler 2011, Stavrakaki–Megari–Kosmidis–Apostolidou–Takou 2012, Babcock–Vallesi 2017 stb.). Más szakmákra ugyanakkor ez idáig jóval kevesebb figyelem összpontosult a kutatók részéről e téren, s elvétve találunk a memóriakapacitással kapcsolatos olyan vizsgálatokat is, melyek az adott képzésekben részt vevő hallgatókra irányulnak. A kutatások itt is főképp fordítók és tolmácsok vonatkozásában vetik össze a hallgatói és professzionális csoportokat (lásd pl. Chincotta–Underwood 1998, Nordet–Voegtlin 1998, Köpke–Nespoulous 2006 stb.). Feltételezhető azonban, hogy a munkavállalók ahhoz, hogy adott kritériumoknak megfeleljenek,

már az egyetemi képzés során (sőt talán már a képzésre való jelentkezéskor) rendelkeznek bizonyos adottságokkal, melyek alkalmassá tehetik őket a majdani hatékony munkavégzésre, így érdemes lehet a későbbiekben figyelmet fordítani az egyes szakok hallgatóinak vizsgálatára is e téren.

A kutatók a fordítók és tolmácsok körében a nagy munkamemória-kapacitás szükségessége mellett a magas érzelmiintelligencia-szint kívánatosságára is felhívják a figyelmet (Válóczi 2012, Hubscher-Davidson 2016). Ez utóbbi vizsgálati eljárást manapság a pedagógusok körében is egyre szélesebb körben alkalmazzák (Valente–Lourenço–Alves–Dominguez-Lara 2020, Khassawneh–Mohammad–Ben-Abdallah–Alabidi 2022, Wang 2022 stb.), igen kevés ugyanakkor az olyan vizsgálat, feltáró munka, mely a kognitív és nem kognitív egyéni különbségekre egyaránt tekintettel van. Ez azért is meglepő, mivel újabban egyre több tanulmány hangsúlyozza bizonyos szakmák vizsgálata kapcsán a komplex közelítésmódot (Bontempo–Napier 2011, Çoban 2019). A fordítói, tolmácsolási és a pedagógiai munka kifejezetten figyelemre méltó ebből a szempontból, az egyéntől ugyanis adott érzelmi tényezők meglétét és magas kognitív kompetenciát egyaránt megkíván. Vagyis ahhoz, hogy átfogó képet tudjunk kapni egy-egy szakterületről, úgy véljük, különböző oldalról szükséges megvizsgálni a jövőben azokat a szakokhoz tartozó specifikus tényezőket és affektív készségeket, képességeket, melyek bejósolják a későbbi jó teljesítményt, a munkában való sikerességet. A fordítók és tolmácsok vonatkozásában például a munkamemória-kapacitás feltárása mellett ilyen módon érdemes hangsúlyt fektetni többek között a végrehajtó funkciók, az érzelmi intelligencia vagy a személyiségvonások feltérképezésére is. Bontempo ennek kapcsán egyenesen úgy fogalmaz, hogy „ha a sikerre választasz, válassz lelkiismeretes és érzelmileg alkalmazkodó egyéneket" (Bontempo 2009, idézi Hubscher-Davidson 2013: 335).

Irodalom

Adams, Anne-Marie – Gathercole, Susan E. 2000. Limitations in working memory: Implications for language development. *International Journal of Language and Communication Disorders* 35: 95–117. https://doi.org/10.1080/136828200247278

Atkinson, Richard C. – Schiffrin, Richard Martin 1968. Human memory: a proposed system and its control processes. In: Spence, K.W., Spencer, J. T. (szerk.), *The psychology of learning and motivation: advances in research and theory.* Vol. 2. New York, Academic Press. 89–195. https://doi.org/10.1016/S0079-7421(08)60422-3

Babcock, Laura – Vallesi, Antonino 2017. Are simultaneous interpreters expert bilinguals, unique bilinguals, or both? *Bilingualism: Language and Cognition* 20: 403–417. https://doi.org/10.1017/S1366728915000735

Baddeley, Alan 2000. The episodic buffer: a new component of working memory? *Trends in Cognitive Science* 4 (11): 417–423. https://doi.org/10.1016/S1364-6613(00)01538-2

Baddeley, Alan 2001. *Az emberi emlékezet.* Osiris Kiadó, Budapest.
Baddeley, Alan D. 1966. Short-term memory for word sequences as a function of acoustic, semantic and formal similarity. *Quarterly Journal of Experimental Psychology* 18: 362–365. https://doi.org/10.1080/14640746608400055
Baddeley, Alan D. – Gathercole, Susan E. – Papagno, Costanza 1998. The Phonological Loop as a Language Learning Device. *Psychological Review* 105: 158–173. https://doi.org/10.1037/0033-295X.105.1.158
Baddeley, Alan D. – Hitch, Graham 1974. Working memory. In: Bower, G. (szerk.), *The Psychology of Learning and Motivation: Advances in Research and Theory.* Vol. 8. New York: Academic Press. 47–89. https://doi.org/10.1016/S0079-7421(08)60452-1
Benton, Arthur L. – Hamsher, Kerry 1978. *Multilingual Aphasia Examination manual.* Iowa City: University of Iowa.
Bontempo, Karen 2009. *Interpreter Personality: Unpacking individual differences in performance in sign language interpreters*. Nem publikált. Elhangzott: ASLIA National Conference. Melbourne, 26–28 August 2009.
Bontempo, Karen – Napier, Jemina Melinda 2011. Evaluating emotional stability as a predictor of interpreter competence and aptitude for interpreting. *Interpreting* 13 (1): 85–105. https://doi.org/10.1075/intp.13.1.06bon
Brown, John 1958. Some tests of the decay theory of immediate memory. *Quarterly Journal of Experimental Psychology* 70: 12–21. https://doi.org/10.1080/17470215808416249
Chincotta, Dino – Underwood, Geoffrey 1998. Simultaneous interpreters and the effect of concurrent articulation on immediate memory. *Interpreting* 3: 1–20. https://doi.org/10.1075/intp.3.1.01chi
Christoffels, Ingrid K. – De Groot, Annette M. B. – Kroll, Judith F. 2006. Memory and language skills in simultaneous interpreters: The role of expertise and language proficiency. *Journal of Memory and Language* 54: 324–345. https://doi.org/10.1016/j.jml.2005.12.004
Çoban, Fadime 2019. The Relationship between Professional Translators's Emotional Intelligence and their Translator Satisfaction. *International Journal of Comparative Literature & Translation Studies* 7 (3): 50–64. https://doi.org/10.7575/aiac.ijclts.v.7n.3p.50
Conrad, R. – Hull, A. J. 1964. Information, acoustic confusion and memory span. *British Journal of Psychology* 55: 429–432. https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.1964.tb00928.x
Daneman, Meredyth – Carpenter, Patricia A. 1980. Individual Differences in Working Memory and Reading. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 19: 450–466. https://doi.org/10.1016/S0022-5371(80)90312-6
Ellis, Nick C. – Hennelley, R. A. 1980. A bilingual word-length effect: Implications for intelligence testing and the relative ease of mental calculation in Welsh and English. *British Journal of Psychology* 71: 43–51. https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.1980.tb02728.x

Gathercole, Susan E. 1999. Cognitive approaches to the development of short-term memory. *Trends in Cognitive Sciences* 3 (11): 410–419. https://doi.org/10.1016/S1364-6613(99)01388-1

G. Láng Zsuzsa 2001. A memória szerepe a tolmácsolásban. *Fordítástudomány* 3 (1): 54–63.

Gósy Mária 1996. Az elhangzott szöveg és az olvasott szöveg megértésének összefüggéseiről. *Magyar Nyelvőr* 2: 168–179.

Gósy Mária 1998. *Az olvasásértés függősége a vizuális információ sajátosságaitól.* In: Zoltán András (szerk.), Köszöntő könyv Péter Mihály 70. születésnapjára. Emlékkönyv. ELTE. Budapest. 173–179.

Hubscher-Davidson, Séverine 2013. Emotional Intelligence and Translation Studies: A New Bridge. *Meta: Translators› Journal* 58 (2): 324–346. https://doi.org/10.7202/1024177ar

Hubscher-Davidson, Séverine 2016. Trait Emotional intelligence and translation. A study of professional translators. *Target-international Journal of Translation Studies* 28: 1: 132–157. https://doi.org/10.1075/target.28.1.06hub

Jacobs, Joseph 1887. Experiments on „prehension". *Mind* 12: 75–79. https://doi.org/10.1093/mind/os-12.45.75

Khassawneh, Osama – Mohammad, Tamara – Ben-Abdallah, Rabeb – Alabidi, Suzan 2022. The Relationship between Emotional Intelligence and Educators' Performance in Higher Education Sector. *Behavioral Sciences* 12: 511. https://doi.org/10.3390/bs12120511

Kovács Gábor – Racsmány Mihály 2006. Munkamemória és idegennyelv-elsajátítás: Az idegen beszédhangok hatása a verbális rövid távú emlékezetre. *Magyar Pszichológiai Szemle* 61 (3): 399–431. https://doi.org/10.1556/mpszle.61.2006.3.2

Köpke, Barbara – Nespoulous, Jen-Luc 2006. Working memory performance in expert and novice interpreters. *Interpreting* 8: 1–23. https://doi.org/10.1075/intp.8.1.02kop

McGeoch, John A. – Irion, Arthur L. 1952. *The psychology of human learning.* New York: Longmans.

Mészáros Andrea – Kónya Anikó – Kas Bence 2011. A verbális fluenciatesztek felvételének és értékelésének módszertana. *Alkalmazott Pszichológia* 2: 53–76.

Németh Dezső – Pléh Csaba 2001. Nyelvfeldolgozás, munkamemória, fordítás. *Fordítástudomány* 3 (1): 40–53.

Nordet, Lilian – Voegtlin, Lara 1998. *Les tests d'aptitude pour l'interprétation de conférence. La mémoire.* Mémoire pour l'obtention du Diplôme de Traducteur, Université de Genève.

Oakhill, Jane – Yuill, Nicola – Parkin, Alan 1986. On the nature of the difference between skilled and less-skilled comprehenders. *Journal of Research in Reading* 9 (2): 80–91. https://doi.org/10.1111/j.1467-9817.1986.tb00115.x

Perfetti, Charles A. – Goldman, Susan R. 1976. Discourse Memory and Reading Comprehension Skill. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 14: 33–42. https://doi.org/10.1016/S0022-5371(76)90004-9

Peterson, Lloyd – Peterson, Margaret Jean 1959. Short-term retention of individual verbal items. *Journal of Experimental Psychology* 58 (3): 193–198. https://doi.org/10.1037/h0049234

Racsmány Mihály 2005. Introspekció és kontroll az emlékezeti előhívásban. In: Gervain Judit – Kovács Kristóf – Lukács Ágnes – Racsmány Mihály (szerk.), *Az ezerarcú elme. Tanulmányok Pléh Csaba 60. születésnapjára.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 235–249.

Racsmány Mihály 2007. Az „elsődleges emlékezet" – a rövid távú emlékezés és a munkamemória elméletei. In: Csépe Valéria – Győri Miklós – Ragó Anett (szerk.), *Általános pszichológia 2. Tanulás – emlékezés – tudás.* Osiris Kiadó, Budapest. 177–208.

Racsmány Mihály – Lukács Ágnes – Németh Dezső – Pléh Csaba 2005. A verbális munkamemória magyar nyelvű vizsgálóeljárásai. *Magyar Pszichológiai Szemle* 60: 479–505. https://doi.org/10.1556/mpszle.60.2005.4.3

Racsmány Mihály – Lukács Ágnes – Pléh Csaba – Király Ildikó 2001. Some cognitive tools for word learning: The role of working memory and goal preference. *Behavioral and Brain Sciences* 24: 1115–1117. https://doi.org/10.1017/S0140525X01350136

Service, Elisabet 1992. Phonology, Working Memory, and Foreign-language Learning. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology. Section A: Human Experimental Psychology* 45: 21–50. https://doi.org/10.1080/14640749208401314

Signorelli, Teresa M. – Haarmann, Henk J. – Obler, Loraine K. 2011. Working memory in simultaneous interpreters: Effects of task and age. *International Journal of Bilingualism* 16 (2): 198–212. https://doi.org/10.1177/1367006911403200

Stavrakaki, Stavroula – Megari Kalliopi – Kosmidis, Mary H. – Apostolidou, Maria – Takou, Eleni 2012. Working memory and verbal fluency in simultaneous interpreters. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology* 34 (6): 624–633. https://doi.org/10.1080/13803395.2012.667068

Valente, Sabina N. – Lourenço, Abílio Afonso – Alves, Paulo – Dominguez-Lara, Sergio 2020. The role of the teacher's emotional intelligence for efficacy and classroom management. *Revista CES Psicología* 13 (2): 18–31. https://doi.org/10.1080/02643298408252018

Vallar, Giuseppe – Baddeley, Alan D. 1984. Phonological short-term store, phonological processing and sentence comprehension: A neuropsychological case study. *Cognitive Neuropsychology* 1: 121–141.

Vallar, Giuseppe – Baddeley, Alan D. 1987. Phonological short-term store and sentence processing. *Cognitive Neuropsychology* 4: 417–438. https://doi.org/10.1080/02643298708252046

Válóczi Marianna 2012. A tolmácsok motivációi. *Fordítástudomány* 14 (1): 82–97.

Wang, Li 2022. Exploring the Relationship Among Teacher Emotional Intelligence, Work Engagement, Teacher Self-Efficacy, and Student Academic Achievement: A Moderated Mediation Model. *Frontiers in Psychology* 12. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.810559

SUMMARY

On the possibilities of working memory tests

In the literature of working memory research, translators and interpreters have received particular attention. Other professions, however, are much less investigated by researchers, and there is a lack of exploratory work on students of different courses. In research concerning emotional intelligence, teachers have higher representation than translators and interpreters, but there is only limited work presenting the combination of cognitive and affective aspects. The work of translators, interpreters and teachers is particularly noteworthy in this respect: these professions require both the presence of affective factors and a high level of cognitive competence. The aim of the present review is to highlight that, if a comprehensive picture of a particular field is of interest, it is necessary to examine the specific factors, affective skills and abilities that predict the employee›s subsequent good performance and success in the job from different angles.

TARTALOMJEGYZÉK

Raátz Judit
A névválasztás és névadás jogi vonatkozásai 5
Kecskés Judit
Meddig terjedhet a diáknév határa? A selmeci hagyományokhoz kötődő diákragadványnevek nyelvi elemzése 21
Maria Sarhemaa
Keresztnevek köznevesülése a finn szlengben 35
Harsányi Mihály
A köznevesült utónevet tartalmazó szóösszetételek szemantikai sajátosságai a német és a magyar nyelvben.....47
Takács Judit
Eltűnt márkaneveink nyomában 67
Haindrich Helga
A keresztnév mint az identitás szimbolikus jele kisebbségi környezetben ...79
Angyal László
Szlovákiai magyar gimnazisták és szakközépiskolások névtani ismeretei 99
Gonda Zsuzsa
Információfeldolgozás és tanulástámogatás az anyanyelvi órán online tanulási környezetben.....111
H. Kovács Helga
A munkamemóriával összefüggő vizsgálatok lehetőségeiről 131